

HƏVVA ABDULLAYEVA

# AZƏRBAYCAN DİLİ

MÜƏLLİM ÜÇÜN METODİK VƏSAİT

Təlim rus dilində olan ümumtəhsil  
məktəblərinin 4-cü sinfi üçün

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin  
04.07.2011-ci il tarixli 1158 nömrəli  
əmri ilə təsdiq edilmişdir.*



«KÖVSƏR» NƏŞRİYYATI  
BAKİ – 2015

### **Dərslıkdə istifadə olunmuş şərti işarələr:**

\* – dili praktik cəhətdən bilənlər üçün nəzərdə tutulmuş didaktik materiallar

.. – çalışmaların mətnində buraxılmış hərf və ya şəkilçi

– – çalışmaların mətnində buraxılmış sözlər

● – sait hərflərin yerində işlənir

● – samit hərflərin yerində işlənir

### **ABDULLAYEVA H.Q.**

**AZƏRBAYCAN DİLİ.** Müəllim üçün metodik vəsait.

Təlim rus dilində olan ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün.

Bakı, «KÖVSƏR» nəşriyyatı, 2015, 112 səh.

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

## GİRİŞ

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra strateji əhəmiyyət daşıyan təhsil sahəsində ardıcıl və davamlı islahatlar aparılması prioritet sahə kimi ön plana çəkildi və əsaslı təhsil quruculuğu siyasətinin həyata keçirilməsinə başlandı. Aparılan islahatlar demokratik, humanist prinsiplərə əsaslanan inteqrativ xarakterli təhsil sisteminin yaradılmasına istiqamətləndirildi.

İslahatların gedişü prosesində inkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl təcrübələrinin öyrənilməsi ilə yanaşı, ənənəvi təhsildə qazanılmış təcrübənin müsbət cəhətlərinin saxlanılmasına da həssaslıqla yanaşıldı. Təhsilin inkişafyönümlü xarakterinin seçilməsi şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasını əsas məqsəd kimi qarşıya qoyduğundan şagirdi təhsil prosesinin subyektlərindən birinə çevirir və tədris prosesində onunla əməkdaşlığı ön plana çəkir. Bunun reallaşdırılması isə təhsilin məzmun və formasının, qiymətləndirmə mexanizminin yeni əsaslar üzərində qurulmasını şərtləndirir. Kurikulum islahatının aparılması zərurəti də məhz bu tələbdən irəli gəlir.

Azərbaycan Respublikasında ümumi orta təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu) əsasında hazırlanmış və 2007-ci ilin iyulunda təsdiq olunaraq çərçivə sənədi kimi konseptual xarakter daşıyan “Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu” bu fənn üzrə təlim nəticələrini, məzmun standartlarını, təlim strategiyalarını, qiymətləndirmə məsələlərini əhatə etməklə bütün fəaliyyətlərin əsasını təşkil edir. Kurikulumda nəzərdə tutulmuş məzmun standartları və bütün fəaliyyətlər (təlim strategiyaları və qiymətləndirmə məsələləri) şəxsiyyətyönümlü təhsil siyasətinin əsas prinsiplərinə (inkişafyönümlülük, şagirdyönümlülük, fəaliyyətin stimullaşdırılması, təlimdə bərabər imkanların yaradılması və s.) uyğun olaraq idraki, hissi və psixomotor fəaliyyətlər fonunda şagirdlərin ümumi inkişafına yönəldilir.

“Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu” dövlət dili kimi Azərbaycan dilinin öyrənilməsinin istiqamətini, məqsəd və vəzifələrini müəyyən etməklə, müəllimlərin, şagirdlərin, idarəetmə və qiymətləndirmə ilə məşğul olanların, hətta valideynlərin fəaliyyətini istiqamətləndirir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının tələblərinə uyğun olaraq (“Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir”. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1996, s.10) dövlət orta ümumtəhsil məktəblərində, o cümlədən təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili tədrisini həyata keçirməklə dövlət dili kimi, bu dilin öyrənilməsinə şəraiti təmin edir.

Təlim rus dilində aparılan orta ümumtəhsil məktəblərində şagirdlər dövlət dilinin öyrənilməsinə yaradılmış imkanlardan istifadə edərək Azərbaycan dilində dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı üzrə müvafiq bacarıqlara yiyələnir, cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərmək üçün zəruri nitq vərdişləri qazanırlar.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 21-ci maddəsi demokratik prinsiplərdən çıxış edərək əhalinin danışıdığı başqa dillərin sərbəst işlədilməsini və inkişafını təmin etməklə bərabər, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, dövlət idarələrində vəzifə tutan bütün vətəndaşların (o cümlədən, müxtəlif xalqların nümayəndələrinin) öz vəzifələrini məhz Azərbaycan dilində icra edəcəkləri tələbini də qarşıya qoyur.

Azərbaycan dilini öyrənməklə şagirdlər nəinki yalnız bu dildə müxtəlif mənbələrdən informasiya əldə etmək, fəaliyyət sahəsini təkmilləşdirmək, ümumi həyati bacarıqlar qazanmaq imkanlarını genişləndirir, eyni zamanda, dünyada geniş yayılmış türk dillərinə bələd olur, türkdilli ölkələrdə də fəaliyyət göstərmək üçün əlaqə və ünsiyyət bacarıqlarına (kommunikativ) sahib olurlar.

Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili təliminin məqsədi məhz bu imkanları reallaşdırmaq, şagirdlərdə dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı üzrə müvafiq bacarıqlar formalaşdırmaqla onların nitqini inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün ümumi orta təhsilin müxtəlif pillələrində bir sıra resurslara ehtiyac duyulur ki, fikrimizcə, bunlardan ən vacibi dərslük dəstidir. Düşünürük ki, IV sinif üçün hazırladığımız “Azərbaycan dili” dərslük dəsti (dərslük, iş dəftəri və müəllim üçün metodik vəsait) üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən layiqincə gələcək və tədris prosesində müəllim və şagirdlərin ən yaxın köməkçisi olacaq.

Təlim rus dilində aparılan məktəblərin 4-cü siniflərində tədris işini planlaşdıracaq müəllimlərin ehtiyacını nəzərə alaraq burada ibtidai təhsil pilləsi üçün nəzərdə tutulan məzmun standartlarını verməyi məqsəduyğun hesab edirik.

# I. TƏLİM DİGƏR DİLLƏRDƏ APARILAN ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİ ÜÇÜN AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİ ÜZRƏ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

## İbtidai təhsil pilləsi (I-IV siniflər) üzrə şagird:

- dinlədiyi fikirlərə münasibət bildirir;
- kiçikhəcmli mətnləri sürətli və düzgün oxuyur, məzmununu izah edir;
- söz birləşməsi və cümlə nümunələrindən, zəruri tələffüz və yazı qaydalarından istifadə edərək kiçikhəcmli şifahi və yazılı mətnlər qurur və tərcümə edir;
- müşahidə etdiyi şəkil və illüstrasiyaların məzmun və əlamətlərini təsvir edir;
- məlumat xarakterli kiçik mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.

## 1.2. MƏZMUN XƏTLƏRİ

Fənn üzrə məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı məzmun xətləri müəyyənləşdirilir:

- Dinləyib-anlama
- Danışma
- Oxu
- Yazı

## 1.3. İBTİDAİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ MƏZMUN XƏTLƏRİ ÜZRƏ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

### Dinləyib-anlama

#### Şagird:

- danışanı dinləyir və ona münasibət bildirir;
- nitq səslərini, söz və cümlələri fərqləndirir;
- sadə şifahi müraciətləri dinləyir və ona münasibət bildirir;
- dinlədiyi kiçikhəcmli mətnləri (hekayə, nağıl, şeir, tapmaca və s.) anladığını nümayiş etdirir.

### Danışma

#### Şagird:

- öyrəndiyi söz, ifadə, cümlə modelləri əsasında fikirlərini ifadə edir;
- müşahidə etdiyi və maraqlarına uyğun olan kiçik fakt və hadisələri şərh edir;
- şəkil və illüstrasiyalar əsasında cümlə və mətn qurur.
- müəllim və yoldaşları ilə şifahi ünsiyyət qurur.

### Oxu

#### Şagird:

- öyrəndiyi yeni sözləri fərqləndirir, onların mənalarını izah edir;
- mətni səlissə və düzgün oxuyur;
- mətndəki əsas fakt və fikirləri müəyyənləşdirir;
- oxuduğu mətnin məzmununa münasibət bildirir.

### Yazı

#### Şagird:

- davamlı və aydın yazı bacarığı nümayiş etdirir;
- öyrəndiyi orfoqrafiya, durğu işarəsi qaydalarını yazısında tətbiq edir;
- təqdim olunmuş mövzuda kiçikhəcmli nəqli və təsviri xarakterli yazılı mətnlər qurur;
- verilmiş mövzu üzrə kiçik təqdimatlar hazırlayır.

## IV S İ N İ F

### 1.4. MƏZMUN STANDARTLARI

#### IV sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi nitq nümunələrini anlayır;
- düzgün tələffüz bacarıqları nümayiş etdirir;
- nitq nümunələrindən istifadə etməklə sadə formada ünsiyyət qurur;
- düzgün oxu bacarıqları nümayiş etdirir;
- düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir;
- məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri ana dilinə və əksinə tərcümə edir.

#### 1. Dinləyib-anlama

##### Şagird:

##### 1.1. Təqdim olunan nitq nümunələrini anladığını nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.
- 1.1.2. Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.
- 1.1.3. Dinlədiyi mətnləri hissələrə ayırır və onları adlandırır.

#### 2. Danışma

##### Şagird:

##### 2.1. Düzgün tələffüz bacarıqları nümayiş etdirir.

- 2.1.1. Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.
- 2.1.2. Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.

##### 2.2. Verilmiş sadə nitq nümunələrindən istifadə etməklə ünsiyyət bacarıqları nümayiş etdirir.

- 2.2.1. Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.
- 2.2.2. Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.
- 2.2.3. Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.

#### 3. Oxu

##### Şagird:

##### 3.1. Düzgün oxu bacarıqları nümayiş etdirir.

- 3.1.1. Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.
- 3.1.2. Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.
- 3.1.3. Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.

#### 4. Yazı

##### Şagird:

##### 4.1. Düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir.

- 4.1.1. Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.
- 4.1.2. Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.
- 4.1.3. Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.

Göründüyü kimi, IV sinif üzrə məzmun standartları və məzmun xətləri fənn kurikulumunun ümumi məzmunu ilə müəyyənləşir və ibtidai təhsil pilləsi üzrə son mərhələ olmaqla onu tamamlayır. Deməli, bu mərhələdə həmin sinif üçün məzmun xətləri üzrə müəyyən olunmuş bacarıq və vərdislər formalaşdırılmaqla yanaşı, əvvəlki siniflərdə qazanılmış nitq vərdisləri də inkişaf etdirilməli, eyni zamanda, onlar təkmilləşdirilməli və təhsilin əsas pilləsi üçün zəruri olan baza təmin edilməlidir.

Bunu nəzərə alaraq müəllimlər ayrı-ayrı məzmun xətləri ilə əlaqədar yalnız ibtidai təhsil pilləsi üçün deyil, əsas və orta təhsil pillələri üzrə də ümumi təlim nəticələrini bilməli və təlimin perspektivliyinin təmin olunması qayğısına qalmalıdırlar.

Dərslük dəsti ilə işləyən müəllimlərin məzmun standartları üzrə işlərini istiqamətləndirmək məqsədilə burada məzmun xətləri ilə bağlı ən mühüm anlayışlarının mahiyyətinin aydınlaşdırılmasını zəruri hesab edirik.

## MƏZMUN XƏTLƏRİ ÜZRƏ ƏSAS ANLAYIŞLAR

Məzmun standartı ilə tanış olan müəllimin ən çox qarşılaşdığı anlayışlar məzmun xətləri (dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı) ilə bağlıdır. İstər ayrı-ayrı təhsil səviyyələrində, istərsə də ayrıca götürülmüş bir sinifdəki təlim nəticələri müəyyən məzmun xətləri üzrə müəyyənləşir və ümumi sistemdə bacarıq və vərdislərin ana xəttini təşkil edir. Nəzərdə tutulan məzmun xətləri üzrə tədris işini düzgün təşkil etmək və gözlənilən nəticəni əldə etmək üçün nəzərə almaq lazımdır ki, dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı kimi bacarıqların hər biri digərini şərtləndirir, eyni zamanda, biri digərinin formalaşması üçün əsas təşkil edir.

Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə düzgün nitq bacarıq və vərdislərinin formalaşdırılmasını dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı kimi əsas anlayışların mahiyyətini dərk etmədən həyata keçirmək mümkün deyil. Bu, təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə xüsusilə aktualıq kəsb edən bir məsələdir. Belə ki, əgər hər hansı bir müəllim belə düşünsə ki, ancaq oxuyaraq və ya yazaraq fikri ifadə etmək mümkündür, o zaman həmin müəllim dil hadisələri üzrə müşahidələrin təşkili və dinləyib-anlama üzrə işlərə kifayət qədər əhəmiyyət verməyəcəkdir. Yaxud dinləmə üzrə işlərin anlama səviyyəsində təşkilinə nail olunmadan, sadəcə, eşitmə ilə məhdudlaşacaqsa, o zaman, təbiidir ki, zəruri nitq bacarıq və vərdislərinin formalaşdırılması işi səmərə verməyəcək, ya da az səmərə verəcək. Şagirdin dinlədiyini anladığına əmin olmadan işlərin növbəti səviyyəsinə keçmək arzuolunmazdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, şagird anladığını danışmaqla bərabər, yazmaq, şəkil çəkmək, mətnə buraxılmış durğu işarələrini yerinə qoymaq, qarışıq verilmiş sözlərin və ya cümlələrin düzgün sırasını bərpa etmək, şəkilləri lazım olan yerə yapışdırmaq və s. kimi yollarla da göstərə bilər. Məsələyə oxu və yazı məzmun xətləri tərəfindən baxıldıqda, yenə də ciddi problemlə qarşılaşmalı oluruq. Tutaq ki, şagird hər hansı bir mətni sürətli, aydın oxuyur və ya verilmiş tədris tapşırığını hüsnxət tələblərini gözləməklə səliqəli yazır. Görəsən, bu həmin şagirdin oxuduğunu və ya yazdığını anladığına nə qədər zəmanət verir? Deməli, istər dinləyib-anlama, istərsə də digər məzmun xətləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması işi o zaman uğurlu aparıla bilər ki, müəllim həmin anlayışların əhatə dairəsinə kifayət qədər bələd olsun.

**Dinləyib-anlama üzrə işlər** təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə öyrənmənin əsasını təşkil edir. Şagirdin dinlədiyini anladığını bir sıra üsullarla müəyyənləşdirmək olar ki, 4-cü sinifdə bu, əsasən, oxu prosesində həyata keçirilir.

Şagirdin sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq dinlədiyi söz, cümlə və ya mətnlə bağlı müraciətləri yerinə yetirirsə, mətnin məzmununu başa düşdüyünü suallar verməklə, plan əsasında danışmaqla, qoyulmuş tapşırıqları yerinə yetirməklə göstərsə, dinlədiyi müraciətlərdəki intonasiyanı fərqləndirə bilirsə, şeirləri nəsr formasında ifadə edə bilirsə, mətnin oxunması zamanı intonasiyaya əməl edirsə, mətnin planı üzrə yol verilmiş səhvləri düzəldə bilirsə, mətnin məzmunu üzrə yanlış qoyulmuş sualları müəyyən edə bilirsə, verilmiş tapşırıqları mətnin məzmunundan çıxış edərək tamamlaya bilirsə, mətni oxuyub ona ad qoya bilirsə və bunun kimi onlarla iş növünün yerinə yetirilməsi prosesində şüurluluq nümayiş etdirirsə, deməli, onun dinlədiyini, yaxud oxuduğunu anladığına əmin olmaq olar. Göründüyü kimi, anlama bir çox hallarda danışma fəaliyyət növü ilə əşkara çıxsa da, yalnız onunla reallaşmır. Şagird anladığını, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, yazılı tapşırıqları icra etməklə, verilmiş şəkillərə baxaraq qruplaşdırma apararaq da nümayiş etdirə bilər. Odur ki, təlim rus dilində aparılan məktəblərdə tədris prosesində daha çox canlı ünsiyyət tələb edən dialoq, müzakirə, debat, təqdimat, diskussiya, oyun və s. ilə bərabər, yazılı, əməli iş formalarından istifadəyə müraciət edilməsi də müsbət səmərə verir. Bu işlər, eyni zamanda, digər məzmun xətlərinin–danışma, oxu, yazı bacarıqlarının formalaşmasına xidmət edir.

**Danışma** nitq fəaliyyətinin elə bir növüdür ki, bununla hər bir insan özünü təqdim və təsdiq edir. İnsanın özünü ifadə etməsi, əsasən, danışığı vasitəsilə əşkara çıxır. Təsadüfi deyilmir ki, “danışana baxma, danışdığına bax”. Deməli, şagird danışarkən gördüklərini, eşitdiklərini, bildiklərini, hiss etdiklərini, hadisələrə münasibətini şifahi yolla başqalarına çatdırır ki, bu da ünsiyyətin ən başlıca, aparıcı formasıdır. Danışmağı öyrətmək üçün ən başlıca yol danışmaq üçün zəruri münbit şəraitin təmin olunmasıdır. Bu imkanları, əsasən, dərslik dəsti təmin etməlidir ki, hazırladığımız dərslik və iş dəftərindəki mətnlər, dialoqlar, çoxsaylı tapmacalar, atalar sözləri və məsəllər elə seçilib ki, bunlar şagird istəməsə belə onu

danışmağa sövq edir və danışdırır. Dərslik və iş dəftərindəki çalışmaların çox böyük əksəriyyəti “Necə bilirsiniz”, “Siz necə düşünürsünüz”, “Fikirlərinizi açıqlayın”, “... Siz olsaydınız, nə edərdiniz?”, “Siz necə hərəkət edərdiniz?”, “Təqdimat hazırlayın və sinifdə oxuyun” kimi onlarla iş növünü əhatə etməklə şagirdlərin danışmağa başlamasına stimül, təkan verir. Bunlarla yanaşı, dərslikdəki şeirlər, onların əzbərlənməsi, yaxud nəsrə çevrilərək danışılması da danışma bacarığının formalaşmasına istiqamətləndirilmiş tapşırıq formalarındandır.

Diñləmə və danışma məzmun xətləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması ilə əlaqədar işlər aparılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, beyin həmləsi, akvarium, klasster, diskussiya, müzakirə və s. kimi interaktiv təlim metodları ilə aparılan dərslər özü danışma bacarığının formalaşdırılması üçün lazım olan zəruri nitq situasiyalarını təmin edir. Qruplarla, cütlərlə iş prosesindəki əməkdaşlıq, fikir mübadiləsi, axtarış, birlikdə layihələrin hazırlanması bu imkanları daha da genişləndirir. Müəllimlər bütün bu imkanları düzgün qiymətləndirməli və onlardan lazımi məqamlarda konkret məqsədlər üçün istifadə etməyi bacarmalıdır.

**Oxu fəaliyyət xətti üzrə işlər** təlim digər dillərdə, o cümlədən rus dilində aparılan məktəblərdə 2-ci sinfin əvvəlindən başlasa da, əlifba mərhələsinin başa çatması ilə, yəni 2-ci sinfin sonundan etibarən daha intensiv xarakter alır. Doğrudur, ikinci sinifdə şagirdlər hər bir hərfin öyrənilməsi prosesində içərisində həmin hərfin işləndiyi sözlər, cümlələr olan didaktik materiallarla tanış olur, onları oxuyaraq mənimsəyirlər. Lakin bunlar daha çox oxu texnikasına yiyələnməyə və onun formalaşdırılmasına xidmət etdiyindən bu oxunu kifayət qədər şüurlu oxu hesab etmək olmaz. Təbiidir ki, 2-ci sinifdə şagirdlərdə oxu texnikasının təkmilləşdirilməsi prosesində, eyni zamanda, şüurlu oxu bacarığı da formalaşdırılır. Odur ki, 3-cü sinifdən şagirdlərin şüurlu oxu bacarıqlarının formalaşdırılması üzrə işlər yeni bir mərhələyə daxil olur. Bu mərhələdə şagirdlərin düzgün tələffüz bacarıqlarının səviyyəsi təkmilləşdirilir, nöqsanlar aşkara çıxarılır və aradan qaldırılır, sürətli oxu texnikasına yiyələnmək şüurlu oxu ilə müşayiət olunur. Oxu, eyni zamanda, şagirdlərin lüğət ehtiyatının genişlənməsinə və zənginləşməsinə, ədəbi dil normalarının (o cümlədən orfoqrafik və qrammatik) praktik yolla mənimsənilməsinə, ədəbi tələffüz bacarıqlarının, nitq mədəniyyətinin formalaşmasına təkan verməli, oxuduqlarını tətbiq etməyə, fikirlərini bölüşməyə, araşdırmalar aparmaqla məlumat mənbələrini genişləndirməyə, mütləq etməyə gətirib çıxarmalıdır.

4-cü sinifdə oxu bacarıqlarının daha da təkmilləşdirilməsi üçün bütövlükdə tədris materiallarının, o cümlədən oxu mətnlərinin, lətifələrin, dialoqların, tapmaca və şeirlərin, tapşırıqların məzmununun cəlbədiciliyinə, məzmun dolğunluğuna, həmçinin formaca rəngarəngliyinə diqqət yetirilmişdir. Dərslik və iş dəftərində olan mətnlərin oxusu “oxumaq” üçün lazımi motivasiyanı təmin etməli, müxtəlif məlumat mənbələri üzərində işləməyə təhrik etmə rolunu oynamalıdır. Düşünürük ki, bütün bunların reallaşdırılmasına hazırladığımız dərslik dəsti stimül yaradacaq, şagirdlərdə oxumaq həvəsini gücləndirəcəkdir. Mətnlər üzrə qoyulmuş sualların içərisində məzmunla bağlı olmayan sualların mövcudluğu, mətn əsasında ifadə yazıların təşkili, mətnlərin yazılı və şifahi formada rus dilinə tərcüməsi, sözlərin məna imkanları üzrə tapşırıqların yerinə yetirilməsi, mətnlərdə dil materiallarının qarşıya qoyulmuş məqsəd baxımından rənglərlə fərqləndirilməsi də oxunun şüurluluğunu təmin edəcəkdir.

Məzmun xətləri üzrə formalaşdırılmalı olan bacarıqlardan sonuncusu yazıdır.

İbtidai təhsil pilləsi üçün məzmun standartında 4-cü sinifdə **yazı bacarığının** formalaşdırılması ilə bağlı təlim nəticələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

#### **4.1. Düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir.**

##### **4.1.1. Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.**

##### **4.1.2. Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.**

##### **4.1.3. Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.**

Oxu bacarığının formalaşdırılmasında olduğu kimi, şagirdlərdə ilkin yazı bacarıqlarının formalaşdırılması da təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə ana dilli məktəblərdən fərqli olaraq, 2-ci sinifdə başlayır. Bu sinifdə şagirdlər Azərbaycan əlifbasının çap və əlyazma formaları ilə tanış olur, ilkin yazı texnikasına yiyələnir, hərfləri və sözləri hüsnxət normalarına əməl etməklə düzgün yazmaq bacarıqlarına yiyələnirlər. Təbiidir ki, hər bir yeni hərfin öyrənilməsi prosesində həm də əvvəl öyrənilmiş hərflərin hüsnxət normaları baxımından təkmilləşdirilməsi işi aparılır, bu işlər yeni öyrənilmiş sözlərin orfoqrafik cəhətdən düzgün yazılması, həmin sözlərin birləşmə və cümlə daxilində işlədilməsi ilə əlaqələndirilərək yazı bacarıqlarının miqyası genişləndirilir. Beləliklə, 3-cü sinifdə tədricən yazı bacarıqlarının yeni səviyyəsinə (4.1.1. Eşitdiy

sözləri və sadə cümlələri düzgün yazır; 4.1.2. Yazı prosesində durğu işarələrinə (nöqtə, sual işarəsi, nida) aid qaydalara əməl edir; 4.1.3. Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub) yazır.) keçidin əsası qoyulur ki, bu işlər 3-cü sinifdə davam etdirilir. 4-cü sinifdə isə yazı bacarıqlarının inkişafı üzrə işlər genişləndirilir, şagirdlərin bu sahədəki fəaliyyəti yalnız təqdim olunan nümunələri yazmaqla məhdudlaşdırılmır, onlarda öyrəndikləri sözləri və cümlələri düzgün yazmaq, oxunmuş mətnin məzmununu yazmaq; kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazmaq, düşündüyünü yazılı şəkildə ifadə etmək bacarığının formalaşdırılması həyata keçirilir. Bu bacarıqlar isə bütün sonrakı təhsil illərində davam və inkişaf etdiriləcəkdir.

Şagirdlərdə düzgün yazı bacarıqlarının formalaşdırılması üzrə işlər aparılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə yazı bacarıqlarının, o cümlədən düşündüyünü yazılı şəkildə ifadə etməklə bağlı bacarıqların formalaşdırılması bir çox çətinliklərlə müşayiət olunur. Bu çətinliklərin aradan qaldırılmasına yalnız ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə işləri bir-biri ilə düzgün əlaqələndirməklə nail olmaq olar ki, müəllimlər bunu unutmamalıdır.

Təlim rus dilində olan məktəblərin 4-cü siniflərində şagirdlər verilmiş cümlələrdə buraxılmış sözləri artırmaq, sualların yerinə lazım olan sözü yazmaq, bu və ya digər sözü onun sinonimi, yaxud antonimi ilə əvəz etmək, buraxılmış qrammatik şəkilçiləri bərpa etmək, təklif olunan variantlardan orfoqrafik cəhətdən düzgün olanı seçib yazmaq, şəkildə gördükləri əsasında cümlələri tamamlamaq kimi tapşırıqlar yerinə yetirirlər. Bununla yanaşı, onlar qrammatik cəhətdən səhvə yol verilmiş mətnlər üzərində işləməklə, rus dilində verilmiş cümlələri Azərbaycan dilinə yazılı şəkildə tərcümə etmək, verilmiş sözlərdən cümlələr qurmaq və həmin cümlələri bir-biri ilə əlaqələndirərək kiçik mətnlər tərtib etmək, oxuduğu hər hansı bir mətnin və ya şeirin məzmununu yazılı şəkildə ifadə etməklə və ya həmin mətnlər əsasında ifadə yazılar yazmaqla, qoyulmuş tapşırıqlar üzrə kiçik həcmli yazılı təqdimatlar hazırlamaq, təklif olunmuş mövzularda ( “Mən balaca olarkən”, “ Anamın bir günü”, “ Xalqımızın qonaqpərvərliyi”, “Böyüklərə hörmət etmək borcumuzdur”, “Təbiəti qorumaq borcumuzdur”, ”Ən çox sevdiyim fəsil” və s.) kiçikhəcmli inşalar yazmaqla yazı bacarıqlarının inkişafına nail ola bilərlər. 4-cü sinif üçün hazırlanmış dərslik dəsti bu işləri həyata keçirmək üçün müəllim və şagirdləri zəruri resurslarla təmin edəcək, şagirdlərin düzgün yazı bacarıqları üzrə məzmun standartında müəyyənləşdirilmiş təlim nəticələrinə yiyələnmələrinə kömək edəcəkdir.

## **TƏLİM RUS DİLİNDƏ APARILAN MƏKTƏBLƏRDƏ AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ İNTERAKTİV TƏLİM METODLARINDAN İSTİFADƏ**

Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə dövlət dili kimi, Azərbaycan dilinin öyrədilməsinin səmərəliliyi tədrisin təşkilində tətbiq olunan texnologiyaların düzgün müəyyənləşdirilməsindən, onların məqsədəmüvafiq şəkildə seçilib əlaqələndirilməsindən çox asılıdır. Bu fənni tədris edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin öyrədilməsi milli maraqları əks etdirən vacib məsələ olduğu üçün ona çox həssaslıqla yanaşılmalıdır. Digər millətlərə mənsub olan vətəndaşlara Azərbaycan dilinin öyrədilməsi prosesində öyrənənləri maraqlandıran və cəlb edən, öyrənməni asanlaşdıran, öyrədilən tədris materiallarının möhkəmliyini və davamlılığını təmin edən forma, üsul və vasitələrin düzgün seçilməsi mühüm metodik tələblər kimi diqqət mərkəzində saxlanmalıdır.

“Azərbaycan Respublikasında ümumi orta təhsilin Konsepsiyası” (Milli Kurikulumu) sənədində təlim digər dillərdə, o cümlədən rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili tədrisinin təşkilində aşağıda göstərilən tələblərin nəzərə alınması vacib hesab olunur:

1) Mövcud standartlar, təlim strategiyaları, resurslar və qiymətləndirmə sistemi nəzərə alınmaqla, tədris fəaliyyətinin perspektiv və cari planlaşdırılması; 2) Azərbaycan dilinin interaktiv metodlarla öyrədilməsi; 3) Kommunikativ təlim şəraitinin yaradılması, şagirdlərin iki-iki və qrup halında işləmələrinin təmin olunması; 4) Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması; 5) Şagirdlərin Azərbaycan dilini öyrənməyə olan marağının izlənilməsi və inkişaf etdirilməsi; 6) İKT və yardımçı texniki vasitələrdən istifadə olunması; 7) Köməkçi didaktik vasitələrdən istifadə edilməsi; 8) Nitq inkişafı üzrə nailiyyətlərin vaxtaşırı monitorinqi və qiymətləndirilməsi.



Təlim rus dilində olan məktəblərdə şagirdlərdə dövlət dili kimi, Azərbaycan dilini öyrənməyə həvəs oyatmaq, şagirdləri maraqlandıran mühit yaratmaq mühüm şərtidir.

Azərbaycan dilinin öyrədilməsində fəal təlim metodlarının seçilməsi və tətbiqi fənnin mahiyyətinin kommunikativ məqsəd daşmasından, nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə praktik bacarıq və vərdişlər formalaşdırmaq vəzifəsindən irəli gəlir.

Təlim rus dilində olan məktəblərin 4-cü siniflərində Azərbaycan dilinin təlimində ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə formalaşdırılması nəzərdə tutulan bacarıqlar öyrənmə prosesində onların qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirilməsini, şagirdlərdə situasiyaya uyğun dialoqa girmə bacarıqlarının formalaşdırılmasını şərtləndirir, ki bu da, öz növbəsində, müəllim-şagird, şagird-şagird-şagirdlər ünsiyyətini zərurətə çevirir. Təcrübələr göstərir ki, ənənəvi təlim üsullarının dilin öyrədilməsinə tətbiqi arzu olunan nəticələri əldə etməyə imkan vermir. Beynəlxalq təcrübədə dillərin öyrədilməsində istifadə olunan təlim texnologiyalarının mənimsənilməsi və onların yaradıcı tətbiqi qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həyata keçirilməsini asanlaşdırır.

Azərbaycan dilinin öyrədilməsi prosesinin mahiyyəti məhz qarşılıqlı fəaliyyətin, ünsiyyətin reallaşdırılması ilə sıxı surətdə bağlıdır. İnteraktivlik isə “qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanan” deməkdir. Kurikulumda təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisində interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadənin metodik tələb kimi qarşıya qoyulması bu zərurətdən irəli gəlir.

İnteraktiv metodların təlim prosesində tətbiqi müəllim-şagird münasibətlərinin xarakterinə əsaslı təsir göstərir: müəllimi tədris prosesinin aparıcı siması (idarəedicisi) mövqeyindən “öyrənməyi öyrədən” mövqeyinə keçirir. Həm də burada müəllimin fəaliyyəti yalnız dərslə deməklə məhdudlaşmır, bu fəaliyyət dərslə qədərki mərhələdə daha qabarıq görünür. Tədris prosesində isə o, iştirakçılardan biri kimi, təlim fəaliyyətinin təşkilatçısı, əlaqələndiricisi, istiqamətvericisi, şagirdlərin məsləhətçisi və köməkçisi vəzifələrinin icraçısı kimi çıxış edir.

Şagird isə təlim fəaliyyətinin qarşılıqlı fəaliyyət göstərən subyektlərindən biri kimi, bilikləri “hazır” şəkildə qəbul edən “passiv obyekt”dən prosesin fəal iştirakçısına – axtaran, öyrənən, tədqiq edən, bilikləri “kəşf” edənə çevrilir.

İnteraktiv metodlardan istifadə təlim prosesində şagirdi fəallaşdırır, onu bilikləri axtarıcılıq yolu ilə əldə etməyə sövq edir, sinfin, qrupun digər şagirdləri ilə əməkdaşlıq etməyə, qarşılıqlı münasibətlər qurmağa və beləliklə də, ünsiyyətə girməyə, tədqiqat yolu ilə alınan nəticələri müzakirə etməyə, təqdimatlar hazırlamağa, oyun və yarışların fəal iştirakçısı kimi kollektiv fəaliyyət göstərməyə, çıxış etməyə təhrik edir, lazım gəldikdə mənsub olduğu qrupun maraqlarını qorumağa və müdafiə etməyə, müzakirə və problemlərin həlli prosesində onları dinləməyə alişdırır, fikir mübadiləsinə şərait yaradır. İnteraktiv metodların təlim prosesinə tətbiqi şagirdlərdə ünsiyyət şəraitini öyrənməklə dialoqa girmək, ümumiləşdirmələr aparmaq, nəticə çıxarmaq, alınmış nəticələri təqdim etmək və əsaslandırmaq bacarıqlarının formalaşdırılmasına imkan verir.

Təlim prosesində belə bir mühitin yaradılması şagirdlərin təfəkkür fəaliyyətini stimullaşdırır, idraki, hissi və psixomotor fəaliyyətlərin inkişafını təmin edir, öyrənməyə motiv yaradır.

Yaradılmış problemlə vəziyyət şagirdlərin intellektual imkanlarının səfərbər edilməsini şərtləndirir, şagird hissi-emosional vəziyyətin təsiri altında öyrənmə mühitinə daxil olur, seyrçi mövqedən prosesin iştirakçısına çevrilir. Bu həm də şagirdləri kollektivdə formalaşdırmaqla cəmiyyət həyatına hazırlamış olur; bu prosesdə əldə edilmiş bacarıqlardan müstəqil fəaliyyət zamanı istifadə və tətbiq etmək vərdişləri yaradır.

İnteraktiv təlim metodlarından istifadə tədris prosesində şagirdləri fəallaşdırmaqla yanaşı, onların dünyagörüşlərinin inkişafına və genişlənməsinə, şagirdlərdə məntiqi və tənqidi təfəkkürün formalaşmasına, şəxsi-iradi keyfiyyətlərin bərqərar olmasına təsir göstərir, yaradıcı təfəkkür elementlərinin reallaşdırılmasına və tətbiqinə meydan verir, davranış mədəniyyəti, qarşılıqlı hörmət hissi aşılayır, onları müstəqil qərarlar qəbul etməyə alişdırır.

Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili dərslərində şagirdləri fəallaşdırmaq, dilin öyrənilməsinə maraq oyatmaq, münbit öyrənmə mühiti yaratmaq üçün qeyri-standart dərslər formalarından (cützlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş ) istifadə faydalı hesab edilir. Bununla yanaşı, dərslin məqsədinə müvafiq olaraq kollektiv iş, fərdlərlə iş formalarından da yeri gəldikdə istifadə məqsədəuyğun hesab olunur.

Təlim rus dilində olan məktəblərdə Azərbaycan dilinin təlimi prosesində beyin fırtınası, akvarium, saxələndirmə, beşliklər, konseptual cədvəl, Venn diaqramı, müzakirə, rollu oyunlar, insert, diskussiya

kimi interaktiv metodlardan istifadə faydalı hesab edilir (bax: Azərbaycan Respublikasının təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu (1-IV siniflər) –Bakı- 2007).

## **FƏAL TƏLİM METODLARININ XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

1. Diqqət ilk növbədə şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasına yönəlir.
2. Müəllim təlim fəaliyyətinin əlaqələndiricisi, şagirdlərin məsləhətçisi və köməkçisi kimi çıxış edir.
3. Problemin həlli prosesində şagirdlər fəal tədqiqatçı olurlar.
4. Bilik və bacarıqlar şagirdlər tərəfindən müstəqil əldə edilir.
5. Müəllim–şagird, şagird–şagird arasında əməkdaşlıq üçün şərait yaranır.
6. Dərslərin integrativ təşkilinə üstünlük verilir.
7. Qeyri-standart dərslərin tətbiqinə geniş yer verilir.

## **FƏAL DƏRSİN PLANLAŞDIRILMASI**

Təlim rus dilində olan məktəblərin 4-cü siniflərində Azərbaycan dili dərsləri planlaşdırılarkən aşağıdakı mərhələlərin (Ümumtəhsil məktəblərinin 1-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları” kitabında tövsiyə olunan) nəzərə alınmasını biz də məqsədəuyğun hesab edirik:

- mövzunu müəyyənləşdirmək;
- standartı konkretləşdirmək;
- dərslərin məqsədini ( məqsədlərini ) müəyyən etmək;
- dərslərin motivasiyasını işləyib hazırlamaq;
- tədqiqat sualını müəyyənləşdirmək;
- aparılacaq tədqiqatın mərhələlərini planlaşdırmaq və bu zaman tədqiqat üçün tapşırıqları, iş üsulları və formalarını, məlumat mənbələrini dəqiqləşdirmək;
- müzakirə üçün suallar hazırlamaq;
- ideyaları və alınacaq nəticələri qıscaca ifadə etmək;
- dərslərin hər mərhələsinə sərf olunacaq vaxtı müəyyənləşdirmək;
- qiymətləndirmə standartlarına əsasən vasitələr hazırlamaq;
- dərslər üçün lazım olan resursları (təchizatı) müəyyən etmək.

## **FƏAL (İTERAKTİV) DƏRSİN MƏRHƏLƏLƏRİ**

### **I MƏRHƏLƏ: MOTİVASİYA VƏ PROBLEMİN QOYULMASI**

Məlumdur ki, hər bir tədqiqat marağ doğuran bir məsələnin axtarılması üzərində qurulur.

İnteraktiv təlim metodlarından istifadə şagirdləri problemləri öz qüvvələri ilə həll etməyə – “kəşf” etməyə təhrik etdiyindən, birinci növbədə, “kəşf edilməli olan”ın müəyyənləşdirilməsi tələb olunur.

Şagirdin təlim fəaliyyəti zamanı onda öyrəndiklərinə marağ oymatmaq, onu öyrənmə prosesinin fəal iştirakçısına – tədqiqatçısına çevirmək üçün problemlə vəziyyətlərlə, real ziddiyyətlərlə qarşılaşdırmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədris prosesində öyrənmələri maraqlandıracaq, onların intellektual imkanlarını səfərbər edəcək belə emosional situasiya yaratmadan şagirdləri idraki fəallığa, əməkdaşlıq etməyə, problemin həlli üçün lazım gəldikdə birgə fəaliyyət göstərməyə sövq etmək çətin olur.

Şagirdin diqqətini öyrənilən məsələ üzərində mərkəzləşdirmək üçün problemin nədən ibarət olmasının xatırladılmasına ehtiyac duyulur ki, bu da tədqiqat sualının formalaşdırılması ilə nəticələnir.

Şagird belə problemlə vəziyyətlərlə qarşılaşdıqda ziddiyyətləri aradan qaldırmaq üçün onun həlli yolları üzərində düşünür, fərziyyələr irəli sürür, axtarışa qoşulur, problemin həllini tapmayınca fikrini məşğul edən bu sualdan “yaxa qurtara bilmir”.

Beləliklə, interaktiv dərslərin I mərhələsində şagirdin diqqəti (özünün də xəbəri olmadan) problemin üzərinə elə ustalıqla yönəldilməlidir ki, bu, psixoloji amilə çevrilə bilsin, onda məsələnin həllinə maraqla oyaq olsun.

Motivasiya zamanı suallar elə ardıcılıqla qoyulmalıdır ki, şagird tədqiqat sualına addım-addım yaxınlaşsın, mülahizələr irəli sürməyə imkan tapsın, məlumdan namələmə doğru addımlaya bilsin.

Motivasiyanın uğurlu olması üçün nəzərə almaq lazımdır ki: 1) Motivasiya üçün seçilən material maraqlı olmalıdır; 2) Tədqiqat aparmaq və yaradıcılıq üçün imkan verməlidir; 3) Yönləndirici suallar fərziyyələr irəli sürməyə həvəs oyaqmalı, müxtəlif fikir və mülahizələr söyləməyə təhrik etməlidir; 4) Tədqiqat sualı standartda nəzərdə tutulan məzmun əsasında müəyyənləşdirilməli, qarşıya qoyulan məqsədin yerinə yetirilməsinə yönəldilməlidir.

Hazırladığımız vəsaitdə şagirdlərin Azərbaycan və rus dilləri üzrə məlum biliklərinə istinad edilərək onlar öyrədilməsi nəzərdə tutulan tədris materiallarının xarakter xüsusiyyətləri ətrafında düşünməyə sövq edilir. ( Bu zaman dili praktik cəhətdən bilənlərdən motivasiyanı gücləndirəcək faktor kimi istifadə edilə bilər).

## **II Mərhələ: TƏDQIQATIN APARILMASI**

Bu mərhələdə tədqiqat sualının aydınlaşdırılması üçün lazım olan nümunələr, faktlar toplanır, seçilir və onların üzərində araşdırma, incələmə, təhlillər aparılır. Fakt və hadisələr, çalışmalar şagirdləri problemin həllinə yaxınlaşdırır. Motivasiya mərhələsində yaradılmış maraqlı daha da gücləndirilir və inkişaf etdirilir, fəallıq artırılır.

Tədqiqatın aparılması mərhələsində müxtəlif iş formalarından istifadə oluna bilər. Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin öyrənilməsində daha çox kollektivlə, böyük və kiçik qruplarla, cütlərlə iş formaları əlverişli hesab olunur.

Şagirdlər tədqiqat sualı ilə bağlı yeni-yeni dil vahidləri ilə tanış olduqca, müqayisələr, tutuşdurmalar apardıqca keçmiş və yeni biliklər arasında əlaqə yaradılır, ideyalar irəli sürülür, doğru cavabların layihələri hazırlanır, təqdimatların konturları cızılır.

## **III MƏRHƏLƏ: İNFORMASIYA MÜBADİLƏSİ**

Şifahi və yazılı təqdimatlar problemlə bağlı ideyaların mübadiləsinə reallaşdırır. Tapılan həll yollarının müxtəlifliyi ilə tanışlıq maraqlı tərəfləri cəlb edir və onlar biri-birilərinin cavablarını dinləməyə maraqla göstərirlər.

Təqdimatlarda sistemsiz şəkildə olsa da, yeni biliklərin dairəsi öz ifadəsini tapmış olur.

Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə təqdimatların hazırlanması və informasiya mübadiləsi də digər mərhələlər kimi, canlı nitq situasiyası yaratdığı üçün kommunikativliyi təmin edir və dilin öyrənilməsinə münbit şərait yaranır.

## **IV MƏRHƏLƏ: İNFORMASIYANIN MÜZAKİRƏSİ VƏ TƏŞKİLİ**

Bu mərhələdə məqsəd şagirdlərin şifahi və yazılı təqdimatlarını sistemləşdirmək və qaydaya salmaq, onların tədqiqat sualı ilə bağlılığını müəyyənləşdirməkdir.

Müəllimin yardımçı sualları təqdimatlar arasındakı əlaqələri üzə çıxarmağa, tədqiqat sualı ətrafında ümumiləşdirmələr aparmağa və axtarılan cavabın aydınlaşmasına, durulmasına istiqamətlənir. Müəllim müzakirəni məqsədyönlü şəkildə elə məcraya yönəldir ki, şagirdlər doğru cavabı ümumiləşdirmə mərhələsinə gəlib çatsınlar. Bu mərhələdə təfəkkür əməliyyatları daha da fəallaşır və bütün intellektual imkanlar səfərbər olunur; idraki, hissi və psixomotor fəaliyyət sahələri gərginləşir.

## **V MƏRHƏLƏ: NƏTİCƏ VƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ**

Bu elə bir mərhələdir ki, şagirdi məmnuniyyət hissi keçirməyə, həzz duyğusunu yaşamağa, gələcək yeni uğurlara ruhlandırır.

Şagirdlər tədqiqat sualına doğru cavab verildiyinə əmin olduqda tədqiqatın kulminasiya anı yaşanır.

Cavablar tədqiqat sualı ilə tutuşdurulur, fərziyyələr arasında doğru olanlar nəticə ilə əlaqələndirilir, əldə olunmuş nailiyyətlərin sevinci duyulur.

Nəhayət, ümumiləşdirilmiş fikir səsləndirilir və tədqiqat sona çatır.

## **VI MƏRHƏLƏ: YARADICI TƏTBİQETMƏ**

Bu məqsədlə şagirdlərə müxtəlif tapşırıqlar verilir. Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin öyrənilməsi nitq fəaliyyətinin ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə bacarıq və vərdişlərin təkrarını, möhkəmləndirilməsini və tətbiqini tələb edir. Təbiidir ki, bu və ya digər bacarıqların birdən-birə formalaşdırılması mümkün olmur. Şagirdlərin danışma, oxu və yazı üzrə bacarıqları daim inkişaf etdirilir və davamlı şəkil alır. Əldə edilmiş bacarıqlar konkret nitq situasiyalarında tətbiq edilməklə təkmilləşdirilir və fəallaşdırılır.

## **VII MƏRHƏLƏ: EV TAPŞIRIQLARI**

Azərbaycan dili təlimində bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üçün ev tapşırıqları mühüm əhəmiyyətə malikdir. Şagirdlər dərstdə formalaşdırılmış nitq fəaliyyəti növlərini müxtəlif ev tapşırıqları vasitəsilə tətbiq edirlər. Rəsmlər çəkməklə müəyyən əşyanı adlandıran sözü təkrar edir, tələffüz edir, cümlədə işlədir, yaxud nitq etiketlərindən istifadə etməklə dialoq qurur, əşyaları, hadisələri təsvir etməklə dil vahidlərindən istifadə edir, dilin normalarını tətbiq edirlər.

## **QIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ REFLEKSIYA**

Qiyətləndirmə şagirdin öz fəaliyyətini nəzərdən keçirməsinə, qüsür və çatışmazlıqlarını aşkar etməsinə, nəticədə nöqsanların aradan qaldırılmasına kömək edir; şagirdi nailiyyətlərini izləməyə alışıdır; özünə nəzarəti təmin edir; inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək imkanı yaradır.

Qiyətləndirmə müəllimə təlim işini təşkil etməyə, formalaşdırılmalı olan bacarıq və vərdişlərin səviyyəsinin qarşıya qoyulmuş məqsəd baxımından müvafiqliyini təyin etməyə, yeni bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması üçün münasib vaxtın yetişdiyini və fəaliyyətə başlamağın məqsədemüvafiqliyini izləməyə imkan verir.

Refleksiya təlim prosesinin bütün mərhələlərini təhlil etməklə onu vahid proses kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir. Tədqiqat zamanı ayrı-ayrı mərhələlər üzrə keçilən yolu şagirdlərin gözləri qarşısında yenidən canlandırmaqla onların fəaliyyətlərini izləmələri, fikirlərin sistemləşdirmə mexanizmini təsəvvür etmələri təşkil edilmiş olur. Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili təlimində qiymətləndirmə və refleksiyanı həm dərslərin müxtəlif mərhələlərində, həm də bütün mərhələlər başa çatandan sonra aparmaq məqsəduyğundur.

Təlim rus dilində olan məktəblərdə Azərbaycan dilindən fəal dərslərin səmərəli təşkili və nəticənin uğurlu olmasında düzgün planlaşdırma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dərslərin hər bir mərhələsini aydın təsəvvür etməyən, hər mərhələnin konkret təlim məqsədini müəyyənləşdirə bilməyən müəllim uğurlu nəticələr əldə edə bilməz. Dərs planlaşdırılarkən reallaşdırılması nəzərdə tutulan alt-standarta uyğun təlim məqsədi və ya məqsədləri müəyyənləşdirilməli və onlara uyğun iş növləri, üsul və vasitələr seçilməlidir.

### **Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya**

Təlim rus dilində aparılan ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili təlimi məzmununun müəyyənləşdirilməsində, üsul və vasitələrin seçilməsində, eləcə də şagird nailiyyətlərinin izlənilməsi və qiymətləndirilməsində fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın nəzərə alınması ümumpedaqoji prinsiplərdən biri kimi çıxış edir. Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın rol və əhəmiyyəti nəzərə alınmadan təlim rus dilində (həmçinin digər dillərdə) aparılan ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili təlimini təsəvvür etmək çətindir. İnteqrasiya bu fənnin tədrisinin didaktik əsasını təşkil edir, məzmun standartlarının müəyyənləşdirilməsində, məzmun xətləri üzrə bacarıqların formalaşdırılmasında ona istinad olunur. Belə ki, hər bir sinifdə ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə üfqi əlaqələri nəzərə almadan şagirdlərin nitq fəaliyyətini inkişaf etdirmək və onlarda zəruri bacarıqlar formalaşdırmaq mümkün deyil.

Azərbaycan dili təlimində (digər fənlərin tədrisində olduğu kimi) inteqrasiyanın iki növündən istifadə olunması zəruri hesab olunur: fəndaxili inteqrasiya; fənlərarası inteqrasiya.

Fəndaxili inteqrasiya Azərbaycan dili təlimində məzmun xətləri arasında qarşılıqlı əlaqələri təmin etməklə dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı bacarıqlarının bir vəhdət halında qavranılmasına imkan yaradır. Nitq fəaliyyətinin göstərilən növləri üzrə bacarıq və vərdişlərin dilin məntiqinə uyğun olaraq formalaşdırılması, əldə edilmiş biliklərin şüurlu tətbiqi fəndaxili əlaqələr nəzərə alınmaqla reallaşdırıldıqda

öyrənilmiş biliklər unudulmur, davamlı olur, daha da möhkəmləndirilir, nəticədə nitqin müxtəlif situasiyalarında dil vahidlərindən məqsədmüvafiq istifadə asanlaşır.

Fəndaxili inteqrasiya həmçinin fənn üzrə siniflərarası (şaqli) əlaqələrin məqsədyönlü qurulmasında, müvafiq bacarıqların formalaşdırılmasında varisliyin gözlənilməsini nəzərə almağı vacib didaktik tələb kimi zərurətə çevirir.

Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin təlimində fənlərarası inteqrasiyanın nəzərə alınması isə fənn üzrə müəyyən anlayışların öyrənilməsini asanlaşdırır, vaxta qənaət olunmasına imkan verir, öyrənilənlərin səmərəliliyini təmin edir. Məlum məsələdir ki, ikinci bir dilin öyrənilməsini ana dilinə istinad etmədən, şagirdin öyrəndiyi başqa bir dilin xüsusiyyətləri ilə qarşılaşdırma və analogiya aparmadan həyata keçirmək mümkün olmur. Şagirdlərin digər fənlər üzrə malik olduqları bilik, bacarıq və vərdislər Azərbaycan dili təlimində dil üzrə yeni anlayışların mənimsənilməsi prosesini daha da intensivləşdirir, nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların təkmilləşməsinə imkan yaradır, şagirdlərin təlim yükünü azaldır.

## **TƏLİM RUS DİLİNDƏ APARILAN ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN 4-CÜ SİNFİ ÜÇÜN “AZƏRBAYCAN DİLİ” DƏRSLİK DƏSTİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Təlim rus dilində aparılan ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün “Azərbaycan dili” dərslik dəsti “Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu” (I-IV siniflər) əsasında hazırlanmışdır. Dərslik dəsti üç kitabdan (dərslik, iş dəftəri, müəllim üçün metodik vəsait) ibarətdir və birlikdə məzmun xətləri üzrə standartda nəzərdə tutulmuş təlim nəticələrinə nail olmaq üçün müəllim və şagirdləri zəruri resurslarla təmin edir.

Dərslik dəstində 68 saat üçün hazırlanmış tədris materialları 8 bölmədə cəmləşdirilmiş, hər bölmə 8 dər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hər üç kitabda bu bölmələr aşağıdakı başlıqlarla təqdim olunmuşdur:

**I bölmə:** Ailəmizi qoruyaq!

**II bölmə:** Məktəb zamanı gəldi!

**III bölmə:** Dost-düşmən seçilər, vətən seçilməz!

**IV bölmə:** Mənəvi dəyərlərimiz.

**V bölmə:** İnsan insan olur əməlləriylə!

**VI bölmə:** Heyvanlar aləmi.

**VII bölmə:** Gəlin təbiəti biz də düşünək, O özü hər şeyi düşünən kimi...

**VIII bölmə:** Nağıl-mağıl bilmərəm, bilsəm də, söyləməərəm...

Dərslik dəstinin xüsusiyyətlərinə keçməzdən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, 4-cü sinif təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili təliminin xüsusi əhəmiyyət daşıyan bir dövrünü təşkil edir. Bu dövrün xüsusi əhəmiyyət daşımalarını xarakterizə edən cəhət ondan ibarətdir ki, bu sinifdə aparılan işlər yalnız həmin sinif üçün nəzərdə tutulmuş məzmunun reallaşdırılması ilə məhdudlaşa bilməz. 4-cü sinifdə bu sinif üçün müəyyənləşdirilmiş şagird nailiyyətlərinin həyata keçirilməsi ilə müvazi olaraq, həm də nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə əvvəlki siniflərdə formalaşdırılmış bacarıqlar dilin nəzəri məsələləri barədə məlumat verilmədən praktik yolla təkmilləşdirilməli və ümumi orta təhsil səviyyəsi üçün zəruri zəmin yaradılmalıdır.

Azərbaycan dili dərslik dəstində hər bir bölmədə ayrı-ayrı dərslər üçün verilmiş tədris materialları bir-birini təkrar etmir, ancaq həmin materiallar qoyulmuş mövzu baxımından bir-birini tamamlayır və şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar problemləri müxtəlif tərəflərdən görmələrinə, dərk etmələrinə istiqamətləndirilir. Dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı üzrə zəruri bacarıqların formalaşdırılması işi forma və məzmunca son dərəcə rəngarəng, üslubca fərqli mətnlər üzərində aparılır. Bu materialların içərisində bədii, elmi-kütləvi mətnlərlə yanaşı, uşaqların yaş və bilik səviyyələrinə uyğun nəzm nümunələri, xatirələr, lətifələr, tapmacalar, yanıltmaclar və dialoqların olması təsadüfi səciyyə daşımayıb dərslərdə öyrənmə mühitini canlandıracaq emosionallığın təmin edilməsi üçün düşünülmüşdür.

Dərslik tərtib edilərkən nitq fəaliyyəti üzrə bütün bacarıqların rabitəli mətnlər əsasında formalaşdırılmasına diqqət yetirilmişdir. Uşaqların praktik dil bacarıqları üçün nəzərdə tutulmuş mətnlər əsas vəzifə ilə yanaşı, onlarda məntiqi, yaradıcı və tənqidi təfəkkürün formalaşdırılmasını da nəzərdə tutur ki, bun-

larsız dilin şüurlu öyrənilməsinə həyata keçirmək mümkün deyildir. Bu işlər, eyni zamanda, ailənin dəyəri və insan həyatında əvəzənilməz rol, vətənin müqəddəs olması və onun heç bir şeylə əvəz edilə bilməməsi, mənəvi dəyərlərin dərk edilməsi və qorunub saxlanması, insani keyfiyyətlərin təbliği və dəyərləndirilməsi, təbiətə şüurlu münasibətin insanın özünə xidmət səviyyəsində dərk edilməsi, ekologiyanın insan həyatına təsiri, heyvanlara və quşlara qulluq, qayğı kainatın tarazlığının qorunması zəruriliyi kimi problemlərin qavranılmasını hədəf alır. İş dəftərində isə bu bacarıqlar bir daha möhkəmləndirilir, təkmilləşdirilir və inkişaf etdirilir.

4-cü sinif üçün dərslik və iş dəftəri hazırlanarkən nəzərə alınmışdır ki, Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən təlim rus dilində aparılan məktəblərin heç də hamısında şagirdlərin Azərbaycan dilinə bələdliyi eyni səviyyədə deyil. Hətta eyni bir sinifdə bu dili sinifdə təlim yolu ilə öyrənən şagirdlərlə yanaşı, bu dildə sərbəst nitq fəaliyyətinə malik olan şagirdlər də təhsil alırlar. Bunu nəzərə alaraq dərslik və iş dəftərində hər səviyyənin imkanlarını nəzərə alan tədris materialları verilmiş və çətinlik dərəcəsinə görə fərqləndirilən tapşırıqlar şərti işarə ilə (**\* -ulduz işarəsi ilə**) fərqləndirilmişdir. Bu prinsip həmçinin hər bölmədəki didaktik materialların miqdarında da gözlənilmişdir. Ona görə də dərslik və iş dəftərində oxu materiallarının və tapşırıqların miqdarına konkret limit qoyulmamış, yalnız dilin öyrənilməsində motivasiyanı gücləndirəcək və öyrənməyə stimül yaradacaq iş formalarının rəngarəngliyi və maraqlılığı diqqət mərkəzində saxlanmışdır. Hər bir dərs üçün verilmiş müxtəlif səpkili tədris materialları (həm mətn, həm xatirə, həm şeir, həm tapmaca, həm atalar sözləri, həm dialoq, həm lətifə və s.) müxtəlif məzmun xətləri üzrə nəzərdə tutulan bacarıqların formalaşdırılmasına imkan verdiyindən fərdi yanaşmanın təmin edilməsi asanlaşır, şagirdlərin maraqları təmin olunur, xarakterlərinə uyğun gələn nümunələr əsasında dilin öyrənilməsi emosional təsir vasitəsinə çevrilir. Bu zaman o da nəzərə alınmışdır ki, dili praktik cəhətdən bilənlər üçün nəzərdə tutulmuş materiallar, eyni zamanda, praktik dil bacarıqlarına malik olmayan şagirdlər üçün katalizator rolunu oynayacaq, onlarda dilin öyrənilməsinə marağı daha da gücləndirəcəkdir.

Dərslik dəsti hazırlanarkən varislik nəzərə alınmış, əvvəlki siniflərdə məzmun xətləri üzrə şagirdlərin təlim nəticələri və bunlarla bağlı bacarıqlarının səviyyəsi təlim materiallarının xarakterində öz ifadəsini tapmışdır. Belə ki, spesifik səslərin düzgün məxrəcinin mənimsənilməsi məqsədi ilə dərslik və iş dəftərində, əsasən, içərisində spesifik səslər olan şəxs adlarından istifadəyə metodik prinsip kimi yanaşılmış, bununla yanaşı, müvafiq bacarıqların təkmilləşdirilməsinə kömək edəcək cəhətlər sistemli olaraq didaktik materialların xarakterində maksimum nəzərə alınmışdır.

Bundan əlavə, müxtəlif məzmun xətləri üzrə verilmiş materiallarda interferensiyanın yaradacağı çətinliklər əvvəlcədən nəzərə alındığından rus dili ilə əlaqəyə xüsusi diqqət yetirilmiş, uyğun və fərqli dil hadisələri qarşılaşdırma və müqayisəli şəkildə verilmişdir. Tədris işini planlaşdırarkən nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan və rus dillərinin tipoloji cəhətdən fərqli olmalarından doğan bir sıra xüsusiyyətlər (Azərbaycan dilində cins kateqoriyasının olmaması və bunun təsriflənmə və hallanma sistemində yaratdığı fərqliliklər, Azərbaycan dilində əlamət bildirən sözlərin xüsusi şəkli əlamətə malik olmaması, həmin sözlərin və miqdar bildirən sayların özlərindən sonra gələn sözlərlə uzlaşmaması) rus dilli şagirdlərdə bu dilin öyrənilməsi prosesində bir sıra çətinliklərin meydana çıxmasına səbəb olur. Tədris prosesində bunu qanunauyğunluq kimi qəbul etmək, çətinlikləri ancaq müqayisə və qarşılaşdırma yolu ilə şüurluluq əsasında aradan qaldırmağa imkan verən iş formalarına müraciət etmək lazım gəlir ki, dərslik və iş dəftərində bunlar nəzərə alınmışdır.

Dərslik və iş dəftərinin sistemi bir-birinə uyğundur ki, bu da onunla işləyən müəllim və şagirdlərin işlərini asanlaşdırmaq məqsədi daşmışdır.

Dərslikdə və iş dəftərində dilin öyrənilməsinə maraq oyatmaq və motivasiyanı gücləndirmək məqsədi ilə şagirdlərin yaşadı kimi, müraciətlərdə Çoxbilmiş obrazından istifadə edilir (Məsələn: Çoxbilmiş deyir ki, özünüzdən böyüklərə kömək təklif edəndə belə müraciət etməyə çalışın ki, sizin köməyinizi qəbul etsinlər; **\*\* Əziz uşaqlar, mətni oxuyanda gördünüz ki, Çoxbilmiş bəzi sözləri göy rənglərlə fərqləndirib. O yenə də sizi yoxlamaq istəyir. Çoxbilmişin sualını gözləmədən həmin sözləri bildiyiniz yaxınmənalı sözlərlə əvəz edin;** **\*\* Əziz uşaqlar, Çoxbilmiş sizə yeni bir nağıl danışmaq istəyir. Amma gərək əvvəlcə onun dediyi tapmacaların cavabını tapasınız. Oxuyun və cavablandırın. Xoşunuza gəlməsə, yenilərini öyrənin;** **\*\* Çoxbilmiş istəyir ki, düzgün tələffüz bacarıqlarınızı gözəl şairimiz Nəbi Xəzrinin “İnciyər” şeirini oxuyaraq nümayiş etdirəsiniz. Buyurun, özünüzü göstərin! Ancaq şairin istəklərini də nəzərə almağı unutmayın!;** **\*\* Çoxbilmiş bu şeiri əzbər bilir. Siz də əzbərləyin;** **\*\* Çoxbilmiş bu mətni oxudu və “Çiçək dənizi” adlandırdı. Çoxbilmişlə razılaşmaq olarmı?;** **\*\* Çoxbilmişin yadına yenə də Molla Nəsrəddinin**

bir lətifəsi düşdü. Qulaq asın, sizə də danışsın. Sonra rollar üzrə oxuyun və səhnələşdirin; **\*\* Uşaqlar, həyətdə, parklarda, bulvarda gəzərkən Çoxbilmiş bəzi dostlarının dondurmanın kağızını hara gəldi tullağını öz gözləri ilə görüb. Siz necə, dondurma yeyərkən onun kağızını, yaxud çöplərini yerə atanları görmüsünüzmü? Belələrinə münasibətiniz necədir? Necə düşünürsünüz, hərə yerə bir şey atsa, onda bəs təbiəti kim qoruyacaq? Qruplara bölünün və mövzunu müzakirə edib fikirlərinizi təqdim edin.** **\*\* Çoxbilmişin dediyinə inanmaq istəmirsinizsə, 9-cu çalışmada verilmiş birləşmələrin hər birini cümlələrdə işlədin və s.), iş formaları Çoxbilmişlə əməkdaşlıq müstəvisində təsəvvür edilir; çalışmaların şərtində həmçinin içərisində spesifik səsələr olan uşaq adlarından da bu məqsədlə bir priyom kimi istifadə olunur ( Məsələn: **\*\* Uşaqlar, İlahə “ Sazlı-sözlü diyar” mətnini oxudu. Ancaq mətndəki bəzi şeylər ona qaranlıq qaldı. Yadına Çoxbilmiş düşdü. Tez onu köməyə çağırırdı. Siz də onların söhbətinə qulaq asın. Sonra rollarla oxuyun və səhnələşdirin; **\*\* Uşaqlar, Çoxbilmiş deyir ki, Çingiz mətni köçürəndə diqqətli olmadığınızdan cümlələrin yeri dəyişik düşüb. Bəzi sözləri isə deyildiyi kimi yazıb. Çingizin səhvlərini düzəldin və cümlələri elə ardıcılıqla yazın ki, mətn alınsın; **\*\* Günay şeiri oxudu. Bəzi şeyləri başa düşmədi. Əvvəl fikirləşdi ki, sabah müəllimdən, ya da yoldaşlarından soruşub öyrənər. Birdən yadına Çoxbilmişin sözləri düşdü...və s.).********

Dərslük və iş dəftərindəki sistem, qeyd edildiyi kimi, eynidir. Bu, dərslüyün və iş dəftərinin metodik aparatının asan qavranılmasını təmin edir. Belə ki, hər bir dərslük üçün seçilmiş mətn və ya şeirdən sonra məzmunun qavranılmasına kömək edən “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”, bundan sonra isə “Çoxbilmiş düşündürür” rubrikası altında müxtəlif səpkili tapşırıqlar, çalışma mətnləri verilir. Dərslükdə və iş dəftərində lüğət materialının ayrı-ayrı başlıqlarla verilməsi düşünülərək edilmiş, “Söz ehtiyatı” rubrikası altında mətndəki frazeoloji vahidlər və 4-cü sinif şagirdlərinin fəal lüğəti üçün aktualıq kəsb etməyən sözlər yerləşdirilmişdir. Bu yolla həm də dilin lüğət tərkibinin leksik və frazeoloji vahidlərdən ibarət olması ilə bağlı ilkin təsəvvür formalaşdırmaq məqsədi izlənilmişdir. Ayrıca rubrika ilə həmçinin frazeoloji vahidlərin 4-cü sinif şagirdləri tərəfindən başa düşülməsinin çətinliyi vurğulanmış, bununla belə təcridlik yolu ilə dildə emosionallığı artıran frazeoloji vahidlərin şagirdlərin lüğətinə daxil edilməsinin zəruriliyi də diqqətə çatdırılmışdır. Frazeoloji vahidlərin zəruri lüğət minimumundan fərqləndirilməsi və tərcüməsinin verilməsinin zəruriliyi mətnin qavranılmasına kömək tələbindən doğur, digər tərəfdən, fikrin müxtəlif dil vasitələri ilə ifadəsinin mümkünliyünü praktik şəkildə şagirdlərin nəzərinə çatdırır.

Dərslükdə və iş dəftərində verilmiş “Çoxbilmiş düşündürür” başlığı mətnlərlə yanaşı, digər iş növlərinə də aid edilir. Burada məqsəd şagirdləri istənilən tədris materialının ( çalışmaların, tapmacaların, yanıltmacların, dialoqların və s.) vasitəsilə dil hadisələrini şüurlu qavramağa hazırlamaq, istənilən nümunədə nitq bacarıqlarını inkişafetdirici xüsusiyyətin mövcudluğuna diqqəti cəlb etmək və beləliklə də, dilin öyrənilməsinə şüurlu yanaşmaya nail olmaqdır.

Dərslükdə “Çoxbilmiş güldürür” rubrikasında lətifələr və gülməli əhvalatlar təqdim edilir. Bu rubrika da “Çoxbilmiş düşündürür” ümumi başlığı altında verilir. Bu da onu göstərir ki, lətifələr şagirdləri güldürmək, dərslük prosesində gərginliyi azaltmaqla yanaşı, həm də güldürə-güldürə düşündürməyi hədəf alır, şagirdləri haircavablığa, eşitdiyini anlamağa, hər bir eşitdiyindən bir nəticə çıxarmağa hazırlayır.

Dərslüyün metodik aparatında təmsil olunan aparıcı iş formalarından biri də “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası vasitəsilə reallaşdırılır. 3-cü sinifdə şagirdlər sait, samit, heca anlayışları vasitəsilə az da olsa, dilin fonetik təbiəti ilə tanış edilmişlər. 4-cü sinifdə bu sahədəki təsəvvürlər təkmilləşdirilməklə yanaşı, nəzəri biliklərlə tanışlıq davam etdirilir, dilin lüğət tərkibi ilə bağlı ilkin təsəvvür yaradılması qayəsi izlənilir. Belə ki, şagirdlər bu rubrika altında toplanmış materiallarla bütün dərslük boyu sistemli şəkildə qarşılaşdırılır, onların vasitəsilə Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində olan sözlərin məna qrupları, quruluşu, dildəki sözdüzəltmə və sözlərin əlaqələnmə imkanları ilə Çoxbilmişin dili ilə tanış edirlər. Müəllimlər nəzərə almalıdırlar ki, bu məlumatlar yalnız tanışlıq xarakteri daşıyır, şagirdlərin qarşılaşdıqları dil hadisələrinin mənasını anlamağa kömək məqsədi güdür. Şagirdlər bu vasitələrlə praktik işlər prosesində daim qarşılaşdıqlarından tədricən Azərbaycan dilinin normaları ilə bağlı məsələlərin mahiyyətini anlamağa hazırlanmalıdırlar. Bu işlərin sistemi dərslükdə aşağıdakı ardıcılıqla verilmişdir ki, vəsaitin sonrakı hissələrində ayrı-ayrı dərslərin izahında bunlara istinad olunmalıdır. Tanışlıq üçün nəzərdə tutulmuş bu materialların şərhində şagirdlərin 4-cü sinif qədərki praktik biliklərinə və təsəvvürlərinə istinad edilmişdir. Müəllimlər materialların şərhində istifadə edilmiş əyanilikdən (rənglərlə fərqləndirmədən) motiv yaradan vasitə kimi istifadə etməlidirlər.

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, diqqətlə fikir versəniz, görərsiniz ki, mətndəki sözlərin bəziləri iki, bəziləri üç, bəziləri isə dörd rəngdə verilib. Bu hissələrdən biri əsasdır. Çünki həmin hissə əsas mənanı bildirir və ayrıca da işləyə bilər: **Tofiq, dəniz, külək, səhər**.

Azərbaycan dilində əsas hissə “**kök**” adlanır. Mətdə əsas hissə, yəni “**kök**” yaşıl rənglə fərqləndirilib: **Tofiqin, anası, qonaqlar, buruqdan, zəncirli, yaxınlaşdı, qohumları, gülümsəyirdi, hazırlamışdır**.

Yaşıl rəngdən sonrakı hissəciklər isə köməkçi hissələrdir. Bu hissəciklər Azərbaycan dilində “**şəkilçi**” adlanır. Şəkilçilər sözlərdən ayrı işləyə bilmir, çünki ayrılıqda onların mənası olmur. Misallardan gördüyünüz kimi, sözün kökünə eyni zamanda bir neçə şəkilçi qoşula bilər.

Yəqin, şəkilçilərin niyə ayrı-ayrı rənglərdə verilməsi də sizi maraqlandırır. Dostunuz Çoxbilmiş deyir ki, hələlik bəsdir. Uşaqları çox yormayaq, onun da zamanı gələcək. Qoy dostlarımız bir qədər intizarda qalsınlar və düşünsünlər!..

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, 8-ci çalışmanı yerinə yetirərkən gördünüz ki, yazdığımız sözlərin eyni hissələri dəyişmişdir. Mətdəki digər sözlər üzərində apardığımız müşahidələr də bunu təsdiq etdi. Çoxbilmiş deyir ki, Azərbaycan dilində söz kökləri dəyişmiş və sabit qalır. Çoxbilmişə inanmaq istəmirsinizsə nümunələrə diqqətlə baxın: “**Ana** müqəddəsdir, **Anam** həkimdir, Sənin **anan** gözəldir, **Anana** kömək et, **Anandan** soruş”. Gördüyünüz kimi, cümlələrdə “ana” sözünə müxtəlif şəkilçilər artırılmışdır, lakin sözün kökü dəyişməmişdir.

Çoxbilmiş istəyir, onu da biləsiniz ki, Azərbaycan dilində şəkilçilər sözün sonuna artırılır. Həm də bir sözə eyni zamanda bir neçə şəkilçi artırıla bilər. Misallara baxaq: **vətən + imiz, ana + sı + nın, məktəb + li\* + lər + ə, leykək + lər + in, yaz + ı\* + çi\* + lar + imız + dan**

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, rus dilində eyni bir sözün bir neçə mənada işləndiyini bilirsiniz. Ancaq həmin sözlər ayrı-ayrı mənaları bildirsə də, bu mənalar arasında əlaqə, oxşarlıq olur. Belə sözlərə Azərbaycan dilində də rast gəlirsiniz. Bunlara **çoxmənalı sözlər** deyilir: Məsələn, uşağın **qolu** – köynəyin **qolu**; qızın **burnu** – ayaqqabının **burnu** – gəminin **burnu**; bacımın **ayağı** – stolun **ayağı**; oğlanın **başı** – dağın **başı** – ağacın **başı** ...

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, artıq neçə dərsdir ki, siz sözlərə artırılan şəkilçilər üzərində müşahidələr aparırsınız. Müşahidələrinizdən gördünüz ki, Azərbaycan dilində şəkilçilər iki cürdür: **balıqlar, balıqçının, üzümün, üzümçü, üzümlükdə...**

Çoxbilmiş deyir ki, şəkilçilərdən bəzilərini sözlərə artırarkən kökün mənasında heç bir dəyişiklik yaranmır. Bu şəkilçilər ancaq sözlərin formasını dəyişir və cümlədə sözlərin bir-biri ilə əlaqələnməsinə kömək edir. Ona görə də biz belə şəkilçiləri **sözdəyişdirici (qrammatik) şəkilçilər** adlandırırıq: Məsələn, **İradənin, uşaqlar, vətənimizin, anası, çatdılar, qaçırdı, müəllimdən ...**

Şəkilçilərin digər qrupu isə sözlərə artırılarkən kökün mənasına təsir edərək onu dəyişir, yeni mənalı söz düzəldir. Yeni sözlər düzəltdiyi üçün Çoxbilmiş belə şəkilçiləri **sözdüzəldici (leksik) şəkilçilər** adlandırır. Misallara baxaq: **ətirli, yaxınlaş (maq), bağça, dənizçi, təmizlə (mək), vətəndaş, əlcək...**

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, yəqin, siz rus dilində elə sözlər bilirsiniz ki, onların deyilişi və yazılışı eyni olur. Ancaq həmin sözlər tamamilə fərqli mənaları bildirir. Belə sözlər Azərbaycan dilində də var. Məsələn: **kök** uşaq – dadlı **kök**, **qaz** yanır – **qaz** üzür, Kür **çayı**–**çay** içmək, Ülkərin **donu** – su **donur**, **daş** bina – **süd daşır**, **sağ**a dön–quş **sağdır** – inəyi **sağ** ... Bu sözlərin hansı mənada işləndiyini ancaq birləşmə və ya cümlə içərisində müəyyən etmək olur.

Rus dilində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də belə sözlər **omonim** adlanır.



## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, siz rus dilində elə sözlər bilirsiniz ki, onlar bir-birinə əks mənalar ifadə edir. Belə sözlər Azərbaycan dilində də var. Məsələn: **qara—ağ , hündür —alçaq , uzun—gödək , şirin —acı , ağlamaq—gülmək , almaq—vermək ...**

Rus dilində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də belə sözlər əksmənalı sözlər, yəni **antonimlər** adlanır.

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, siz rus dilində danışarkən və ya yazarkən eyni bir sözü tez-tez təkrar etməmək üçün həmin sözə **yaxınmənalı sözlərdən** istifadə edirsiniz. Tapşırığı yerinə yetirərkən gördünüz ki, Azərbaycan dilində də hər hansı bir mənani bir neçə sözlə ifadə etmək olur. Məsələn, **gözəl — qəşəng, yüyürmək — qaçmaq, oturmaq — əyləşmək, hündür — uca, gödək — qısa, balaca — kiçik, başa düşmək — anlamaq...**

Bir-birinə yaxın mənalar bildirən sözləri Çoxbilmiş **yaxınmənalı və ya sinonim** sözlər adlandırır. Dostunuz istəyir ki, bu sözlərin adını siz də biləsiniz.

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, Azərbaycan dilində sözlər quruluşuna görə üç cür olur:

**Sadə sözlər:** vətən, baba, ata, nənə, məktəb, qələm, yarpaq, çətir, palıd və s.

**Düzəltmə sözlər:** məktəb+ li, vətən +daş, salam +la (maq), yaxın +laş (maq), yaz + ı, gül + dan, bağ +ça, bilik+ li, təmiz + lik və s.

**Mürəkkəb sözlər:** Aygün, qızılgül, qartopu, tutuquşu, ağacdələ, tez-tez və s.

Dostlar, gördünüz ki, **düzəltmə sözlər** iki hissədən ibarət olur. Birinci hissə "**kök**", ikinci hissə "**şəkilçi**" adlanır. Azərbaycan dilində bəzi şəkilçilər yeni sözlər düzəldir ki, belə sözlərə **düzəltmə sözlər** deyilir. Düzəltmə sözün mənası ilə onun düzəltdiyi sözün mənası arasında əlaqə olur: dəniz – dənizçi, üzüm – üzümlük, bağ – bağlıq, maraq – maraqlı, uşaq – uşaqlıq, xəstə – xəstələ (mək) və s.

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Uşaqlar, öyrəndiniz ki, **sözlər quruluşuna görə həm də mürəkkəb olur**. Yəqin, bilmək istəyirsiniz ki, mürəkkəb sözlər necə sözlərdir? Siz belə sözləri tanıyırsınız və nitqinizdə onlardan yeri gələndə istifadə edirsiniz.

Mürəkkəb sözlərə aid Çoxbilmişin verdiyi misalları (qızılgül, ağacdələ, qartopu, tutuquşu, tez-tez) yadınıza salın. Diqqət yetirərsəniz, onların **iki ayrı-ayrı sözün birləşməsindən əmələ gəldiyini** görə bilərsiniz: qızılgül =qızıl +gül, ağacdələ =ağac + dələ, qartopu = qar + topu, gecə-gündüz = gecə +gündüz ... İndi, yəqin ki, "Çoxbilmiş" sözünün hansı sözlərdən əmələ gəldiyini siz özünüz asanlıqla müəyyən edə bilərsiniz. Elədirmi?

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, siz, yəqin ki, rus dilində **qohum sözlərin** olduğunu bilirsiniz. Azərbaycan dilində də bəzən bir söz kökündən bir neçə söz düzəltmək olur. Yeni düzələn sözlər ayrı-ayrı mənalar bildirir. Ancaq **kökləri eyni olduğu üçün** belə sözlərə **qohum sözlər** deyilir. Məsələn: **çiçək — çiçək +lik, çiçək + li, çiçək + dəki, çiçək + lə(mək); ətir — ətir +li, ətir + siz, ətir + lə(mək); gül —gül +çü, gül +lük, gül +dan, gül +lü, gül + lə(mək) və s.**

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Uşaqlar, Azərbaycan dilində istifadə etdiyiniz sözlərin bəziləri rus dilindən bildiyiniz sözlərdir. Deməli, bu sözlər Azərbaycan dilinə rus dilindən keçib. Yadınızda saxlayın ki, dünyanın bütün dillərindən bir-birinə söz keçir. Məsələn, **konfet, tort, kotlet, kompot, komandir, avtomat, prezident, parlament** kimi onlarla söz dilimizə ya rus dilindən, ya da rus dilinin vasitəsi ilə Avropa dillərindən keçib. Bizim dilimizə ərəb və fars dillərindən də xeyli söz daxil olub. Bəs rus dilinə Azərbaycan dilindən söz keçdiyi barədə məlumatınız varmı? Çoxbilmiş deyir ki, rus dilində istifadə etdiyiniz **arbuz, bek, bekmez, buran, utyuk, izyum, saray, karandaş, kəmiş, karavan, kirpiç, karaul, kaban, sunduk, şakal, çerdak, çubuk, xalat, ayva** Azərbaycan sözləridir. Bunu bilirdinizmi?

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

\* Əziz uşaqlar, sizin hər biriniz onlarla atalar sözü bilirsiniz. Bəs öz nitqinizdə məsəllərdən istifadə edirsinizmi?

Çoxbilməmiş istəyir ki, dostları atalar sözlərinə çox oxşayan məsəllərlə də tanış olsunlar. Çox vaxt **atalar sözləri** və **məsəlləri** bir-birindən ayırmaq olmur. Onları fərqləndirmək üçün bilmək lazımdır ki, məsəllər müəyyən bir hadisə, əhvalatla bağlı olur. Yəqin ki, “O olmasın, bu olsun”, “Bəyin oğurlanması” filmlərinə baxmışınız. Danışığımızda “o olmasın, bu olsun”, “salam, sağ ol” ifadələrini işlədəndə həmin filmlər yada düşür. Bunun kimi, “Çünkü oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu!” məsəli “Koroğlu” dastanı ilə, “Sən çaldın” məsəli Molla Nəsrəddinin danışdığı bir əhvalatla bağlıdır. “Bərəkallah ustasına!”, “Yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı” məsəllərini eşitməmiş olmazsınız! Onların hansı əhvalatla bağlı olduğunu soruşub öyrənin.

Dərslərdə atalar sözləri “Atalar sözü – sözlərin gözü” və “Atalar sözü – aqlın gözü” başlıqları ilə verilir. Dərslərdə atalar sözlərindən tədris materialı kimi istifadə iki aspektdə reallaşdırılmışdır: birincisi, şagirdləri bilavasitə nitqin hazır vahidləri ilə tanış etmək və yeri gəldikdə onlardan şifahi və yazılı nitqdə istifadə bacarığını formalaşdırmaq, ikincisi isə atalar sözlərinin dolayı yolla şagirdlərin nitqinə daxil olması və dilin bu zəngin xəzinəsi ilə şagirdlərin daha yaxından tanış olmaları üçün atalar sözlərindən çalışma mətnləri kimi istifadə edilmişdir. Atalar sözlərinin məzmununun asan qavranılması və onlardan istifadə bacarığının optimallaşmasını təmin etmək üçün hər iki formada dərslərin sisteminə daxil edilmiş atalar sözlərinin bölmələrin və ayrı-ayrı mətnlərin məzmunu ilə səsleşməsinə diqqət yetirilmişdir.

Dərslərdə əsas diqqət yetirilən məsələlərdən biri də dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı bacarıqlarının konkret mətnlər üzərində mərkəzləşdirilməsidir. Belə ki, hər bir mətdə işlənmiş yeni sözlər hesabına şagirdlərin lüğət ehtiyatının genişlənməsi və zənginləşdirilməsi həyata keçirilir. Lüğətin zənginləşdirilməsinə müxtəlif yollarla nail olmaq mümkündür ki, dərslərdə bu imkanlardan istifadə edilmişdir. Mətdə işlənmiş bu və ya digər sözü mənaca ona yaxın və ya əksmənalı olan sözlərlə əvəz etmək yolu ilə, mənə variantları içərisindən mətdə fərqləndirilmiş sözə yaxınmənalı sözü seçib səsleşdirməklə, çoxmənalı sözləri cümlələrdə ayrı-ayrı mənələrdə işlətməklə, frazeoloji ifadələri leksik sinonimləri ilə əvəz etməklə, mətn üzrə yeni öyrənilən sözləri cümlələr içərisində işlətməklə sözlərin mənasının qavranılması prosesi şüurluluq əsasında həyata keçirilir. Bunun kimi də dinləyib-anlama, oxu məzmun xətləri üzrə işlər də eyni bir mətn üzərində aparıldıqda müsbət sərə verir. Şagirdlərdə şüurlu oxu bacarıqlarının formalaşdırılması və mətnin məzmununun qavranılması da dərslərdə müxtəlif üsul və vasitələr, rəngarəng çalışmalarla reallaşdırılmışdır (Aşağıdakı suallardan hansına mətdə cavab tapa bilmədiniz? ; Verilmiş cümləni mətnin məzmunu əsasında tamamlayın; Mətnin məzmunu üzrə suallar tərtib edin; Bütün suallara mətdə cavab tapdınızmi?; Mətnə uyğun olmayan fikirləri səsleşdirin; Suallar əsasında mətnin yığcam məzmununu danışın; Mətnin məzmununa uyğun sıranı müəyyən edin; Mətnin məzmununu aşağıdakı plan əsasında danışmaq olarmı? Necə düşünürsünüz? ... siz olsaydınız necə hərəkət edərdiniz? ... mövzuda araşdırma aparın, gəldiyiniz nəticəni səsleşdirin, mətni rus dilinə tərcümə edin və s.). Bütün bu tipli çalışmalar, eyni zamanda, şagirdlərdə danışma məzmun xətti ilə üzvi əlaqəni praktik yolla həyata keçirir. Mətn üzrə qoyulan sual və tapşırıqları yerinə yetirmə prosesində şagird məsələyə münasibətini bildirmək üçün danışır, mülahizələrini söyləyir, fikirlərini açıqlayır ki, bu və bunun kimi digər yollarla gözlənilən təlim nəticələri əldə edilir. Şagirdlərdə düzgün ədəbi tələffüzün formalaşdırılmasında da oxu məzmun xətti üzrə işlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dərslərdə düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması məqsədilə oxu mətnlərində tələffüzü yazılışından fərqli olan sözlər diqqəti cəlb etmək üçün ya rənglər, ya da ulduz işarəsi ilə fərqləndirilir və onların üzərində müvafiq işlər aparılır. Bundan başqa, mətdə fərqləndirilmiş sözlərin qarşısında düzgün tələffüz şəklinin yazılması, yaxud da əksinə, tələffüzü verilmiş sözlərin qarşısında düzgün yazılışının göstərilməsi üzrə olan çalışmalar da şagirdlərdə müvafiq bacarıqların formalaşdırılmasına kömək edir. Mətnlərin oxusu prosesində intonasiya üzrə işlər də geniş yer verilməli, mətnlərin, tapmaca və şeirlərin imkanlarından bu məqsədlə düzgün istifadə edilməlidir.

**Dərslərdə** və həmçinin **iş dəftərində** hər bir vasitə, iş növü şagirdlərin rabitəli nitqinin inkişafına istiqamətləndirilmişdir. Oudur ki, dilin istər fonetik və qrammatik normalarının, istərsə də lüğət tərkibinin praktik yolla mənimsənilməsi məhz müxtəlif janr və formalı mətnlər üzrə həyata keçirilir. Bunun üçün mətnlərin üzərində əyanilik vasitəsi kimi müxtəlif rənglərin imkanlarından və ulduz işarəsindən istifadə olunmuşdur. Müəllimlər dərslərin xüsusiyyətlərinin bu aspektinə də çox ciddi yanaşmalı, şagirdləri bu imkanlarla tanış etməlidirlər.

**İş dəftəri** bütün məzmun xətləri üzrə dərsləri tamamlayaraq şagirdlərin müvafiq bacarıq və vərdislərinin formalaşmasını və təkmilləşdirilməsini həyata keçirir. Burada anlama üzrə tapşırıqlar oxuyub-anlama, dinləyib-anlama, oxuyub-anlayıb-yazma bacarıqları şəklində qarşılıqlı əlaqədə reallaşdırılır ki, bu da nitq fəaliyyətlərinin ayrı-ayrı növlərinin bir-biri ilə əlaqədə öyrənilməsinə təmin edir: **\*\*Aşağıdakı cümlənin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə bağlı düzgün variant hansıdır?; \*\* Mətnə uyğun olmayan fikirləri müəyyənləşdirin; \*\*Mətnə yaşıl rəngdə verilmiş sözləri cümlələr içərisində elə işlədin ki, onlar ayrı-ayrı mənalar bildirsin.** Məsələn: göyün üzü, kitabın üzü, tapşırığın üzü; dağın başı, ağacın başı, yolun başı, cümlənin başı; partanın ayağı, çarpayının ayağı, kəndin ayağı, zürafənin ayağı; **\*\* Cümlələri oxuyun. “Döymək” sözünün ifadə etdiyi mənaları anladığınızı göstərmək üçün cümlələri yazılı şəkildə rus dilinə tərcümə edin; \*\*Aşağıdakı cümlələri mətnin məzmununa uyğun ardıcılıqla düzün və rus dilinə tərcümə edin; \*\* Cümlələrdəki göy zolaqların yerinə lazım olan sözü yazın. Çoxbilmişlə dialoqu yadınıza salın. Artırdığınız sözün neçə mənada işləndiyini müəyyən edin. Necə bilirsiniz, bu sözlərin mənaları arasında oxşarlıq varmı? **\*\* Şəkillərə baxın və “doldurmaq” sözündən istifadə edərək cümlələr qurun. Cümlələrdən hansında bu söz eyni mənada, hansılarda isə fərqli mənada işləndiyini izah edin; \*\* Şəkillərə baxın və qızların görkəmini bir neçə cümlə ilə təsvir edin.****

**İş dəftərində** danışma bacarığının formalaşdırılmasına aid verilmiş çalışmalar sərbəst fikir yürütməyə, məsələyə fərdi-şəxsi nüfuzunu ifadə etməyə, müzakirəyə qoşulmaqla mülahizələrini əsaslandırmağa, başqasının fikrini dinləmək və anladığını müraciətlərə uyğun münasibət bildirməklə ifadə etməyə, təklif olunan mövzu ilə əlaqədar araşdırma aparmaq və toplanılan materiallar əsasında təqdimat hazırlamağa, qrup daxilində müəyyən təqdimatlar, layihələr hazırlanmasında iştirak etməyə şərait yaradır. Bu işlər isə, öz növbəsində, şagirdlərin danışma bacarıqlarının formalaşmasını təmin etməklə yanaşı, bu bacarığın həm də nitq fəaliyyətinin digər növləri ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişafına və təkmilləşməsinə kömək edir. Burada həmin tapşırıqlardan bir neçə nümunə verilir: **\*\* Qruplara bölünün. Hərəniz bir sözü nümunədəki kimi şəxslər üzrə dəyişin. Sonra isə qruplar arasında şəxsləri müəyyənləşdirmək üçün oyun-yarış keçirin. Səhvləri hesaba alın və qalib qrupu müəyyənləşdirin; \*\* “Mənim ad günüm” mövzusunda mətn tərtib edin, əvvəlcə ata-analarınıza, sonra isə müəlliminizə və yoldaşlarınıza oxuyun; \*\* Necə bilirsiniz, Vətənimizin havası, suyu, torpağı olmasa, biz yaşaya bilirikmi? Bu barədə təqdimat hazırlayın və düşüncələrinizi yoldaşlarınızla bölüşün; \*\* Hansı türkdilli dövlətləri tanıyırsınız? Onların bayraqlarının şəklini tapın və Azərbaycanın bayrağı ilə yanaşı qoyub müqayisə edin, sonra şəkillərini çəkin; \*\* Atalar sözlərində göy rəngdə verilmiş sözlərin bir-birinə münasibətini müəyyənləşdirin. Sonra cəhrayı rəngdə verilmiş sözlərə yaxınmənalı sözlər tapıb deyin və tapdığınız sözləri cümlələrdə işlədin; \*\* Mətnin sonunda işlənmiş “gözəl”, “hündür”, “oturmaq” sözlərinə həm yaxınmənalı, həm də əksmənalı sözlər tapıb yazın, sonra həmin sözləri cümlələrdə işlədin; \*\* Qruplara bölünün. Hərəniz mətnə işlənmiş hərəkət bildirən sözlərdən birini ayrı-ayrı şəxslər üzrə nümunədəki kimi dəyişin; \*\* “Şeyx Səfi” xalçası barəsində daha geniş məlumat almaq istəsəniz, internetin köməyindən istifadə edərək araşdırma aparın. Əldə etdiyiniz məlumat əsasında “Mədəniyyətimizin nadir incisi” başlıqlı təqdimat hazırlayın. Təqdimatınızı sinifdə oxuyun; \*\* Qruplara bölünün və “Əsl dost” başlıqlı mətn tərtib edin. Tərtib etdiyiniz mətnləri sinifdə oxuyun; \*\* Novruzla əlaqədar olan çərşənbələrin adlarını bilirsinizmi? Araşdırma aparın. Çərşənbələrin adlarını və əlamətlərini öyrənin. Təqdimat hazırlayın.**

Dərslərdə oxu bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi, şüurlu və sürətli oxu bacarığının inkişafı ilə əlaqədar kifayət qədər tədris materialı toplanmışdır. Oxu bacarığı nitq fəaliyyəti üzrə işlərin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil etdiyindən iş dəftərində də bu bacarıqların formalaşdırılması diqqətdən kənar qalmamışdır. Burada verilmiş tapşırıqlar, eyni zamanda, şagirdlərin müəyyən məlumatlar əldə etmələrinə, lügət ehtiyatlarını genişləndirmələrinə, düzgün ədəbi tələffüz, o cümlədən düzgün intonasiya bacarıqlarını təkmilləşdirmələrinə kömək edir və beləliklə, rabitəli nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması istiqamətində dərslərdə nəzərdə tutulmuş işləri tamamlayır: **\*\* Samirlə nənəsinin dialoqunu rollar üzrə oxuyun və davam etdirin. Samirin nədə səhv etdiyini deyin; \*\* Üzeyir Hacıbəyovla bağlı Çoxbilmişin təqdim etdiyi xatirəni oxusanız, bəstəkarla bağlı maraqlı məlumatlar əldə edərsiniz; \*\* Şeyri oxuyun və “göz” sözünün hansı mənalarda işləndiyini deyin. Sonra həmin mənalara aid cümlələr qurun; \*\* Mətni rollarla oxuyun, sonra səhnələşdirin. Kimin fikrinə daha çox haqq qazandırırırsınız? Debata qoşulun; \*\* Şeyri oxuyun.**

Qeyd etmək lazımdır ki, oxu elə bir fəaliyyət növüdür ki, onun köməyi olmadan bir çox hallarda digər bacarıqların inkişafını təmin etmək mümkün olmur. Odur ki, oxu üzrə işləri nitq fəaliyyətinin digər növləri ilə uğurla əlaqələndirərək həyata keçirən müəllim arzu olunan şagird nailiyyətlərinin əldə edilməsində ciddi bir problemlə qarşılaşmır. İş dəftərindəki bu tipli çalışmalara aşağıdakıları nümunə göstərmək olar: **\*\* Boyük şairimiz B.Vahabzadənin aşağıdakı şeirini oxuyun, əzbərləyin. Bir məktəbli kimi, Vətənimizə layiq vətəndaş**

olmaq üçün üzərinizə düşən vəzifəni lazımcına yerinə yetirə bilərsinizmi? Bu barədə debata qoşulun. \*\* Atalar sözlərini oxuyun. Necə düşünürsünüz, onların içərisində şeirin məzmununa uyğun gəlməyəni varmı? Fikirlərinizi əsaslandırın. \*\* Şeiri diqqətlə oxuyun. Cavablardan hansı şeirin məzmunu ilə uyğun deyil? \*\* Hərəkət bildirən sözləri oxuyun və tərcümə edin. Hər birinin qarşısında suallara verilən cavabları yazın. Sonra onları oxşar əlamətlərinə görə qruplaşdırın. \*\* Mətni oxuyun. Sonra göy, yaşıl və çəhrayı rəngdə verilmiş sözləri seçib ayrı-ayrı sütunlarda yazın. Hər sütunda eyni olan hissələrin altından bir xətt, dəyişən hissələrin altından isə iki xətt çəkin. Hər sözdə neçə hissə olduğunu müəyyənləyirsiniz. \*\* Aşağıda verilmiş sözləri sütun şəklində yazın və hər birinin qarşılarında düzgün tələffüzünü qeyd edin; \*\* Şəkildə gördükləriniz əsasında cümlələr qurun və danışın. Sonra danışdığınızı bir neçə cümlə ilə yazın.

İş dəftərində nitq fəaliyyətlərinin müxtəlif növləri üzrə tərtib edilmiş çalışmalar özünəməxsus bir metodik sistemlə qurulmuşdur ki, yazı bacarığının təkmilləşdirilməsinə və inkişafına xidmət edən çalışmalar bu sistemin üzvi bir hissəsini təşkil edir. Burada düzgün yazı bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsinə xidmət edəcək çalışmalardan nümunələr veririk: \*\* Sözləri düzgün şəkildə köçürün və cümlələrdə işlədin; \*\* “Balaca Solmaz” mətnində altından xətt çəkilmiş birləşmələri dəftərinizə yazın. Əlamət bildirən sözləri başqaları ilə əvəz edərək birləşmələrin sayını artırın; \*\* Şeirdə göy rəngdə verilmiş sözlərdə dairələrin yerinə lazımı hərfləri qoyun və sözləri dəftərinizə yazın. Hər sözü bir cümlədə işlədin; \*\* Aşağıdakı sözlərə əvvəlcə saitlə, sonra isə samitlə başlayan şəkilçilər əlavə edərək yazın. Sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin; \*\* Sözlərdən cümlələr düzəldib yazın.

1) Düzbucaqlı, uşaqlar, çəkdilər, riyaziyyat, dərs, dairə, və. 2) Dostlar, ilə, futbol, həyat, məktəb, Fərid, oynamaq. 3) Heç zaman, unutmur, məktəblilər, şəhidlərini, vətən. 4) Qobustan, getmək, sinif, uşaqlar, şənbə günü, ekskursiya. 5) Xəbər vermək, qaranquş, gəlişini, yazın. 6) Qurmaq, bizim, qaranquş, yaz, eyvan, yuva.

\*\* Lüğət üzrə imla yazın. Sonra kitabla yoxlayın. Sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin; \*\* Müəllimin dediyi imlanı Çingiz aşağıdakı kimi yazmışdı. Səhv yazılmış sözləri göstərib, müəllim dəftəri Çingizə qaytarırdı və səhvlərini düzəltməyi tapşırırdı. Çingizin səhvlərini düzəldin və köçürün. Necə bilərsiniz, Çingizin səhvləri nədən baş vermişdi? \*\* Sözlərə lazım olan şəkilçiləri artıraraq cümlələri köçürün, sonra rus dilinə tərcümə edin. Artırdığınız şəkilçilərin dildə rolu barədə fikirlərinizi açıqlayın; \*\* Hansı Azərbaycan rəqslərinin adlarını bilərsiniz? Seçib yazın.

İş dəftərindəki çalışmalar şagirdlərdə göstərilən məzmun xətləri üzrə müvafiq bacarıq və vərdişlər formalaşdırmaqla yanaşı, onlarda məntiqi, yaradıcı, tənqidi təfəkkürü, eləcə də, emosional və psixomotor bacarıqları inkişaf etdirmək üçün material verir, həmçinin dili öyrənməyə motiv yaradır.

**Müəllim üçün metodik vəsaitdə** dərslik dəsti ilə işləyəcək müəllimlərə kömək məqsədi ilə ibtidai təhsil pilləsi, o cümlədən 4-cü sinif üzrə məzmun standartlarının və standartda nəzərdə tutulmuş məzmun xətləri üzrə əsas anlayışların şərhinin verilməsi məqsəduyğun hesab edilmişdir.

Vəsaitdə fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın nəzərə alınması zərurəti əsaslandırılır, şagirdlərin qiymətləndirilməsinin forma və üsulları, vasitələri barədə məlumat verilir, şagird nailiyyətlərinin monitorinqi üçün müəllimlərə bir neçə qiymətləndirmə cədvəli nümunəsi təklif edilir.

“Təlim rus dilində aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində interaktiv təlim metodlarından istifadə” başlıqlı hissədə interaktiv təlim metodlarından istifadənin əhəmiyyəti vurğulanır, bu metodlardan istifadənin bir metodik tələb kimi qarşıya qoyulması zərurəti açıqlanır, tövsiyə olunan metodlar göstərilir. Burada həmçinin dərslərin planlaşdırılması mərhələləri xatırladılır, fəal dərslərin quruluşu, mərhələləri bir daha yada salınır.

Müəllim üçün metodik vəsaitdə “Dərslərin illik tematik planlaşdırılması” verildikdən sonra dərslik və iş dəftərində 68 dərslər üçün nəzərdə tutulmuş bütün mövzuların istiqamətləri şərh olunur, hər bir dərslərin xüsusiyyəti, məqsəd və vəzifələri, iş üsulları, resursları, inteqrasiya imkanları göstərilir. Dərslərin quruluşu fəal dərslərin quruluş modelinə uyğun ardıcılıqla təqdim olunur və vəsaitin həcmi nəzərə alınaraq, hər mərhələdə tövsiyə olunan tədris materialları üzrə aparılacaq işlərin xarakteri yığcam şəkildə izah olunur.

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün istifadə olunacaq cədvəllər vəsaitin sonunda yerləşdirilmişdir. Bundan başqa, vəsaitin sonunda imla yazı mətnləri və sinifdən xaric oxu üçün bir neçə nümunə də verilir.

Vəsaitin sonunda həmçinin 1.1.1 və 2.1.1. alt-standartlarının reallaşdırılması üçün istifadə ediləcək zəruri nitq etiketləri nümunələri də yerləşdirilmişdir. Qeyd edilən alt-standartlar seçildiyi dərslərdə müəllim təqdim edilmiş nitq etiketlərindən mövzuya uyğun olaraq məsləhət bildiyini əvvəlcədən müəyyənləşdirməli və onların düzgün tələffüzü, eləcə də şagirdlərin nitqinə daxil edilməsi üzərində məqsədyönlü iş aparmalıdır.

## İLLİK TEMATİK PLANLAŞDIRMA

sıra	Mövzu	saat	Dərslik (səh.)	İş dəftəri (səh.)	Metodik vəsait (səh.)	Alt-standart
I	<b>Çoxbilmişlə tanışlıq</b>	1	4	3	24	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.3.
<b>I BÖLMƏ. AİLƏMİZİ QORUYAQ!</b>						
1.	Uşaqılıq həyatımdan xatirələr	1	6	4	25	1.1.1.; 2.1.2.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.
2	Ananın iş otağı	1	7	5	27	1.1.1.; 1.1.2.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 4.1.1.
3	Layla. Oxşamalar	2	8	7	28	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.2.; 2.2.3. 3.1.1.; 3.1.3.; 4.1.1.
4	Tofiqin ad günü	2	9	10	30,34	1.1.1.; 1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.2.; 4.1.3.
5	Ümumiləşdirici dərs	1	13	12	34	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.1.; 4.1.3.
<b>II BÖLMƏ. MƏKTƏB ZAMANI GƏLDİ!</b>						
1	Oyan oğlum! Məktəbə çağırış!	2	15	16	36	1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.2.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.3.
2	Sənə üzük nə gərəkdir	1	17	18	38	2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.1.
3	Bir xatirə...	2	19	19	40	1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.3.
4	Mətn (I hissə). Mətn (II hissə).	2	21,23	20,22	42,43	1.1.3.; 2.2.1.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
5	Ümumiləşdirici dərs	1	26	24	44	1.1.3.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.3.
<b>III BÖLMƏ. DOST-DÜŞMƏN SEÇİLƏR, VƏTƏN SEÇİLMƏZ!</b>						
1	Vətən	3	28	26	45,48	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.1.; 4.1.2.
2	Çiçək dənizi	2	32	27	48	1.1.3.; 2.2.2.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.3.
3	Sazlı-sözlü diyar	2	35	30	50	1.1.2.; 1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.2.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
4	Ümumiləşdirici dərs	1	38	33	51	2.1.2.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.2.; 4.1.2.; 4.1.3.

#### IV BÖLMƏ. MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

1	Ana dili	1	40	36	52	1.1.1.; 2.1.1.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.;
2	Qazan xanın oğlu Uruz	2	41	37	53	1.1.3.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.2.
3	Ədalətin sazi	2	43	39	55	2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.2.
4	İtə ataram, yada satmaram	1	47	42	56	1.1.2.; 1.1.3.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
5	İtə ataram, yada satmaram (2-ci hissə)	1	50	44	57	1.1.2.; 1.1.3.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
6	Kosa-kosa	1	52	46	58	2.1.1.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.3.

#### V BÖLMƏ. İNSAN İNSAN OLUR ƏMƏLLƏRİYLƏ!

1	Əsl dost	1	54	49	59	1.1.3.; 2.2.2.; 3.1.2., 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
2	Eynək	1	55	51	60	1.1.2.; 2.1.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 4.1.3.
3	Dənizin sevinci	2	57	52	61	1.1.3.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.;
4	İş canın cövhəridir	2	59	53	63	1.1.3.; 2.1.1.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.2.
5	Ərköyün	1	62	55	64	2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
6	Ümumiləşdirici dərslər	1	64	57	65	1.1.3.; 2.1.1.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.

#### VI BÖLMƏ. HEYVANLAR ALƏMİ

1	Kiçik bir xatirə...	1	65	60	66	1.1.3.; 2.1.2.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.2.
2	Maralın etibarı	2	65	60	68	1.1.2.; 1.1.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
3	Dialog	1	67	–	69	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.3.; 4.1.1.
4	Tağı əmidən öyrəndiklərim	2	69	61	70	2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
5	Tağı əmidən siz də öyrənin!	2	71	64	71	1.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.

**VII BÖLMƏ. GƏLİN TƏBİƏTİ BİZ DƏ DÜŞÜNƏK,  
O ÖZÜ HƏR ŞEYİ DÜŞÜNƏN KİMİ ...**

1	Baba və nəvə	1	74	67	73	1.1.3.; 2.2.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
2	Təbiət düşünür	1	76	68	74	2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
3	Yaşıl ayna	1	76	70	75	2.1.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.2.
4	Dialog	1	78	72	76	1.1.2, 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.3.; 4.1.1.
5	Təbii sərvətlərimiz	1	80	74	77	1.1.3.; 2.2.2.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.3.
6	Dünyamızı bəzəyək	1	81	76	78	2.1.2.; 2.2.1.; 3.1.2.; 3.1.3.
7	Şaxta baba	1	83	79	79	1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.2.; 2.2.3.; 4.1.1.; 4.1.3.
8	Ümumiləşdirici dərslər: Yer kürəmiz	1	85	80	80	1.1.2.; 1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.; 4.1.3.

**VIII BÖLMƏ. NAĞIL-MAĞIL BİLMƏRƏM, BİLSƏM DƏ, SÖYLƏMƏRƏM...**

1	Axı necə desin ki ...	1	88	82	81	2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.
2	Arıların qəzəbi	2	90	83	82	1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.2.
3	Alma	2	92	84	83	1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.
4	İki qardaş	1	95	88	84	2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
5	Dovşan və tısbağa	1	98	90	85	2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
6	Yekunlaşdırıcı dərslər: Qarı və buzov	1	101	92	86	1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.3.
	Summativ qiymətləndirmə üçün müəllimin ixtiyarına verilən saatlar	4				

## DƏRS 1. ÇOXBİLMİŞLƏ TANIŞLIQ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.2,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.3.1.
3.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	H.b.-3.1.1,
4.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.2.2.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	T.i.-2.2.1.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, akvarium, rollu oyun.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, videoçarx, mahnı yazılmış disk, şəkillər.

**Motivasiya:** İlk dərs günü müəllimin şagirdlərlə, şagirdlərin müəllimlə və bir-biri ilə görüşlərinə, sonra isə dərslik və İş dəftəri ilə tanışlığa həsr olunur. Dövlət himni oxunduqdan sonra şagirdlər əyləşirlər. Müəllim 4-cü sinfə başlamaları münasibətilə şagirdləri təbrik edir (“Məktəb illəri” mahnısının melodiyası eşidilir.). Sonra şagirdlərin bir-birini təbrik etmələrinə şərait yaradır və sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, bir-birinizi təbrik etdiniz. Görüşmə zamanı hansı nitq etiketlərindən istifadə etdiniz? Gəlin görək kimin təbriki daha maraqlı oldu?

Sınıf qruplara bölünür və tapşırıq səsləndirilir: ilk dərs gününün başlanması münasibətilə hər bir qrup öz təbrik təqdimatını ( Təqdimatda şagirdlərin nəzakətli sözlərdən necə istifadə etməsi, həmçinin təbrikdə əməli olaraq hər hansı bir hazır illüstrasiyadan istifadə bacarığı və ya özünün nəsə çəkməsi, açıqca yazması, çiçək, yaxud kiçik bir hədiyyə bağışlaması və bunu hansı şəkildə edəcəyi də nəzərdə tutulur) hazırlamalıdır. Tədqiqat sualı səsləndirilir:

**Köməkçi sual:** Təbrik üçün dilimizdəki hansı sözlərə müraciət olunur? Təbriki hansı vasitələrlə daha maraqlı etmək olar?

Şagirdlərə təklif edilir ki, təqdimatlarını rollu oyunlar vasitəsilə əyani şəkildə göstərsinlər. Təqdimat “akvarium” qaydasında aparılır. Əvvəlcə dairənin daxilindəki stullarda əyləşmiş birinci qrupun şagirdləri hazırladıqları təqdimatı nümayiş etdirirlər, xarici dairədəki şagirdlər isə təqdimatda nəyin çatışmadığını izləyərək, nəyin çatışmadığına dair dəlillərini hazırlayırlar. Sonra qruplar yerini dəyişir və həmin proses xarici dairədəki qrupun üzvləri ilə davam etdirilir.

Burada qrupların təqdimatlarının eyni olması əhəmiyyət daşımır. Məqsəd şagirdlərin uyğun situasiyalarda dinləmə və danışma bacarıqlarının inkişafına nail olmaqdır.

Müəllim lövhədən məktəbə hazırlıq (şəkildə: *evdə uşaq kitablarını yığır, ana stola səhər yeməyi qoyur, ata stolun qırağında oturub, bir tərəfdə gül buketi görünür*), məktəbin həyatında uşaqların qarşılınması və sinifdə iş prosesi ilə əlaqədar (1-ci sinifdə hərflərin öyrədilməsi: *hərfin müəllimin köməyi ilə yazılması, kitabdən uşağın barmağını hecanın, sözün üzərinə qoyaraq oxuması təsviri olan şəkillərin də olması məsləhət görülür*) şəkillər asır. Bu məqsədlə həmin sinfin şagirdlərinin müəyyən mərasimlərdə, bayram şənliklərində kollektiv şəkildə çəkilmiş şəkillərdən də böyüdülərək istifadə oluna bilər. Şəkillərin nəzərdə keçirilməsi “Məktəb illəri” mahnısının səslənməsi ilə müşayiət olunur.



Müəllim şagirdlərin diqqətini şəkillərə cəlb edir və ardınca videoçarxın nümayişinə başlayır. Videoçarx şagirdlərin 1-ci, 2-ci, 3-cü siniflərdə dərs zamanı, müəyyən mərasimlərdə, bayram şənliklərində fəaliyyətləri ilə əlaqədar fraqmentlər əsasında hazırlanmalıdır. Videoçarx şagirdləri 3 ildə keçdikləri yola xəyalən səyahət etdirir, sinifdə emosional iqlim yaradır. Müəllim bu emosional vəziyyətdən istifadə edərək “Azərbaycan dili” dərslik dəsti ilə tanışlığa keçid alır. Tədqiqat sualı Azərbaycan dilindən şagirdlərin nitq bacarıqlarına istiqamətləndirilir:

**Tədqiqat sualı:** Azərbaycan dilində sərbəst ünsiyyətə girmək və fikirlərimizi lazımı səviyyədə ifadə etmək üçün hansı addımlar atılıb? Əldə edilənlərlə kifayətlənmək olarmı?

#### **Tədqiqatın aparılması:**

Sınıf 3 qrupa bölünür. Hər qrup 4-cü sinif gələcə qədərki bir tədris ili üzrə mətn qurmalıdır. İş vərəqləri təqdim olunur. İş vərəqlərində tapşırıqlar əks olunub:

**I qrup.** Birinci sinifdə Azərbaycan dili dərslərində öyrəndiklərimiz.

**II qrup.** İkinci sinifdə Azərbaycan dili dərslərində öyrəndiklərimiz.

**III qrup.** Üçüncü sinifdə Azərbaycan dili dərslərində öyrəndiklərimiz.

Qruplar fəaliyyətə başlayırlar. Tədqiqatı lövhədən asılmış şəkillər əsasında təqdimatlar hazırlamaq şəklində də aparmaq olar. Bu zaman şagirdlərin praktik dil bacarıqlarının səviyyəsi fənn üzrə üç ildə əldə edilmiş nailiyyətlərin kifayət olub-olmadığını müzakirə etməyə imkan verəcəkdir.

**Məlumat mübadiləsi:** Təqdimatlar hazır olduqdan sonra məlumat mübadiləsi başlanır.

**Müzakirə:** Qrupların təqdimatlarının müzakirəsi, həmçinin dərslik və İş dəftərindəki “Çoxbilmişlə tanışlıq” mətninin oxusu vasitəsilə dərslik və İş dəftəri ilə tanışlıq yekunlaşdırılır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Azərbaycan dilində sərbəst ünsiyyətə girmək və fikirlərimizi lazımı səviyyədə ifadə etmək üçün müəyyən bacarıqlara yiyələnmişik: deyilənləri başa düşür, münasibət bildirir və fikir söyləyə bilirik; Azərbaycan əlifbasını öyrənmişik, bunun vasitəsilə oxu və yazı bacarıqlarına yiyələnmişik; oxuduğumuz mətnlərin məzmununu anlıyır, müəyyən fikirlərə şifahi və yazılı yolla münasibət bildirir, məzmun üzrə bir-birimizə suallar verə bilirik. Ancaq müxtəlif nitq situasiyalarında sərbəst danışmaq, fikirlərimizi arzu olunan səviyyədə şifahi və yazılı yolla ifadə etmək üçün bunlar azdır; əldə edilənlərlə kifayətlənmək olmaz. Yalnız oxumaq, öyrənmək, dərslikdə və iş dəftərində verilmiş tapşırıqları yerinə yetirməklə nitqimizi inkişaf etdirir və lüğət ehtiyatımızı zənginləşdirir bilirik. Bu işdə müəllimlərin də rolu böyükdür, onların məsləhətinə qulaq asmaq lazımdır.

**Qiyətləndirmə** təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Evdə kitab şəklində çəkmək və ya kitabın insan həyatında roluna aid atalar sözü, yaxud tapmaca hazırlamaq təklif olunur.

## **DƏRS 2. UŞAQLIQ HƏYATIMDAN XATİRƏLƏR (1 saat)**

<b>sıra</b>	<b>Təlim nəticələri</b>	<b>Alt-standartlar</b>	<b>Fənlərarası inteqrasiya</b>
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.2,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	H.b.-3.1.1,
3.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	T.i.-2.2.1.
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2.
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə.

**Resurstar:** Dərslük, iş dəftəri, “Toplan və kolğəsi” və ya “Pıspısa xanım və siçan bəy” cizgi filmləri yazılmış disk, şəkillər, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Müəllim videopleyeri işə salır. “Toplan və kolğəsi” və ya “Pıspısa xanım və siçan bəy” cizgi filmindən bir hissə nümayiş etdirilir. Kadrlar görünənə qədər cizgi filminin melodiyası uşaqlarda nə göstəriləcəyinə maraq yaradır. Bir hissənin nümayişindən sonra nümayiş dayandırılır. Uşaqlar hələ cizgi filminin musiqisinin təsiri altındadırlar. Müəllim sinfə köməkçi sualla müraciət edir:

– Uşaqlar, cizgi filminə baxarkən hansı hissləri keçirdiniz? Bir anlıq bu cür cizgi filmlərinə baxdığınız illərə qayıtdınız mı?

Lövhdən uşaqlıq illərini əks etdirən müxtəlif şəkillər asılır: Nənə, baba həyətdə oturub çay içirlər, yanlarında oğlan uşağı balaca velosiped sürür, qız isə gəlinciklə oynayır, ona dərs keçir. Parkda ata, ana bir uşağı gəzdirir; Uşaqlar bağçada oyuncaqlarla oynayırlar; Ana yelləncəkdə oturan uşağı yellədir.

Müəllim şəkilləri asdıqca şagirdlər diqqətlə onu izləyirlər. Müəllimin köməkçi sualları:

– Uşaqlar, səhər sizi kimin yuxudan oyatmasını istəyirsiniz? Sizin üçün səhər yeməyini kim hazırlayır? Sizi məktəbə kim yola salır? Bəs məktəbə kim aparır?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sonra lövhədəki şəkillərə diqqət cəlb edilir:

– Uşaqlar, bu şəkillərə baxanda hansı hissləri keçirirsiniz?

Müxtəlif cavablar səsləndirilir. Tədqiqat sualı formalaşdırılır.

**Tədqiqat sualı:** Niyə insanlar çox vaxt uşaqlıq illərini həsrətlə xatırlayır və uşaqlıq illərinə qayıtmaq istəyirlər?

**Tədqiqatın aparılması:** Düzgün və sürətli oxu üzrə iş dərslindəki mətnin oxusu üzərində təşkil edilir, düzgün intonasiya və tələffüz bacarıqlarının səviyyəsi izlənilir.

Dərslərdəki 1, 2 nömrəli çalışmalar yerinə yetirilir. Müəllim M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poemasından aşağıdakı bəndləri səsləndirir:

Qarı nənə gecə nağıl deyəndə,  
Külək qalxıb qar-bacanı döyəndə,  
Qurd keçinin şəngülüsün yeyəndə  
Mən qayıdıb bir də uşaq olaydım,  
Bir gül açıb ondan sonra solaydım.

Yumurtanı göyçək, güllü boyardıq,  
Çaqqışdırıb sınıqların soyardıq,  
Oynamaqdan bircə məğər doyardıq?  
Əli mənə yaşıl aşıq verərdi,  
İrza mənə novruzgülü dərərdi.

**Köməkçi sual:** – Böyük şair M.Şəhriyar uşaqlığını necə xatırlayır?

**Müzakirə üçün sual:** – “Mən qayıdıb bir də uşaq olaydım” fikri ilə şair nə demək istəyir?

Şair niyə yenidən uşaq olmaq istəyir?

Müzakirə səsləndirilən şeir parçası, dərslərdəki 3, İş dəftərindəki 2-ci çalışmalar əsasında davam etdirilir. Uşaqlar qruplara bölünürlər. Danışma məzmun xətti üzrə iş təşkil olunur. Qruplardan biri müəllimin səsləndirdiyi şeir, biri dərslərdəki, digəri isə iş dəftərindəki çalışma əsasında tədqiqata başlayır. Təqdimat hazırlanır. Şagirdlərin oxuduqları və eşitdikləri mətnləri anladıqları çalışmalar və müzakirələr vasitəsilə aydınlaşır.

Düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması və şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişafı üzrə işlər dərslərdəki tapmacanın və yanılıtmacın oxusu üzərində həyata keçirilir. Oxu zamanı yanılıtmacda [x], tapmacada isə [g] səslərinin düzgün, aydın məxrəcdə tələffüzünə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Şagirdlərin yazı bacarıqlarının inkişaf səviyyəsi İş dəftərindəki 3 və 5-ci çalışmalar üzərində işlərkən müəyyənləşir.

Şagirdlər yenidən 4 qrupa bölünürlər. İş vərəqləri paylanır. Hər qrup İş dəftərindəki 4-cü çalışmada olan şəkillərdən ikisi üzərində çalışmanın şərtinə uyğun olaraq işləyirlər:

**I qrup.** Heyva, xalça şəkli

**II qrup.** Şaftalı, qoz şəkli

**III qrup.** Qızılgül, bibər şəkli

**IV qrup.** Limon, qarpız şəkli

Mübadilə və təqdimatların müzakirəsi aparılır. Nəticənin ümumiləşdirilməsi üçün şagirdlərin diqqəti yenidən lövhədəki şəkillərə yönəldilir. Təsvirlər əsasında fikirlər ümumiləşdirilir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Uşaqlıqda hər kəsin ata-anası, nənə-babası, sevdiyi insanlar yanında olur. Onlar uşaqları əzizləyir, qayğı və məhəbbətlə əhatə edir, onların bütün ehtiyaclarını ödəyir, təhsilini, istirahətini təşkil edirlər. Hər şey üçün ailəmizə borclu yuq. Hər birimizin ailəmizə ehtiyacımız var.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Uşaqlara şəkildə gördükləri, oxuduqları və eşitdikləri əsasında evdə “Mən balaca olarkən” başlıqlı mətn tərtib etmək, 4-cü şalışmadakı şəkillərdən birini çəkmək tapşırılır.

**Qeyd:** Qiymətləndirmə nümunələri vəsaitin sonunda verilmişdir.

### DƏRS 3. ANANIN İŞ OTAĞI (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.2,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
4.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcimli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.4.1.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, rollu oyun, yarış.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, “Ana” mahnısı yazılmış disk, şəkillər.

**Motivasiya:** R.Behbudovun məşhur “Ana” mahnısı səsləndirilir. Mahnının sədaları altında müəllim lövhədən müxtəlif şəkillər asır. Şəkillər aşağıdakı məzmununda ola bilər: Ana qucağındakı körpəsini yedirir, onu sığallayır, əzizləyir; Ana parkda bir oğlan, bir qız uşağını gəzdirir – uşaqlardan biri arabadadır; Ana mətbəxdə yemək hazırlayır, stolun üstündə müxtəlif ərzaqlar – balıq, toyuq, göyərtili, soğan və s. görünür; Ana uşaqların dərsləri ilə məşğul olur; Ana uşaqları məktəbə yola salır, onları öpür.

Müəllim şəkilləri asdıqca şagirdlər diqqətlə onu izləyirlər.

**Köməkçi sual:**

– Uşaqlar, səhər sizi kim yuxudan oyadır? Sizin üçün səhər yeməyini kim hazırlayır? Sizi məktəbə kim yola salır?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sonra lövhədəki şəkillərə diqqət cəlb edilir: – Uşaqlar, bu şəkillərə baxanda hansı hisləri keçirirsiniz? İndi ananızın yanınızda olmasını istərdinizmi?

Müxtəlif cavablar səsləndirilir. Tədqiqat sualı formalaşdırılır.

**Tədqiqat sualı:** Ana niyə həmişə müqəddəs hesab olunur? Ana borcunu qaytarmaq mümkündürmü?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata rollu oyun vasitəsilə başlanır. Müəllimin təklifi ilə qruplardan biri səhərlər ananın ailədəki rolunu (iş, dərslər hazırlıq prosesini), digəri isə evə qonaq gələndə ananın rolunu canlandırmağa çalışır. Oyun yekunlaşdıqdan sonra köməkçi sual səsləndirilir:

– Ananın yerini ailədə kim əvəz edə bilər?

Tədqiqat “Ananın iş otağı” şeirinin oxusu ilə davam edir. Şeirin oxusu prosesində intonasiya və düzgün tələffüz bacarıqlarının səviyyəsi izlənilir, lazım gəldikdə düzəlişlər edilir. Ana mövzusunda olan atalar sözləri oxunur, onların içərisindən şeirin mövzusu ilə səslənən atalar sözü seçilib səsləndirilir.

Dərslikdəki çalışmaları yerinə yetirilir. İş dəftərindəki 4, 5-ci çalışmalardakı testlərin həllindən sonra uşaqlar qruplara bölünürlər. Maraqlı ab-hava yaratmaq üçün qruplar “bozartma”, “qovurma”, “çığırtma”, “kabab” adlandırılır. İş vərəqləri paylanır və “Azərbaycan milli yeməkləri” mövzusunda yarış başlanır. Təqdimatların müzakirəsindən sonra qalib müəyyənləşir.

Müəllim Zəlimxan Yaqubun “Ana laylası” şeirini səsləndirir:

## ANA LAYLASI

Hardan aldın bu sehri,  
Bilim, ana laylası!  
Sənsiz açıldımı  
Dilim, ana laylası!

Gül çəmənsiz olmasın,  
Sünbül dənsiz olmasın,  
Bir gün sənsiz olmasın  
Elim, ana laylası!

**Müzakirə üçün sual:** – Şair vətən, el-oba üçün ana laylasının rolunu necə qiymətləndirir?

Müzakirə səsləndirilən şeir parçası, dərslikdəki atalar sözləri əsasında davam etdirilir. Danışma məzmun xətti üzrə iş təşkil olunur. Şagirdlərin oxuduqları və eşitdikləri mətnləri anladıqları müzakirə zamanı aydınlaşır.

Düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması və şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişafı üzrə iş dərslikdəki atalar sözlərindən içərisində spesifik səslər olan sözlərin seçilib hecalarla yazılması üzərində həyata keçirilir. Oxu zamanı atalar sözlərində spesifik səslərin düzgün, aydın məxrəcdə tələffüzünə xüsusi diqqət yetirilir.

Şagirdlərin yazı bacarıqları İş dəftərindəki 3-cü çalışma üzərində işlə inkişaf etdirilir.

Şagirdlər yenidən 2 qrupa bölünürlər. İş vərəqləri paylanır. Hər qrup İş dəftərindəki 6-cı çalışmada olan suallardan biri üzərində çalışmanın şərtinə uyğun olaraq işləyirlər:

**I qrup.** Gülnar səhər tezdən nə edir?

**II qrup.** Gülnar dərsdən sonra nə edir?

Mübadilə və təqdimatların müzakirəsi aparılır. Nəticənin ümumiləşdirilməsi üçün şagirdlərin diqqəti yenidən lövhədəki şəkillərə yönəldilir. Təsvirlər əsasında fikirlər ümumiləşdirilir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Ana ona görə müqəddəs hesab olunur ki, hər birimiz dünyaya gəlməyimiz üçün anamıza borcluyuq. Ancaq bu borcu heç bir şeylə qaytarmaq mümkün deyil. Bütün həyatımız boyu hər birimizin ana məhəbbətinə, nəvəzisinə ehtiyacımız var.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Uşaqlara şəkildə gördükləri, oxuduqları və eşitdikləri əsasında evdə "Anamın bir günü" mövzusunda mətn tərtib etmək tapşırılır.

## DƏRS 4, 5. LAYLA. OXŞAMALAR (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.2,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	3.3.1.
4.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.4.1.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3	H.b.-3.1.1;
6.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	T.i.-2.2.1.
7.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, rollu oyun, Venn diaqramı.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, “Layla” mahnısı yazılmış disk, şəkillər.

**Motivasiya:** Ş.Ələkbərovanın ifasında “Layla” mahnısı səsləndirilir. Mahnının sədaları altında müəllim lövhədən müxtəlif şəkillər asır. Şəkillər aşağıdakı məzmununda ola bilər: Ana qucağındakı körpəsini sakitləşdirmək istəyir, onu sığallayır, əzizləyir; Nənə beşiyi yırgalayır, beşikdəki uşağa layla çalır, nənənin yanında oynayan balaca qız da öz körpəsini yatırır, ona layla deyir; Qızlar oynayır, qızlardan biri körpəsini yatırır, ona layla deyir, o biri isə gəlinciyinin saçını darayır.

Mahnının bir bəndi səslənəndən sonra ifa dayandırılır və müəllim köməkçi sualla sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, xatırlayırsınızmı, siz balaca olanda ananız sizə layla deyib, yoxsa nənəniz? Nənənizin oxuduğu laylalardan yadınızda qalan varmı?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir.

Sonra lövhədəki şəkillərə diqqət cəlb edilir:

– Uşaqlar, bu şəkillərə baxanda hansı hissləri keçirirsiniz? Uşaqlığınız yadınıza düşürmü? Ağlayan uşağı layla ilə sakitləşdirmək olarmı?

Müxtəlif cavablar səsləndirilir.

Müəllim keçən dərsdə səsləndirdiyi “Ana laylası” şeirinin bir bəndini təkrar səsləndirir:

Hardan aldın bu sehri,  
Bilim, ana laylası!

Sənsiz açıldımı  
Dilim, ana laylası!

**Tədqiqat sualı:** Nə üçün körpələr layla sədaları altında tez yuxuya gedirlər və rahat yuxulayırlar? Laylaların bu qədər sevilməsinin sirri nədədir? Uşaqları oynadan zaman layla, yoxsa oxşama oxumaq lazımdır?

**Tədqiqatın aparılması:** Qruplar formalaşdırılır. İş vərəqləri paylanır. Qruplar lövhədən asılmış şəkillərdən müəllim təklif etdiyi biri üzrə təqdimat hazırlayırlar. Təqdimatların mübadiləsi və müzakirəsi təşkil olunur. Burada məqsəd şagirdlərin rəhbərli monoloji mətnlər qurmaq, fikirlərini yazılı ifadə etmək və danışmaq bacarıqlarının bir-biri ilə əlaqəli inkişafına nail olmaqdır. Təqdimatların müzakirəsindən sonra dərslikdəki layla və oxşamaların oxusu üzrə işə keçilir. Burada qeyd etməyi lazım bilir ki, layla və oxşamaların oxusu eyni dərs saatında həyata keçirilməlidir. Çünki əvvəlki siniflərdə şagirdlər layla nümunəsi ilə tanış olublar, yəqin ki, bu nümunələrdən əzbər bilənlər də var. Bu sinifdə nəzərdə tutulmuşdur ki, laylalara çox oxşayan oxşamalarla da şagirdlər tanış edilsinlər. Ona görə də layla və oxşamaların oxusu əsasında müəllim praktik yolla onların oxşar və fərqli cəhətlərinə diqqəti cəlb etməli, oxşamaların əhəmiyyəti üzərində dayanmalıdır. Hər iki folklor nümunəsinin şəkilsə bir-birinə çox oxşarlığına baxmayaraq, onlardan istifadə məqamlarının fərqliliyi şagirdlərin marağına səbəb olur. Laylalardan uşaqları yatırmaq, oxşamalardan isə oynatmaq, onlar narahat olduqda sakitləşdirmək məqsədilə istifadə olunduğu sadə yolla izah olunur.

Layla və oxşamaların oxusu prosesində intonasiya və düzgün tələffüz elementlərinin gözlənilməsinə fikir verilir. Kərkük folklorundan götürülmüş bu nümunələr vasitəsilə türk dillərinin geniş ərazidə yayılması, ortaq dəyərlərə sahib olduğumuz barədə də şagirdlərdə təsəvvür yaradılır. Layla və oxşamalarda ahəngə diqqət yetirilərək, bunun onların mahnı kimi oxunmasını asanlaşdırması göstərilir. Oxunan layla və oxşamaların mənasının başa düşülməsinə kömək edən sözlərin mənası izah edilir. Sonra dərslikdəki atalar sözləri oxunur, atalar sözlərində boşluğun yerinə “bal” sözünün əlavə edilərək oxunması təşkil edilir. Dərslikdəki 4-cü çalışma yerinə yetirilir, atalar sözlərindəki əksmənalı sözlər tapılır, cümlələr içərisində işlədilir.

Dərslikdəki 2-ci çalışmanın oxusu üzərində iş şagirdlərin dialoji nitqinin inkişafına, qohumluq bildiren sözlərin rus dili ilə müqayisəli qavranılmasına imkan yaradır.

İş dəftərindəki 11-ci çalışmadakı tapşırıq yerinə yetirilir.

Düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması və şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişafı üzrə iş dərslikdəki atalar sözlərindən içərisində spesifik səslər olan sözlərin seçilib hecalarla yazılması üzərində həyata keçirilir. Oxu zamanı atalar sözlərində spesifik səslərin düzgün, aydın məxrəcdə tələffüzünə xüsusi diqqət yetirilir.

Şagirdlərin **yazı bacarıqları** dərslikdəki 1-ci çalışma üzərində işlə inkişaf etdirilir.

Nəticənin ümumiləşdirilməsi üçün şagirdlərin diqqəti yenidən lövhədəki şəkillərə yönəldilir. Tədqiqatdan əldə edilmiş nəticələr, şəkillərdəki təsvirlər əsasında fikirlər ümumiləşdirilir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Laylalar xoş avazla, ahənglə oxunduğu üçün əsəbləri sakitləşdirir, ona görə də körpələr layla sədalari altında tez yuxuya gedirlər və rahat yuxulayırlar. Laylaların bu qədər sevlməsinin sirri onların anaların mələhətli səsi ilə oxunmasında, doğma insanların dilindən səslənməsindədir. Analar laylalar vasitəsilə doğma dilin şirinliyini öz körpələrinə ötürürlər. Onu da öyrəndik ki, laylalar uşaqları yatırmaq məqamında, oxşamalar isə uşaqları əyləndirmək, oynatmaq məqsədilə oxunur.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Evdə “Layla” və “Oxşamalar”ı əzbər öyrənmək, beşik şəklində çəkmək tapşırılır.

Dərsin ikinci saatında İş dəftərindəki “Ana və körpə” şeiri əsasında şagirdlərin oxu və düzgün tələffüz (çal.2), məzmunun qavranılması (çal. 3, 6, 7, 8), məntiqi təfəkkür, cümlə qurmaq (5, 9, 12), düzgün yazı bacarıqlarının (1, 4) inkişafı və təkmilləşdirilməsi üzərində işlər davam etdirilir.

**Qiyətləndirmə** fəaliyyət xətlərinə müvafiq aparılır.

**Ev tapşırığı:** Uşaqlara gördükləri, oxuduqları və eşitdikləri əsasında “Mən nənəmin ağıllı balasıyam” mövzusunda mətn tərtib etmək tapşırılır.

## DƏRS 6. TOFIQIN AD GÜNÜ (1-ci saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	1.3.1;
3.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	H.b.-3.1.1
4.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.i.-2.2.1.
5.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
6.	Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.	4.1.3.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Müəllim sinifə müraciət edir:

– Uşaqlar, bu gün biz Tofiqin ad gününü qeyd edəcəyik, nə etməliyik?

Sinifdə həyəcan yaşanır. Sual dolu baxışlar müəllimə dikilir: Görəsən, Tofiq kimdir ki, bu gün biz onun ad gününü qeyd edirik?

**Köməkçi sual:**

– Uşaqlar, olubmu ki, sizin ad günlərinizdən birində gəlməsinə əmin olduğunuz bir adam gəlib çıxmayıb? Belə bir əhvalatı xatırlayırsınızmı?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sinifdə canlanma yaranır.

**Tədqiqat sualı:** Sizin üçün əziz olan bir adamın ad günüdür, ancaq nə qədər çalışsanız da, vaxtında oraya çata bilmirsiniz. Nə edərdiniz?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Tofiqin ad günü” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətn-dən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir.

Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə işə keçilir.

Sınıf 3 qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplar dərslikdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar üzərində tədqiqata davam edirlər:

**I qrup.** Aşağıdakı ardıcillıq mətnin məzmununa uyğun gəlirmi?

- A) Ananın və Tofiqin narahatlığı.
- B) Atasının Tofiqi təbriki.
- C) Qonaqların gəlməsi.

**II qrup.** Mətnin məzmununa uyğun olmayan fikirləri müəyyənləşdirin.

- A) Tofiqin atası dənizdə neft buruqlarında işləyir.
- B) Tofiqin doqquz yaşı tamam olurdu.
- C) Dənizdə bərk fırtına vardı.
- Ç) Tofiqin ad gününə çoxlu dostları gəlmişdi.

**III qrup.** Sualların hamısına mətnə cavab tapa bildinizmi?

- 1) Tofiqin ad gününə qonaqlar saat neçədə gəldilər?
- 2) Tofiqin neçə yaşı tamam olurdu?
- 3) Qonaqlar Tofiqə hansı hədiyyələri gətirmişdilər?
- 4) Tofiqin atası harada işləyir?
- 5) Qonaqlar saat neçədə getdilər?

Mübadilə, müzakirə aparılır. Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Mətnin məzmunu üzərində iş davam etdirilir. Qruplar dərslikdəki 7-ci çalışma üzrə tədqiqata başlayırlar:

Necə düşünürsünüz, Tofiq niyə hədiyyəsini götürüb pəncərəyə yaxınlaşdı? Mətni diqqətlə oxusanız, düzgün nəticəyə gələcəksiniz.

Tədqiqat təqdimatın hazırlanması ilə yekunlaşır.

Mübadilə və müzakirə mətnin ideyasının düzgün qavranılmasını aşkara çıxarmağa imkan verir. Variantlar içərisindən düzgün nəticə səsləndirilir:

Tofiq də atası kimi neftçi olmaq istəyir.

Şagirdlər lüğətin genişləndirilməsi və mətnə işlənmiş sözlərin mənası üzərində tədqiqata cəlb olunurlar. Bu məqsədlə qruplara iş vərəqləri paylanır.

**I qrup.** “Fırtına” sözünü cavablardan hansı ilə əlaqədar işlətmək olar?

- a) külək      b) yağış      c) dəniz, okean      ç) qarlı-çovğun hava

**II qrup.** “Fırtına” sözünün mənası ilə bağlı düzgün cavab hansıdır?

- a) güclü külək, tufan      b) qarlı-yağışlı hava, soyuq      c) küləkli, yağışlı hava
- ç) güclü küləkdə dənizin şiddətlə dalğalanması, tufan

**III qrup.** “İri zəncirli saat düz on iki dəfə vurdu” cümləsində “vurdu” sözünün mənasına uyğun gələn cavab hansıdır?

- a) döydü      b) çaldı      c) öldürdü,      ç) tıqqıldatdı      d) sancdı

Lüğət üzərində işi davam etdirmək üçün dərslikdəki 9-cu çalışma əsasında müzakirə təşkil etmək olar. Müzakirəyə qoyulan sual nisbətən çətin sualdır:

Çoxbilmiş deyir ki, 8-ci çalışmadakı variantlardan hamısı “vurmaq” sözünün ayrı-ayrı mənalarını ifadə edir. Buna əmin olmaq üçün həmin sözləri cümlə içərisində işlədin. Sonra həmin sözləri “vurmaq”

sözü ilə əvəz edərək oxuyun.

Burada məqsəd şagirdlərdə dilin öyrənilməsinə marağı daha da artırmaq, onları tədricən Azərbaycan dilinin çoxmənalılıq imkanları ilə tanış etməkdir.

11-ci çalışmanın icrası 2.1.1. alt-standartının reallaşdırılması, düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Bizim üçün əziz olan bir adamın ad günündə iştirak edə bilmədikdə, ona olan hislərimizi, sevgimizi sürpriz olsun deyə, hədiyyə, açıqca göndərməklə, əgər elektron ünvanı varsa, ünvanına təbrik məktubu göndərməklə, telefonla zəng edib xoş sözlər söyləməklə təbrik edə bilərik.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 9-10-cu səhifəsindəki mətni oxuyun, Çoxbilmişin dərslikdə verilmiş məsləhətinə əməl etməklə yaxın adamlarınızdan birinin ad gününü təbrik üçün açıqca yazın, təbrik üçün təsəvvür etdiyiniz çiçək dəstəsinin şəklini çəkin.

## DƏRS 7. TOFIQIN AD GÜNÜ (2-ci saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.1,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	1.1.5;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	2.1.1.
4.	Sadə cümlələrdən istifadə edərək ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
5.	Kiçikhəcimli mətnləri sinif səviyyəsinə uyğun olaraq düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, Venn diaqramı.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, plakat.

**Motivasiya:** Lövhədən sözün quruluşunu əks etdirən plakat asılır. Müəllim şagirdlərin diqqətini lövhədən asılmış plakata cəlb edir və sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, “Tofiqin ad günü” mətnini oxuyanda gördünüz ki, mətndə bəzi sözlər bir neçə rənglə fərqləndirilib. Keçən dərsimizdə biz bu məsələnin üzərində dayanmadıq. Bu barədə düşünmüsünüzmü?

Müzakirə üçün köməkçi sual:

– Rus dilində “kök” və “şəkilçi” barədə nə bilirsiniz? Plakatda gördükləriniz barədə fikir söyləyə bilərsinizmi?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sinifdə canlanma yaranır.

**Tədqiqat sualı:** Azərbaycan dilində söz formaları hansı hissələrdən ibarət olur və bu hissələr necə adlanır?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Tofiqin ad günü” mətni üzərində müşahidə ilə başlanılır. Uşaqlar müəllimin təklifi ilə dərslikdəki mətni gözdən keçirir, rənglərlə fərqləndirilmiş sözlər üzərində düşünülür. Müşahidələrinin nəticəsi İş dəftərindəki 5-ci çalışmanı yerinə yetirməklə reallaşdırılır:

Bunun üçün sinif qruplarına bölünür. Hər qrup öz təqdimatını hazırlayır.

Təqdimatların mübadiləsinin ardınca müzakirə başlanılır.

Müzakirə başa çatdıqda şagirdlərin diqqəti yenidən 5-ci çalışmanın sətirinin son cümləsinə cəlb edilir:



Görəsən, niyə bu sözlərin hamısını bir sütunda yazmadınız? Çoxbilmişlə məsləhətləşin.

Bu tövsiyəni əsas alaraq müəllim diqqəti lövhədən asılmış plakata yönəldir. Plakatda sözlər iki sütunda verilir. Bir sütunda ancaq kökdən ibarət olan sözlər, digər sütunda isə kök və şəkilçidən ibarət olan sözlər əks olunur. Sözlər rənglərlə də fərqləndirilir. Plakat dərslikdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasında verilmiş sadə məlumatla tanışlıq üçün motiv yaratmalıdır. Müəllim sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, plakatda gördüyünüzü, dərslikdəki mətndəki rənglərin dilini başa düşmək üçün gərək Çoxbilmişə müraciət edəsiniz. Gəlin birlikdə “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası ilə tanış olaq. Görək bunu dostunuz sizə necə başa salacaq?

Uşaqlar “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasında verilmiş izahatla tanış olurlar. (Müəllimlərin nəzərinə: Bundan sonra bu rubrikaya aid material dərs nümunələrində təkrar verilməyəcəkdir, vəsaitin müvafiq hissəsinə və ya dərsliyə baxmaq lazım gələcəkdir).

## ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, diqqətlə fikir versəniz, görürsünüz ki, mətndəki sözlərin bəziləri iki, bəziləri üç, bəziləri isə dörd rəngdə verilib. Bu hissələrdən biri əsasdır. Çünki həmin hissə əsas mənanı bildirir və ayrıca da işləyə bilər: **Tofiq, dəniz, külək, səhər.**

Azərbaycan dilində əsas hissə “**kök**” adlanır. Mətnə əsas hissə, yəni “**kök**” yaşıl rənglə fərqləndirilib: **Tofiqin, anası, qonaqlar, buruqdan, zəncirli, yaxınlaşdı, qohumları, gülümsəyirdi, hazırlamışdır.**

Yaşıl rəngdən sonrakı hissəciklər isə köməkçi hissələrdir. Bu hissəciklər Azərbaycan dilində “**şəkilçi**” adlanır. Şəkilçilər sözlərdən ayrı işləyə bilmir, çünki ayrılıqda onların mənası olmur. Misallardan gördüyünüz kimi, sözün kökünə eyni zamanda bir neçə şəkilçi qoşula bilər.

Yəqin, şəkilçilərin niyə ayrı-ayrı rənglərdə verilməsi də sizi maraqlandırır. Dostunuz Çoxbilmiş deyir ki, hələlik bəsdür. Uşaqları çox yormayacaq, onun da zamanı gələcək. Qoy dostlarımız bir qədər intizarda qalsınlar və düşünsünlər!..

Şagirdlər materialla tanış olduqdan sonra müəllim yeni iş vərəqləri paylayır və təklif olunan sözləri sütunlar şəklində yazmaqla oxuduqlarını başa düşdükələrini tətbiq etməyi təklif edir.

**I qrup.** Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

**SÖZLƏR:** qarğıdalı, dovşanın, bayramlar, qoşun, güldan, xətkəş, qapıçı, bacımın

**II qrup.** Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

**SÖZLƏR:** güldan, xətkəş, qapıçı, qonaqların, hədiyyə, məktubda, həkim, ilan

**III qrup.** Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

**SÖZLƏR:** qonaqların, hədiyyə, məktubu, xalça, mürəbbə, meşə, şəhərdə, mahnı

**IV qrup.** Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

**SÖZLƏR:** dostluq, xala, görüşdük, mürəbbə, meşə, dincəlin, quş, şəhərdə, mahnı

Mübadilə və müzakirə ilə şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafı üzrə qurulmuş iş yekunlaşır.

Şagirdlərin dialoji nitqinin inkişafı üzrə iş oxu bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi ilə müvazi aparılır. Dialoqun oxusu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətnədən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir.

Şagirdlərin yazı və cümlə qurmaq bacarıqları İş dəftərindəki çalışmalar əsasında təşkil edilir.

Qruplar İş dəftərindəki 1, 3, 4, 7-ci çalışmalar üzərində tədqiqata davam edirlər:

**I qrup.** Çalışma 1.

**II qrup.** Çalışma 3.

**III qrup.** Çalışma 4.

**IV qrup.** Çalışma 7.

Mübadilə, müzakirə aparılır. Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Tədqiqat təqdimatın hazırlanması ilə yekunlaşır.

Mübadilə və müzakirə qarşıya qoyulmuş məqsədə yaxınlaşmanı təmin edir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Azərbaycan dilində söz formaları kök və şəkilçidən ibarət olur. Əsas mənanı bildirən hissə kök, köməkçi hissə isə şəkilçi adlanır. Sözü kökünə eyni zamanda bir neçə şəkilçi qoşula bilir.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** İş dəftərindəki 2-ci çalışmanı yerinə yetirmək, dərslikdəki dialoqa uyğun dialoq tərtib etmək tapşırılır.

## DƏRS 8. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5.
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	1.3.1.
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
5.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcimli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.1.2.
6.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	2.1.1.
7.	Kiçikhəcimli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1.
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	H.b.-3.1.1,
9.	Kiçikhəcimli mətn - açıqca yazır.	4.1.3.	3.4.1.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Lövhədən əvvəlki dərslərdə istifadə olunmuş şəkillərdən bir neçəsi asılır. Dərsə rollu oyunla başlanır. Oyunun məzmunu: 4-cü sinfdə oxuyan Gülnaz xəstələnib, onun qızdırması qalxıb. Həkim çağırılıb. Ailə üzvlərinin hamısı narahatdır. Nənə, baba qızın yanında oturublar. Ata-ana həkimin dediklərinə qulaq asırlar. Gülnazın özündən böyük bacısı Günay, kiçik qardaşı Çingiz də onun yanından uzaqlaşmırlar. Həkim xəstəni müayinə edir, resept yazıb gedir. Hər kəs Gülnaza nə iləsə kömək etmək istəyir.

**Tədqiqat sualı:** “Ailə özü balaca bir dövlətdir” fikrinə münasibətiniz necədir?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki 1-ci çalışmada qoyulmuş sualın müzakirəsi ilə başlanır: “Ailə müqəddəsdir, onu qorumaq lazımdır” fikri ilə razısınız mı?

Şagirdlər 3 qrupa bölünür. Hər qrup təklif olunan sual haqqında öz təqdimatını hazırlayır.

Təqdimatlar əsasında müzakirələr davam edir. Burada məqsəd şagirdlərin fikirlərini şifahi və yazılı formada ifadə etmək, mülahizələrini əsaslandırma və qrup daxilində işləyə bilmək bacarıqlarının formalaşdırılmasıdır.

Şagirdlərin yazı bacarıqlarının inkişafı və kök, şəkilçi anlayışlarının qavranılma səviyyəsini müəyyən-ləşdirmək üçün şagirdlər iki böyük qrupa bölünürlər. Sınıfdəki şagirdlərin yarısı dərslərdəki 4-cü, digər yarısı isə İş dəftərindəki 5-ci çalışmanı yerinə yetirirlər. Bu çalışmaların yerinə yetirilməsi prosesində şa-girdlər quşlarda da övlad sevgisinin olduğu haqqında təsəvvürə yiyələnir, həmçinin seçib qruplaşdırma, təsnif etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir, dil hadisələri üzərində müşahidələrinə əsasən müəyyən qənaətlərini ifadə edirlər.

Sonra 4-cü çalışma üzərində işləyən qrupa təklif edilir ki, həmin mətni, digər qrup isə İş dəftərindəki 4-cü çalışmanın mətnini rus dilinə tərcümə etsinlər. Tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra hər iki qrupun tərcüməsi dinlənilir və lazım gələrsə düzəlişlər edilir.

Dərslərdəki 8-ci çalışmadakı tapmaca üzərində işə bir qədər gərginliyi azaltmaq, növbəti mərhələyə keçid vasitəsi kimi yanaşılmalıdır. Məqsəd şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişaf səviyyəsini izləməklə yanaşı, həm də orada olan əksmənalı sözlərə diqqəti cəlb etmək, onların sözlərin mənə qrupları arasındakı əlaqələri dərk etmə vəziyyətini aşkara çıxarmaqdır.

İş dəftərindəki 8-ci çalışmanın mətnindəki dialoqun oxusu zamanı şagirdlərdən dialoji nitq situ-asiyasını dərk etmək və düzgün dəyərləndirə bilmək bacarığı tələb olunur. Dialoqun rollar üzrə oxusu şagirdlərə düzgün oxu və tələffüz, məzmunu uyğun intonasiyaya əməl edə bilmək bacarıqlarını real-laşdırmaqla yanaşı, həm də şüurlu oxu nümayiş etdirməyə imkan verir. Bütün bunlar isə gözlənilən şagird nailiyyətlərinin dinamikasını müəyyən etməyə şərait yaradır, müəllimə gələcək işlərini planlaşdırmağa, lazımı korreksiya aparmağa kömək edir.

**Qeyd. Dinləmə üçün mətn:**

### TƏLƏSƏN KÜLƏK

Yayın isti günləri idi. Külək əsir, özü ilə sərinlik gətirirdi. Aysellə Aytənə elə gəlirdi ki, külək harasa yamanca tələsir. Qızlar küləkdən soruşdular:

– Külək xala, hara tələsirsən?

Külək uğuldayıb cavab verdi:

– Mən təkcə sizin üçün deyil, hamı üçün əsirəm. Axı bu isti günlərdə hamı sərinlik istəyir.

*Əli Səmədli*

Yazı bacarıqlarının monitorinqini dərslərdəki 4-cü çalışmanın mətni əsasında imla, 7-ci çalışmanın mətni əsasında isə ifadə yazı vasitəsilə aparmaq olar. Bundan başqa, İş dəftərindəki 2, 3, 6-cı çalışmaları da həyata keçirmək olar.

Şagirdlərin lüğət ehtiyatını genişləndirmək və dəqiqləşdirmək, oxunan mətnin düzgün qavranılması, verilən informasiyanın adekvat şəkildə qəbul edilməsi və bunların köməyi ilə cümlə qurmaq bacarıqlarını İş dəftərindəki 7, 12, 13, 14-cü çalışmaları izləmək mümkün olur.

Bütün bu müxtəlif və çoxsaylı çalışmaların mətnləri, dialoq üzərində işləyərkən şagirdlər ailə mövzunu müxtəlif tərəflərdən təhlil etmiş olurlar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** “Ailə özü balaca bir dövlətdir” deyirlər ki, burada böyük bir həqiqət var. Dövlətdə olduğu kimi, ailənin də başçısı və üzvləri var. Ailənin müəyyən məsələlərini ailə başçısı həll edir ki, bu cəhətdən də onları müqayisə etmək olar. Hər bir dövlətdə olduğu kimi, ailənin də problemləri, qayğıları var ki, onunla ailə başçısı məşğul olur. Dövlət bütün vətəndaşlarının qayğısına qalır onu qoruduğu kimi, ailə başçısı da ailəni qoruyur. Eyni zamanda ailənin üzvləri də başçının dayağıdır, bütün işlərdə onun köməkçiləridir.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Evə İş dəftərindəki 1-ci və 9-cu çalışmanı yerinə yetirmək tapşırığı verilir.

### DƏRS 9. 10. OYAN, OĞLUM! MƏKTƏBƏ ÇAĞIRIŞ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi şeiri hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	1.1.5;
4.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.3.1;
5.	Oxunmuş şeirlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	3.2.2.
7.	Kiçikhəcmli mətnlər yazır.	4.1.3.	F.t.-1.1.2.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla, cütlərlə iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, akvarium, oyun-yarış, debat, Venn diaqramı.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Müəllim dərslə belə bir lətifəni danışmaqla başlayır: Bir savadsız adam Molla Nəsrəddindən xahiş edir ki, onun üçün məktub yazsın. Molla soruşur:

– Hara göndərmək istəyirsən?

– Bağdadda olan anama.

– Bağışla, Bağdada gedə bilməyəcəyəm.

– Molla, sən niyə gedirsən? Sən məktubu yaz, mən özüm göndərəm.

– Yox, axı sən bilmirsən. Mənim yazdığım məktubu özümdən başqa heç kəs oxuya bilmir. Ona görə də məktubu oxumaq üçün gərək özüm də gedəm.

Lətifəni danışdıqdan sonra müəllim köməkçi sualla sinifə müraciət edir:

– Uşaqlar, indi kimsə məktub yazdırmaq üçün Mollanın yanına gedirmi?

Sinifdə canlanma yaranır. Müəllim bu emosional vəziyyətdən istifadə edərək tədqiqat sualını səsləndirir:

**Tədqiqat sualı:** Bizlər indi məktub yazdırmaq üçün Mollalara möhtac deyilik. Bəs bunun üçün nəyə minnətdar olmalıyıq? Təhsil almağımız üçün yaradılmış imkanları lazımi qədər qiymətləndiririkmi?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Oyan, oğlum!” və “Məktəbə çağırış” şeirlərinin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün intonasiya ilə oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün şeirlərdən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir. Şeirlərin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə iş keçilir.

Burada qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, şeirlərin oxusu eyni dərs saatında icra olunmalıdır. Burada məqsəd müqayisə bacarığının, tənqidi təfəkkürün inkişafına şərait yaratmaqdır. Şeirlərin hər biri üzərində ayrı-ayrı dərs saatında iş aparılması müəllimin ideyasının təhrif olunmasına səbəb ola, nəzərdə tutulmuş tapşırıqların istiqamətinin hədəfə çatmaması ilə nəticələne bilər. Şeirlərin əzbər öyrənilməsinə isə ayrı-ayrı dərslərdə tapşırmaq olar.

Sınıf 2 böyük qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplara belə bir tapşırıq verilir: Bu şeirlər arasında uyğun gələn və fərqli fikirləri müəyyənləşdirin.

Təqdimat akvarium qaydasında aparılır. Əvvəlcə qruplardan biri “uyğun gələn” cəhətlərlə bağlı öz

fikirlerini təqdim edir, digər qrupun üzvləri dinləyərək, təkzibedici mülahizələrini hazırlayırlar. Sonra qruplar yerini dəyişir, ikinci qrupun üzvləri “fərqli” cəhətlərlə bağlı öz fikirlərini təqdim edir, digər qrupun üzvləri onları dinləyərək, təkzibedici mülahizələrini hazırlayırlar. Bu prosesdə həm də şagirdlərin tənqidi təfəkkürünün inkişafına şərait yaranır.

Sınıf yenidən 3 qrupa bölünür. Qruplardan hər birinə dərslikdəki 2, 3, 4-cü çalışmalardan biri üzrə (müəllimin tövsiyəsinə əsasən) təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Təqdimatın nəticələrinin müzakirəsindən sonra qruplar dərslikdəki 6, 8, 9-cu çalışmalar üzrə eyni qaydada tədqiqata davam edirlər. Bu tapşırığın icrası az vaxt tələb etdiyindən təqdimatların hazırlanması çox vaxt tələb etmir. Nəticələr müzakirə olunur və bütün siniflə iş aparılır. Dərslikdəki 11-ci çalışmadakı tapmacanın cavabı tapılır və 10-cu çalışmanın oxusu həyata keçirilir. Nəzakətli sözlərin oxusu şagirdlərin bu sözlərdən nitqdə düzgün istifadə məqamlarının dərk edilməsinə istiqamətlənir; oxu prosesi həm də düzgün və ifadəli oxu, nitqində intonasiya elementlərindən yerli-yerində istifadə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır.

Dərsdə dili praktik cəhətdən yaxşı bilənlərin fəallaşdırılması üçün dərslikdəki 7-ci çalışmadan istifadə oluna bilər. Bu zaman sınıf üç qrupa bölünür və hər qrup çalışmadakı bir kəlam üzrə fikirləri əsasında təqdimat hazırlayır.

**I qrup.** “Bir saat elm öyrənmək altmış illik ibadətdən üstündür”.

**II qrup.** “Alimin qələminin mürəkkəbi bir şəhidin qanından daha müqəddəsdir”.

**III qrup.** “Elm dalınca Çinə qədər getmək lazımdırsa, bunu edin!”

Təqdimatların müzakirəsi ilə dərs yekunlaşdırılır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Bizlər indi məktub yazdırmaq üçün Mollalara möhtac deyilik. Bunun üçün biz məktəbə, müəllimlərimizə, bizim təhsil almağımız üçün hər cür şəraiti təmin edən dövlətimizə minnətdar olmalıyıq. Savadlı vətəndaş olmaq və həyatda müəyyən mövqe tutmaq üçün bizim təhsilimizə yaradılmış imkanlardan maksimum yararlanmağı bacarmalıyıq.

**Qiymətləndirmə** oxu, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** “Oyan, oğlum!” və “Məktəbə çağırış” şeirlərinin oxusu, birinin əzbər öyrənilməsi, yeni sözlüyün cümlələr içərisində işlədilməsi tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərslin 2-ci saatında** İş dəftərindəki çalışmalar vasitəsilə birinci dərsdə aparılmış işlər davam etdirilir, bacarıq və vərdislər təkmilləşdirilir. Düzgün yazı bacarıqlarının inkişafı 1 və 3-cü çalışmalardan istifadə ilə reallaşdırılır. 4-cü çalışma üzrə işin cütlərlə aparılması tövsiyə olunur. Cütlərdən hər birinə çalışma mətnindəki sözlərdən (dayanmaq, soruşmaq, yola salmaq, rast gəlmək, müraciət etmək ) birini nümunədəki şəkildə ayrı-ayrı zamanlarda şəxslər üzrə dəyişmək təklif olunur. Bu çalışma dilin qrammatik normalarından nitq prosesində praktik istifadə bacarığının təkmilləşdirilməsinə kömək məqsədi daşıyır.

Şagirdlərdə monoloji rəbitəli nitq bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişafı istiqamətində işləri 2 və 5-ci çalışmalarda qoyulmuş mövzular əsasında təşkil etmək həm dərslin mövzusunun dərk edilməsinə, həm də fikrin yazılı şəkildə ifadəsinə imkan yaradır.

6-cı çalışmadakı mövzu üzrə müzakirə və debatın təşkili şagirdlərin danışıma, sərbəst fikir yürütmək, fikirlərini əsaslandırmaq üçün dəlil və arqumentlərdən istifadə təcrübəsinin formalaşmasına, nitqində yeri gəldikcə atalar sözləri və məsəllərdən məqsədemüvafiq şəkildə istifadəyə də kömək edəcəkdir.

Məntiqi təfəkkürün inkişafı: İş dəftərindəki 7-ci çalışma.

**Qiymətləndirmə** təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Sınıfdə yerinə yetirilmiş “Mənim sevimli müəllimim” və “Mənim bir günüm” mövzusunda tərtib edilmiş mətnlərin təkmilləşdirilməsi tapşırılır.

## DƏRS 11. SƏNƏ ÜZÜK NƏ GƏRƏKDİR (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	R.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.1.1.
4.	Şeiri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1,
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Müəllim şair Qabilin “Səhv düşəndə yerimiz” şeirindən bir parça səsləndirir və səsləndirilən bəndlərin başa düşülməsi üçün məzmunu izah edir:

Ağ biləklər, gül əllər

Tarlada qabar.

Bir qeyrətsiz yekəpər

Qızılgül satar.

Qeyrətsiz oluruq biz,

Səhv düşəndə yerimiz.

Tarın pərdələrini

Düzənə qurban!

Yerdəyiş et birini,

Xaric vurarsan.

Xaric səslənirik biz,

Səhv düşəndə yerimiz.

Müəllim lövhədən müxtəlif şəkillər asır. Şəkillərdə məktəb ləvazimatlarının içərisində xəkəndaz, meyvə və tərəvəzlərin içərisində ütü şəkli görünür. Başqa bir şəkildə rəqs paltarında rəqs edən qızlar görünür, onların içərisində bir nəfərin paltarı qısa və dardır, özü də başqa paltardır, ayağında isə dikdaban çəkmə var. Şəkillərdən birində mətbəx təsvir olunur, ana xörək bişirir. Onun əynində toy paltarı var. Məktəbli bir qız yaşlı xanımlar kimi geyindirilib, boğazında qalın zəncir, iri boyunbağı, barmaqlarında üzüklər görünür, saçı toya gedən qadınlar kimi yığılıb.

Sinfə müraciət olunur:

– Uşaqlar, şəkillərə diqqətlə baxın. Hər bir şəkildə artıq görünən, yerinə düşməyən nədir? Fikrinizi bildirin.

**Köməkçi sual:**

– Uşaqlar, hər şey öz yerində olanda sizə xoş gəlir, yoxsa eşitdiyiniz və şəkillərdə gördüyünüz kimi olanda?

Sinifdə səs-küy yaranır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır.

**Tədqiqat sualı:** Məktəbə məktəbli formasında gəlmək yaxşıdır, yoxsa hərə istədiyi geyimdə? Həyatda hər şeyin öz yerini bilmək üçün nə etməliyik?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Sənə üzük nə gərəkdir...” şeirinin oxusu ilə başlanılır. Oxu prosesində düzgün intonasiya ilə oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün şeirdən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir.

Şeirin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə iş keçilir. Bu məqsədlə dərslikdəki 1-ci çalışma üzrə iş başlanılır. Şeirdəki əsas fikir müəyyənləşdirilir. 5-ci çalışmadakı “Bilməmək eyib deyil, öyrənməmək eyibdir” atalar sözündə nəyə işarə edilməsi ilə sinfə müraciət edilir. Beyin həmləsi üsulu

ilə məsələyə münasibət bildirilir.

Sınıf 4 qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplara belə bir tapşırıq verilir: Bu müdrik kəlamlardan çıxardığınızı nəticəni yoldaşlarınızla müzakirə edin. Məqsəd elmin, məktəbin əhəmiyyətini dərk etmək, oxuyub öyrənməyə motiv yaratmaqla bərabər, həm də şagirdlərin mühakimə bacarıqlarının inkişafına təkan verməkdir.

**I qrup.** 1) İmam Məhəmməd Qəzalidən soruşdular:

– Elmdə bu dərəcəyə necə çatdın?

Dedi: – “Bilmədiyim şeyi soruşmaqdan utanmadım”.

**II qrup.** 2) ”Aşib-daşsa biliyin, dinləməyə çalış sən, Danışmağa çalışma, dinləməyə alışı sən”. (N. Gəncəvi)

**III qrup.** 3) “Alim olsan, özünü nadan hesab et ki, bilik qapıları sənin üzünə açılsın”. (Qabusnamə)

**IV qrup.** 4) “Öyrənməkdən və yaxşı sözə qulaq asmaqdan ar eləmə”. (Qabusnamə)

Təqdimatların müzakirəsindən sonra dərslərdə 10-cu çalışmadakı lətifə oxunur. Yaranmış emosional vəziyyət yeni bir istiqamətdə tədqiqatın genişlənməsinə imkan verir. Mətnin məzmununun qavranılması məqsədilə qruplar daha bir çalışma üzərində işə cəlb olunurlar: I qrup dərslərdəki 3, II qrup 4, III qrup 7, IV qrup isə 9-cu çalışmada verilmiş tapşırıqları yerinə yetirir.

**Mübadilə və müzakirə** yolu ilə qrupların nəticələri dəqiqləşdirilir.

Bütün siniflə iş keçilir. Şagirdlər İş dəftərindəki 1-ci çalışmanı icra etməklə orfoqrafik, 4-cü çalışmanı yerinə yetirməklə cümlə qurmaq bacarıqlarını təkmilləşdirirlər.

İş forması yenidən dəyişir və qruplar dərslərdəki 8, 11, İş dəftərindəki 2, 3-cü çalışmalar üzərində işləyirlər. İş yekunlaşır, nəticələr səsləndirilir. Çalışmalar üzərində işləri təşkil edən zaman nəzərə alınmalıdır ki, bəzi çalışmalar çətinlik dərəcəsinə görə xüsusi işarə ilə fərqləndirilib. Odur ki, qrupların formalaşdırılmasında bu nəzərə alınmalı, həmin tapşırıqlar məhz dili praktik cəhətdən daha yaxşı bilən şagirdlərə təklif edilməlidir.

Dərs dərslərdəki 12-ci çalışmadakı sual ətrafında debatla yekunlaşdırılır. Mövzu üzrə müzakirə və debatın təşkili şagirdlərin danışma, sərbəst fikir yürütmək, fikirlərini əsaslandırmaq üçün dəlil və argumentlərdən istifadə təcrübəsinin formalaşmasına, nitqində yeri gəldikcə atalar sözləri və məsəllərdən məqsədmüvafiq şəkildə istifadəyə də kömək edəcəkdir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Təəssüf ki, bəzi şagirdlər məktəbin vəzifəsini düzgün dərk etmirlər, məktəbə nə üçün gəldiklərini unudurlar. Dərk etmək lazımdır ki, məktəb moda nümayişi yeri deyildir, məktəb elm, bilik əldə etmək yollarını göstərən bir məbəddir. Bunu dərk etsək, başa düşəcəyik ki, əlbəttə, məktəbə məktəbli geyimində gəlmək lazımdır. Həyatda hər şeyin öz yeri var. Bunu da oxuyub öyrənməklə, dünyagörüşümüzü genişləndirməklə dərk edəcəyik.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** “Sənə üzük nə gərəkdir” şeirinin əzbər öyrənilməsi, yeni sözlərə aid cümlələr yazmaq tapşırılır.

**Tələffüz üçün cümlələr:**

– Eh, neynirsən onları. Bu, uzun əhvalatdır. Bir gün yanıma gələrsən, hamısını danışaram. Oxumaq bilirsənmi?

– Yox.

– Bəs öyrənmək necə, istəyirsənmi?

– Çətindir?

– Sənin kimi oğlanın əlində çox asandır, bir aya öyrənərsən.

Əşrəf nə deyəcəyini yəqinləşdirə bilmədi. Mat-mat Əhmədin üzünə baxdı:

– İstəsən, lap rusca danışmağı da öyrədərəm. Razısanmı?

– Nə bilim? Deyə o, çiyini çəkdi.

Onlar dikdirə çıxdılar. Artıq göz-gözü görmürdü. Kəndin solğun işıqları titrəşirdi

## DƏRS 12, 13. BİR XATİRƏ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.3.1;
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
5.	Kiçikhəcmlı mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
6.	Oxuduğu kiçikhəcmlı mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və mətnin düzgün yazır.	4.1.1.	
8.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, portret

**Motivasiya:** Müəllim Hüseyn Cavidin şəklini lövhədən asır. Şəkli göstərib sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, şəklini gördüyünüz kimdir? Onun haqqında nə bilirsiniz?

Bu şəkildə gördüyünüz dahi bir şəxsiyyətdir. Görəsən, o dövlət xadimidir, yoxsa şair, yazıçı?

Fərziyyələr söylənilir. Müəllim Hüseyn Cavidin “Qız məktəbində” şeirini səsləndirir. Bu şeir, eyni zamanda, keçən dərsdəki mövzunu bir daha möhkəmləndirmiş olur.

### QIZ MƏKTƏBİNDƏ

- Quzum, yavrum! Adın nədir?
- Gülbahar.
- Pəki, sənın anan, baban varmı?
- Var.
- Nasıl, zənginmidir baban?
- Əvət, zəngin, bəyzadə...
- Öylə isə geydiyin geyim neçin böylə sadə?
- Yoxmu sənın incilərin, altun bilərziklərin?
- Söylə, yavrum! Heç sıxılma...
- Var, əfəndim, var... lakin
- Müəlliməm hər gün söylər, onların yox qiyməti,
- Bir qızın ancaq bilgidir, təmizlikdir zinəti.
- Çox doğru söz.. Bu dünyada sənın ən çox sevdiyin
- Kimdir, quzum, söylərmisən?
- Ən çox sevdiyim ilkin
- O Allah ki yeri-göyü, insanları xəlq eylər.
- Sonra kimlər?
- Sonra onun göndərdiyi elçilər.
- Başqa sevdiklərin nasıl, yoxmu?
- Var...
- Kimdir onlar?



– Anam, babam, müəllimim, bir də bütün insanlar...

Müəllim sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, dərslərdə verilmiş xatirəni oxusanız, bu şeirin müəllifi haqqında maraqlı məlumat əldə edə bilərsiniz.

**Tədqiqat sualı:** İnsanların yaddaşında yaşamaq üçün nə etmək lazımdır? İnsanlar hansı əməlləri ilə əbədi yaşarılıq qazanırlar?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslərdəki “Bir xatirə...” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur.

Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə iş keçilir.

Sınıf 4 qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplar dərslərdəki 2-ci çalışmadakı suallara cavab verirlər:

**I qrup.** Gənc oğlanın qəmgin olmasının səbəbi nə idi?

**II qrup.** Gənc oğlan təhsilini niyə yarımçıq qoymaq istəyirdi?

**III qrup.** Cavid müəllim gəncin təhsilini yarımçıq qoymasına niyə razı olmur?

**IV qrup.** Müəllim gənc oğlana necə kömək edir?

Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Mətnin məzmunu üzərində iş davam etdirilir. Qruplar dərslərdəki 3-cü çalışma üzrə müzakirəyə başlayırlar: Cavid müəllimin hərəkətini necə qiymətləndirirsiniz? Bəs müəllimin yerində olsaydınız, siz necə hərəkət edərdiniz?

Müzakirə mətnin ideyasının düzgün qavranılmasını aşkara çıxarmağa imkan verir.

Tədqiqatın bu məqamında şagirdlərə mətndəki əsas fikrin müəyyənəşdirilməsi və mətnə ad qoyulması təklif olunur. Şagirdlərin variantları dinlənildikdən sonra məntiqi təfəkkür üzrə iş keçid alınır. Dərslərdəki tapmaca oxunur, cavab tapılır. Tapmacada həmçinin qoşa sahitli sözlərə işarə edildiyindən ondan sonra 6-cı çalışma icra edilir.

Şagirdlərin nitqinin zənginləşdirilməsi üzrə işlərə başlanır. Bu məqsədlə bütün siniflə iş keçilir: dərslərdəki atalar sözləri oxunur, tapşırıqda qoyulmuş tələb əməl edilir, 5-ci çalışma üzrə işlə tədqiqat davam etdirilir.

Düzgün tələffüz bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə spesifik səslərin tələffüzü üzərində iş yer verilir. Dərslərdəki yanıtmac oxunur, 12-ci çalışma şagirdlərdə diqqət tərbiyəsinə yönəldilir, həmçinin bununla şagirdlərdə spesifik səslərin təkrarlanmasına imkan yaranır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** İnsanların yaddaşında yaşamaq üçün Cavid müəllim kimi insanlara doğru yol göstərmək, çətin anlarda onların yanında olmaq, imkansızlara kömək etmək, qayğı göstərmək lazımdır. yaxşı insan olmaq, yoxsa...? İnsanlar ancaq bu cür əməllərlə əbədi yaşarılıq qazana bilərlər.

**Qiymətləndirmə** oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslərin 19-cu səhifəsindəki mətnin oxusu və 4-cü çalışma əsasında yazılı təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında** birinci dərslə formalaşdırılmış bacarıqların çalışmaları vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir. Əvvəlcə dərslərdəki 8-ci çalışma bütün siniflə yerinə yetirilir. Bu tapşırıq şagirdlərdə tədqiqatçılığa meyl yaradılmasına yönəldilir və Çoxbilmişin məlumatını oxumağa hazırlayır.

Nəticələr müzakirə olunandan sonra şagirdlər “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasındakı sadə məlumatla tanış olurlar. Məlumatın qavranılması prosesi dərslərdəki 9-cu çalışma üzərində işlə davam etdirilir və İş dəftərindəki 2-ci, 4-cü çalışmaları möhkəmləndirilir. Bu çalışmaları həmçinin düzgün yazı bacarıqlarının təkmilləşməsinə də şərait yaradır.

İş dəftərindəki 1-ci çalışma düzgün tələffüz bacarıqlarının, 5-ci çalışma isə lüğət ehtiyatının genişlənməsinə, sözlərin çoxmənalılıq imkanlarının praktik yolla dərk edilməsinə, cümlə qurmaq bacarıqlarının inkişafına yönəldilmişdir.

**Qiymətləndirmə** təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** “Yaxşı insan olaq!” başlıqlı mətn tərtib etmək, yeni sözlüyü işlətməklə cümlələr qurmaq tapşırılır.

## DƏRS 14, 15. MƏTN ( I və II hissələr). (1-ci, 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Kiçikhəcimli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1
4.	Oxuduğu kiçikhəcimli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1,
5.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcimli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
7.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu-oyun.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Məktəbdə oxuduğunuz illərdə hər hansı bir haqsızlıqla qarşılaşmışsınız mı?

*Sinifdə canlanma yaranır. Uşaqlar bir anlığa fikrə gedib nəşə xatırlamaq istəyirlər.*

**Köməkçi sual:**

– Necə düşünürsünüz, hər hansı bir haqsızlıqla qarşılaşanda susub geri çəkilmək düzgün yoldurmu?

**Tədqiqat sualı:** Həqiqətin öz yerini tutması üçün nə etmək lazımdır? Haqsızlıqla necə mübarizə aparmaq lazımdır? Siz haqsızlıqla qarşılaşsanız, nə edərsiniz?

Sinfə müraciət olunur:

– Uşaqlar, gəlin görək, Murad haqsızlıqla necə mübarizə aparır? Bunu öyrənmək üçün dərsliyinizdəki mətni oxumaq lazımdır.

**Tədqiqatın aparılması:**

Tədqiqat mətnin oxunması ilə başlanır. Mətnin sürətli və düzgün oxunması, məzmunun qavranılması üzərində iş gedir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək üçün bəzi hissələr rus dilinə tərcümə olunur. Məzmunun başa düşülməsi üçün həmçinin mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Oxu prosesində mətnin məzmununa uyğun intonasiyaya əməl edilməsi nəzarətdə saxlanılır. Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra mövzu və ideyanın müəyyənləşdirilməsi, məzmunun hərtərəfli mənimsənilməsi üzrə tədqiqatlar başlayır. Sınıf 4 qrupa bölünür. Qruplar dərslikdəki 1, 2, 3, İş dəftərindəki 1-ci çalışmalarda qoyulmuş tapşırıqlar üzərində işləyirlər. İş vərəqləri paylanır.

**I qrup.** Çalışma 1.

**II qrup.** Çalışma 2.

**III qrup.** Çalışma 3.

**IV qrup.** İş dəftəri – Çalışma 1.

Mübadilə və müzakirə ilə bu mərhələ yekunlaşır. Qruplar yenidən formalaşdırılır. Bu mərhələdə şagirdlərin lüğətinin genişləndirilməsi və dəqiqləşdirilməsi üzrə işlər aparılır. Qruplar dərslikdəki 4, 5, 6, 8-ci çalışmaları həll edirlər.

**I qrup.** Çalışma 4.

**II qrup.** Çalışma 5.

**III qrup.** Çalışma 6.

**IV qrup.** Çalışma 8.

Şagirdlər İş dəftərindəki müvafiq çalışmalar üzərində də eyni xarakterli tapşırıqlar üzərində işlədilər.

Dərslərdəki tapmacanın oxusu və cavabın tapılması şagirdlərin analitik və məntiqi təfəkkürlərinin itiləşdirilməsinə istiqamətlənir. Bunun ardınca tədris gərginliyini yüngülləşdirmək lazım gəlir. Dərslərdəki “Oxumaq, yazmaq bilsəydim” lətifəsi oxunur. Sınıfdə emosional vəziyyət yaranır.

Sözün mənasının dəyişməsi ilə yeni mənalı vahidlərin yaranması üzərində müşahidələr dilin mahiyyətinin qavranılmasına, praktik yolla iltisafiliyin dərk edilməsinə və nəhayətdə mətnin leksikasının mənimsənilməsinə müsbət təsir göstərir. Dərslərdəki 9, 12, 14, 15, İş dəftərindəki 2-ci çalışmalar bu istiqamətin təmin olunması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Şagirdlərin düzgün orfoepik və orfoqrafik vərdişlərə yiyələndirilməsi üçün İş dəftərində bir sıra çalışmalar verilmişdir ki bu çalışmaların icra edilməsi praktik bacarıq və vərdişlərin möhkəmlənməsinə, davamlılığın təmin olunmasına imkan yaradır.

Dərslərdəki 7-ci çalışmada qoyulmuş məsələnin müzakirəsi diqqəti yenidən mətdəki əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi üzərinə gətirir.

“Üçbucaq” şeirinin oxunması və 13-cü çalışmanın yerinə yetirilməsi riyaziyyat fənni ilə əlaqədə şagirdlərin lüğətinin terminlərlə zənginləşdirilməsinə də imkan verir.

Mövzunun bu saatında tədqiqat sualının birinci hissəsi ilə bağlı müəyyən nəticəyə gəlinir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Həqiqətin öz yerini tutması üçün onu qəbul etdirməyin yollarını axtarmaq lazımdır. Bu yollar isə ağıl və düşüncə ilə tapılır, aqlamaqla yox!

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslərin 21-ci səhifəsindəki mətnin oxusu və İş dəftərindəki 7-ci çalışmanın yerinə yetirilməsi tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında** birinci dərslərdəki tədqiqat sualı ətrafında tədqiqat davam etdirilir. Mətnin 2-ci hissəsinin oxusu, məzmunun mənimsənilməsi və lüğətlə tanışlıq üzrə işlər aparılır. Dərslərdəki 1-ci çalışmada təklif olunan adlar içərisindən məzmunu uyğun gələn ad seçilir. Sonra məzmun üzrə tədqiqat kiçik qruplarla təşkil olunur. Dərslərdəki 2, 3, 4, 5-ci çalışmalardan hərəsi bir qrupa təklif olunur. Çalışmalar yerinə yetirilir və təqdimatlar əsasında müzakirə təşkil olunur. Düzgün variantlar müəyyənləşdirilir. Dərslərdəki atalar sözləri ilə tanışlıq elmin, təhsilin əhəmiyyətini üzərində düşündürür, həmçinin şagirdlərin nitqini hazır dil vahidləri ilə zənginləşdirir.

Uşaqlar lətifəni oxuyaraq balaca oğlanın hərəkətinə qiymət verir və bundan nəticə çıxarırlar. Məktəbə getmək istəməyən, tənbellik edən uşaqlar atalar sözlərindən nəticə çıxarmağa dəvət edilir.

Ağıl, tədbirin insan həyatında rolu Bəhlul Danəndə ilə bağlı bir əhvalat nümunəsində təqdim olunur.

Dərslərdə və İş dəftərində olan çoxsaylı çalışmalar şagirdlərin mühakimə yürütmək, sərbəst fikir söyləmək, rəhbərli mətnlər tərtib etmək, düzgün yazı və tələffüz bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə, dilin lüğət tərkibinin və qrammatik normalarının praktik yolla mənimsənilməsinə imkan yaradır.

Dərslərdəki 8-ci və İş dəftərindəki 3-cü çalışmalar üzərində müzakirələr tədqiqat sualına tam cavabın tapılmasını asanlaşdırır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Haqsızlıqla mübarizə aparmaq üçün insanın özünə inamı olmalıdır, doğru yolda olduğuna və qalib gələcəyinə inanmalıdır. Haqsızlıqla qarşılaşdıqda küskünləşib geri çəkilmək yox, özünü təsdiq üçün daha irəli getmək, ağılla hərəkət etmək, təcrübəli adamların məsləhətlərinə qulaq asmaq lazımdır.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslərin 23-24 -cü səhifəsindəki mətnin oxusu, İş dəftərindəki 10-cu çalışmanın yerinə yetirilməsi tapşırılır.

## DƏRS 16. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	T.i.-2.2.1.
4.	Kiçikhəcmlı mətnləri sinif səviyyəsinə uyğun olaraq düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
5.	Oxuduğu kiçikhəcmlı mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmlı mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	1.3.1.
8.	Kiçikhəcmlı mətnlər yazır.	4.1.3.	3.2.1.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Şah İsmayıl Xətəinin, Heydər Əliyevin və Mustafa Kamal Atatürkün şəkilləri asılır. Sinfə müraciət olunur:

– Bu insanları birləşdirən nədir?

Yerlərdən cavablar eşidilir.

**Köməkçi sual:**

– Uşaqlar, tanıdığınız bu tarixi şəxsiyyətlər necə oldu ki, dövlətləri idarə etmək gücünə malik oldular?

Sinifdə canlanma yaranır.

**Tədqiqat sualı:** Necə oldu ki, Mustafa Mustafa Kamal oldu?

Bunu dərslikdəki mətni oxumaqla öyrənmək olar.

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Atatürkün həyatı” mətninin oxusu ilə başlanır. Mətn oxunur, rus dilinə tərcümə olunur. Sözlüklə tanışlıq mətnin başa düşülməsini asanlaşdırır. Mətnin məzmununun başa düşülməsini və şagirdlərin rəhbərli şifahi nitqlərinin inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə məzmunun danışılması təklif edilir. Mətn üzərində iş qruplarla davam edir. Sinif 3 qrupa bölünür. Hər qrup mətnin mövzusu üzrə dərslikdəki bir çalışmanı yerinə yeririr.

**I qrup.** Çalışma 5.

**II qrup.** Çalışma 6.

**III qrup.** Çalışma 7.

Müəllim şagirdlərin sərbəst mühakimə yürütmək, hadisələrə öz münasibətini bildirmək qabiliyyətini dərslikdəki 1, 2 və İş dəftərindəki 1-ci çalışma vasitəsilə izləyir.

Dərs daha çox ümumiləşdirici xarakter daşdığından bölmə üzrə bacarıqların səviyyəsini əks etdirən didaktik materiallara xüsusi yer ayırmaq məsləhət görülür. Şagirdlərin yazı bacarıqlarının səviyyəsini İş dəftərindəki 5, 6, 7-ci çalışmalar əsasında hazırlanmış təqdimatların müzakirəsi aşkara çıxarır.

Bölmənin məzmununa uyğun atalar sözlərindən nitqin uyğun situasiyalarında istifadə imkanları dərslikdəki və İş dəftərindəki yeni atalar sözləri ilə əlaqələndirilir.

Böyük qrupların dərslikdəki 9, İş dəftərindəki 2-ci çalışmalar üzrə hazırladıqları təqdimat müzakirə olunur. Müzakirə sözün mənalı hissələri barədə düzgün təsəvvürün formalaşdırılma bilmə vəziyyətini təyin edir.

İş dəftərindəki 3-cü, dərslikdəki 8-ci çalışmalar şagirdlərin rəhbərli monoloji nitqlərinin təkmilləşməsinə kömək edir, oxumağın faydasına istiqamətlənmiş tədqiqat sualına cavabın formalaşdırılmasına gətirib çıxarır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Dərslikdəki mətni oxumaqla öyrəndik ki, Atatürkün adına Kamal sözünü onun riyaziyyat müəllimi Mustafa Əfəndi əlavə edib. Bu təxəllüs onun qabiliyyəti və üstün zəkası ilə digər Mustafalardan seçildiyini göstərirdi. Deməli, hər bir məlumat oxunmaqla əldə olunur. Oxumağın faydasını düzgün qiymətləndirməsək, uğur qazana bilmərik.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin həyatı və fəaliyyəti barədə təqdimat hazırlamaq, oxumağın faydası barədə “Çox oxuyan çox bilir”, “Elm aqlın çırağıdır” başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

### III BÖLMƏ. DOST-DÜŞMƏN SEÇİLƏR, VƏTƏN SEÇİLMƏZ!

#### DƏRS 17, 18, 19. VƏTƏN (1-ci, 2-ci, 3-cü saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.2.1.
5.	Kiçikhəcimli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.
6.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
7.	Kiçikhəcimli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.4.1.
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
9.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, Venn diqramı.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

**Motivasiya:** Dərsə R.Behbudovun ifasında “Ey vətən” mahnısının sədələri altında başlanır. Dərs boyu təəssüratı saxlamaq üçün lövhədən Azərbaycanın görməli yerlərini, təbii mənzərələrini əks etdirən şəkillər asılır.

Müəllim şair Hüseyn Arifin “Azərbaycan” şeirindən bir parça səsləndirir.

Bir nəğmədi, bir şeirdi,  
Dinəndə Vurğun deyirdi,  
Füzulidi, Üzeyirdi,  
Şəhriyardı Azərbaycan.

Qəlbi dağlar baş-başadır.  
O, Şəkildir, bu, Şuşadır,  
Doğrudan da, tamaşadır  
Başdan-başa Azərbaycan.

Baxdım ana torpağıma,  
Aranıma, yaylağıma,  
Min səs gəldi qulağıma:  
– Yaşa,  
Yaşa, Azərbaycan!

### **Köməkçi sual:**

VƏTƏN – günəşdir, havadır, sudur, torpaqdır; VƏTƏN – keçmişdir, bu gündür, gələcəkdir! – deyərkən nə başa düşülür?

### **Tədqiqat sualı:**

Anam, doğma vətənimdən!  
Ayrılarımı könül candan?  
Azərbaycan, Azərbaycan?!

– Necə düşünürsünüz, Vətənə niyə həmişə “Ana vətən”, “Doğma vətən” deyirlər?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslərdəki “Dost-düşmən seçilər, vətən seçilməz!” bölməsinə aid Çoxbilmişin müraciətinin oxunması ilə başlanır. Bu müraciətdə müxtəlif tərəflərdən yanaşmaqla Vətən anlayışına, onun mahiyyətinə diqqət cəlb edilir. Qürur, vətənpərvərlik duyğularının baş qaldırılmasına zəmin yaradılır. Məzmunun başa düşülməsi üçün şagirdlər “sözlük” və “söz ehtiyatı” ilə tanış olur, məzmunun qavranılması üzrə işə keçilir.

Sınıf 3 qrupa bölünür. Qruplardan hər biri dərslərdəki bir çalışmadakı tapşırıq üzərində işləyir, təqdimat hazırlayır.

**I qrup.** Çalışma 2.

**II qrup.** Çalışma 3.

**III qrup.** İş dəftəri – Çalışma 2.

Təqdimatın müzakirəsinin ardınca dərslərdəki 4-cü çalışmada qoyulan mövzu ətrafında debat təşkil edilir. Şagirdlər “Vətəni sevməyən insan olmaz! Olsa da, o şəxsə vicdan olmaz!” fikri ətrafında düşüncələrini dilə gətirirlər. Debata ayrılmış vaxt bitir.

Əhməd Cəmilin “Vətən” şeiri üzərində işə başlanır. Şeir düzgün şəkildə oxunur, intonasiyaya diqqət yetirilir, şagirdlər lüğətlə tanış edirlər. Məzmunun dərk edilməsi istiqamətində iş şeirin sözlüyündə işlənmiş bəzi sözlərin məna və məzmunca qrupları barədə təsəvvürün formalaşdırılmasına istiqamətləndirilir. Bu məqsədlə dərslərdəki 7, 8, 9-cu çalışmalar qruplarla iş formasında yerinə yetirilir. Müəllim məsləhət bildiyi çalışmanı hər bir qrupa təklif edə bilər.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Vətən bizə ana qədər əzizdir, doğmadır. Vətən də ana kimi bizi böyüdür, bizim keşiyimizi çəkir, bizi yedirir, içirir, düşmənlərdən qoruyur. Ona görə də biz Vətənimizə həmişə “Ana vətən”, “Doğma vətən” deyirik.

**Qiymətləndirmə** oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** “Vətən” şeirini əzbər öyrənmək, şeirlə əlaqədar yeni öyrənilən sözləri işlətməklə cümlələr yazmaq tapşırığı verilir.

## DƏRS 18. VƏTƏN (2-ci dərsl)

Mövzu üzrə dərslin 2-ci saatında birinci saatda başlanmış iş davam etdirilir.

**Motivasiya:** Heç vətəndən kənarında olmusunuzmu? Bu zaman hansı hisləri keçirmisiniz?

**Tədqiqat sualı:**

Vətən nə zaman insan üçün canından əziz, çox qiymətli bir varlığa çevrilir və ona, – ”Sən dünyanın gözüsen”, – deyirlər?

**Tədqiqatın aparılması:**

Şagirdlər qruplar şəklində şeirdən götürülmüş ”Sən dünyanın gözüsen” misrası əsasında müzakirəyə qoşulurlar. Müxtəlif fikirlər səsləndirilir. Hər qrup öz baxışını təqdim edir. Müzakirəyə ayrılan vaxt bitdikdən sonra səslənilən fikirlərin durulması, misranın mənasının daha hərtərəfli başa düşülməsi istiqamətində işə ehtiyac duyulur. Bu məqsədlə dərsləkdə 10-cu çalışmanın mətni kimi verilmiş Çoxbilmişlə Günayın dialoqunun oxusuna başlamaq zərurəti yaranır. Müəllim bu məqamdan yerində istifadə etməyi bacarmalıdır.

Dialoq rollar üzrə oxunur. Dialoqun oxusu şagirdlərin dialoji nitqdə situasiyanın düzgün qiymətləndirilməsi və situasiyaya uyğun davranış bacarıqlarının tətbiqinə, jestlərdən və mimikalardan istifadəyə imkan verir. Zəruri dil vahidlərindən (o cümlədən xitablardan, modal sözlərdən, ədatlardan) və replikalardan yerli-yerində istifadə, oxu zamanı məzmunu və situasiyaya uyğun intonasiya xüsusiyyətlərinin gözənilməsi isə həyati bacarıqların formalaşmasına şərait yaradır. Bütün bunlarla yanaşı, dialoqun məzmunu, eyni zamanda, dilin lüğət tərkibinə maraq oyadılmasına və şüurlu münasibətin yaradılmasına istiqamətləndirilmişdir. Praktik yolla, sadə bir dildə və çox maraqlı bir formada sözlərin çoxmənalılıq imkanları ilə bağlı əvvəlki dərslərdə başlanılmış işlərin mahiyyətinə aydınlıq gətirilir, dilin öyrənilməsi prosesində sözlərin məna imkanlarına diqqət və həssaslıqla yanaşma lazım olduğuna şagirdləri hazırlayır. Dialoqun oxusu başa çatandan sonra şagirdlər dialoqda adı çəkilən şeirin oxunmasına maraq göstərirlər. Şagirdlərin istəyi təmin olunur. İş dəftərindən T.Elçinin ”Gözlər” şeirinin oxusu təşkil olunur. Şeirin məzmunu dialoqda deyilmiş fikirləri təsdiq edir və möhkəmləndirir.

Şeirin oxusu və məzmunu ilə tanışlıq mövzunun ”Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası vasitəsilə ümumiləşdirilməsinə gətirib çıxarır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Bircə dəfə də olsa, vətəndən ayrı düşmək bəs edir ki, vətən haqqında deyənlərin, oxunanların doğru olduğuna inanasan. İnsan vətəninin qiymətini ondan ayrı düşəndə daha çox dərk edir. Bunu dərk edəndə isə Vətən insan üçün canından əziz, çox qiymətli bir varlığa çevrilir və ona, – ”Sən dünyanın gözüsen”, – deyirsən.

**Qiymətləndirmə** oxu, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** ”Vətən” şeirinin məzmunu əsasında ”Azərbaycan, sən dünyanın gözüsen” başlıqlı mətn tərtib etmək, bu mövzuda dərsləkdə verilmiş atalar sözlərini öyrənmək tapşırılır.

## DƏRS 19. VƏTƏN (3-cü dərsl)

**Motivasiya:** Bir neçə şəhidin şəkli asılır.

Müəllim işğal altında olan torpaqlarımıza yaxın bölgələrdə ordumuzun fəaliyyətini əks etdirən verilişlərdən götürdüyü qısa bir videoçarxı nümayiş etdirir.

**Tədqiqat sualı:** İnsanlar niyə yeri gələndə vətən üçün canlarından keçirlər? Siz də buna hazırsınızmı?

**Tədqiqatın aparılması:** Mövzu üzrə dərslin 3-cü saati daha çox dərsləkdə və İş dəftərində verilmiş tapşırıqlar əsasında əvvəlki dərslərdə formalaşdırılan bacarıqların möhkəmləndirilməsinə, həmçinin yazı fəaliyyət xətti üzrə işlərə həsr olunur.

Əvvəlcə şagirdlərin diqqəti vətən mövzusunda (dərsləkdəki 11-ci çalışma) atalar sözlərinə yönəldilir, müsahibə yolu ilə onlardan nitqdə istifadə imkanları nəzərdən keçirilir.

Atalar sözlərində deyilmiş fikirlər bayatılarla ( dərsləkdəki 12-ci çalışma) daha da möhkəmləndirilir.

İş dəftərindəki 4 və 5-ci çalışmaları atalar sözlərinin və bayatıların necə yaranmasına şagirdlərin diqqəti cəlb edilir. Şagirdlərdə tənqidi təfəkkür formalaşdırılır, tədqiqatçılıq meyli gücləndirilir.

Dərslıkdəki 13-cü çalıřma düzgün tələffüz bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi üçün hazırlanmışdır. Yanıltmacın oxunması prosesində řagirdlər bir daha dilimizin spesifik səslərinin düzgün məxrəcdə tələffüzünü praktikaya tətbiq edirlər.

Şagirdlərin düzgün yazı bacarıqlarının formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər İş dəftərindəki 6 və 7-ci çalıřmalarla həyata keçirilir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** İnsan gözünü dünyaya açandan vətəninin havasını udur, onun suyundan içir, torpaqlarında gəzib dolaşır, günəşində qızınır. Vətənin başının üstünü təhlükə alanda insanlar bunları yada salır və öz canlarını qurban verməklə vətəni xilas edəcəklərinə inanırlar. Hər birimiz buna hazır olmalıyıq: təki bu vətənin bizə ehtiyacı olsun!

**Qiyətləndirmə** oxu, yazılı çalıřmalar, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** İş dəftərindəki 1-ci çalıřmanı yerinə yetirmək, dərslıkdəki bayatıları əzbər öyrənmək tapşırılır.

## DƏRS 20, 21. ÇİÇƏK DƏNİZİ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	1.1.5;
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	3.2.1.
6.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	T.i.-2.2.1.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, Venn diqaramı.

**Resurslar:** Dərslık, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

**Motivasiya:** Müəllim dərse S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinə çəkilmiş videoçarxın nümayişi ilə başlayır. Şeirin bəndləri səsləndikcə Azərbaycanın başı qarlı dağları, şır-şır axan bulaqları, yamyaşıl meşələri, təbii sərvətləri, adət-ənənələrini yaşadan insanları, sazı-sözü göz önündə canlandırılır, musiqi və şeiriyyət insanı keçmişdən gələcəyə aparır.

**Köməkçi sual:** Azərbaycanın hansı bölgələrində olmusunuz?

Müxtəlif bölgələrin adı çəkilir.

**Tədqiqat sualı:** Necə düşünürsünüz, niyə “torpağımızın altı da, üstü də qızıldır” deyilir ?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslıkdəki “Çiçək dənizi” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur.

Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzə işə keçilir.

Mətnin başlığı ilə bağlı müzakirə bütün siniflə aparılır. Müxtəlif variantlar təklif edilir: “Gəzintidə”, “Kəklıkotu axtarışı”, “Torpağımızın altı da, üstü də qızıldır” və s. Variantlar içərisindən ən çox bəyənılən elə Çoxbilmişin verdiyi başlıq olur. Sonra dərslıkdəki 2-ci çalıřma yerinə yetirilir. Bu çalıřma mətn üzrə plan tərtibi, plan əsasında məzmunun nəql edilməsi, mətndə mənə ardıcılığının düzgün çat-



dırılması bacarıqlarının formalaşmasına yönəldilir.

Dərslıkdəki 3-cü çalıřma üzrə iş mətnin mövzu və məzmununun hərtərəfli qavranılmasına şərait yaradır. Suallar içərisində cavabı mətndə olmayan sualların olması řagirdlərin məzmunu daha řüurlu yanařmalarına stimulu verir. Çalıřma üzrə təqdimat hazırlamaq üçün řagirdlər iki böyük qrupa bölünürlər. Mətndə cavabı tapılmayan sualların müəyyən edilməsi üçün qruplar mətni yenidən incələməli olurlar.

Proses təqdimatın müzakirəsi ilə başa çatır.

Məzmunun qavranılması nitq fəaliyyətinin digər növləri üzrə işlərlə qarşılıqlı əlaqə əsasında aparılmalıdır. Mətndə işlənmiş sözlər içərisində məna cəhətdən müəyyən qruplarda birləşə bilən sözlərin differensiallaşdırılaraq üzərində iş aparılması sözlərin məna imkanlarına tədrıcilik yolu ilə bələd olmağa və beləliklə də, lüğət ehtiyatına dərindən yiyələnməyə kömək edir. Bu cür işlər həmçinin dilin lüğət tərkibindəki proseslər barədə praktik yolla təsəvvür yaradılmasına istiqamətlənir. Bu işlər dərslıkdəki 6, 7, 8, 10-cu çalıřmalar əsasında qruplarla təşkil olunur.

Mübadilə, müzakirə aparılır. Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Dərslıkdəki 5-ci çalıřma üzərində iş də qruplar formasında aparılır. Bu müzakirələr tədqiqat sualına cavabın formalaşmasına gətirib çıxarır.

Mübadilə və müzakirə mətnin ideyasının düzgün qavranılmasını aşkara çıxarmağa imkan verir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Çiçək dənizi mətnində oxuduqlarımız və digər mənbələrdən aldığımız məlumatlar, həqiqətən, “torpağımızın altı da üstü də qızıldır” deməyə haqq verir. Yeraltı və yerüstü sərvətlərimiz Azərbaycan xalqına bəxş olunmuş nemətdir.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslıyin 32-33-cu səhifəsindəki mətnin oxusu və mətndə təsvir olunmuş çəmənliyin şəklini çəkmək, yeni sözlüyü işlətməklə cümlələr qurmaq tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərslin 2-ci saatında** birinci dərstdə formalaşdırılmış bacarıqların çalıřmalar vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir.

Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər. Dərslıkdəki 9-cü, 12-ci və İş dəftərindəki 6-cı çalıřmalar yerinə yetirilir. Bu tapşırıq řagirdlərdə tədqiqatçılığa meyl yaradılmasına yönəldilir və Çoxbilmişin məlumatını oxumağa hazırlayır.

**I qrup.** Çalıřma 9.

**II qrup.** Çalıřma 12.

**III qrup.** İş dəftəri – Çalıřma 6.

Nəticələr müzakirə olunandan sonra řagirdlər “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasındakı sadə məlumatla tanış olurlar. Bu rubrika řagirdlərin tədqiqat yolu ilə əldə edilmiş biliklərinin durulmasına, Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunun řüurlu şəkildə qavranılmasına kömək edir.

Dərslıkdəki yanılımac “Ə” səsinin “Ç” səsi ilə yanaşı hecalarda aydın məxrəcdə tələffüzünə imkan yaradır.

Şagirdlər İş dəftərindəki 3-cü çalıřmanı yerinə yetirməklə dilin lüğət tərkibinin çoxmənalılıq imkanları barədə təsəvvürlərini daha da genişləndirirlər. Bu çalıřma həmçinin cümlə qurmaq bacarıqlarının təkmilləşməsində əhəmiyyət kəsb edir.

4-cü, 5-ci çalıřmalar üzərində işlər sözlərin məna xüsusiyyətlərinə müxtəlif tərəflərdən yanaşmağa, nitq prosesində onlardan praktik istifadəyə, lüğət tərkibinin mənimsənilməsinə səbəb olur.

**Məntiqi təfəkkürün inkişafı:** İş dəftərindəki 8-ci çalıřma.

**Qiyətləndirmə** təqdimatlar, müzakirə və yazı əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** İş dəftərindəki 2-ci çalıřmadakı tapşırığı yerinə yetirmək, “Gəzməli-görməli yerlərimiz” başlıqlı mətn tərtib etmək, “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasındakı məlumatı oxumaq tapşırılır.

## DƏRS 22, 23. SAZLI-SÖZLÜ DİYAR (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	A.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	1.1.5;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1.
4.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.4.1.
7.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	T.i.-2.2.1.
8.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, portret şəkillər.

**Motivasiya:** Lövhədən M.P.Vaqif, S.Vurğun, M.Hüseyn, İ.Şıxlı, M.Dilbazi və Qazax bölgəsindən olan digər sənətkarlardan bir neçəsinin şəkli asılır. Göyüzən dağının, Damcılı bulağının, Diliboz atların şəkli də ola bilər. S.Vurğunun “Yadıma düşdü” şeirindən bir bənd səsləndirilir:

Göylərə baş çəkir Göyüzən dağı,  
Axşam açıq olur ayın qabağı.

Bizim gəlinlərin bayramqabağı  
Fəsəli yaymağı yadıma düşdü.

### **Köməkçi sual:**

Bu şəkillərdə gördükləriniz doğma vətənimizin hansı bölgəsi barədə təsəvvür yaradır? Göyüzən dağı Azərbaycanın hansı bölgəsindədir?

**Tədqiqat sualı:** Hara Azərbaycanın Qərb qapısı adlanır? Necə düşünürsünüz, bölgələrimizi kifayət qədər tanıyırdıq?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Sazlı-sözlü diyar” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur.

Məzmunun qavranılması üzrə iş mətnin başlığının müzakirəsi ilə başlanır.

Dərslikdəki 1-ci çalışma üzrə iş qruplarla təşkil olunur.

5-ci çalışma əsasında müzakirə təşkil olunur. Ayrılmış vaxt bitəndən sonra 6, 7, 8, 9-cu çalışmalar yerinə yetirilir. 10-cu çalışmanın oxusu dərsdə emosional vəziyyət yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur, eyni zamanda, maraqlı bir dildə şair və yazıçının praktik iş vasitəsilə tanımağa istiqamətlənmişdir. Lətifənin oxusu zamanı düzgün intonasiya gözlənilməli, yazılı nitqdə dialoji nitq xüsusiyyətlərinin reallaşdırılması imkanlarının qavranılmasına diqqət yetirilməlidir.

Dərslikdəki 4-cü çalışmadakı dialoqun oxusu şagirdlərin dialoji nitqinin inkişaf etdirilməsinə və bu yolla həm də mətnin məzmununun genişləndirilməsinə, şagirdlərin diqqətini maddi-mədəniyyət nümunələrimizin qorunub saxlanılmasına cəlb etməyə yönəldilmişdir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Qazax Azərbaycanın Qərb qapısı adlanır. Oxuduqlarımız əsasında “Qazax sazlı, şeirli bir diyardır” deyə bilərik.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsləyin 35-ci səhifəsindəki mətnin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, dərsləkdəki 2-ci çalışmanın yerinə yetirilməsi və dialoqda təsvir olunmuş əşyalardan birinin şəklini çəkmək tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərslin 2-ci saatında** birinci dərslə formalaşdırılmış bacarıqların çalışmaları vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir.

Şagirdlər 2 böyük qrupa bölünür. İş dəftərindəki 1-ci çalışma “akvarium” qaydasında yerinə yetirilir.

İş dəftərindəki 7-ci çalışmanın mətni kimi verilmiş S.Vurğun haqqında xatirə oxunur. Xatirə əsasında hazırlanmış 8-ci çalışmanın icrası yenə də “akvarium” yolu ilə aparılır.

6-cı çalışmanın icrası bütün siniflə birlikdə yerinə yetirilir. Sonra şagirdlərin yazılı nitqinin inkişafına istiqamətlənmiş 2 və 3-cü çalışmaları icra olunur.

İş dəftərindəki 4, 5, 9,10, 11-ci çalışmaları şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişafına şərait yaradır, eyni zamanda, tədqiqat sualına daha dolğun cavab tapılmasını təmin edir. Tapşırıqlar əsasında qrupların hazırladıqları təqdimatın müzakirəsi ümumiləşdirmə aparmağa imkan verir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Qazax sazlı, şeirli bir diyardır. Oxuduqlarımız Azərbaycanımızı kifayət qədər tanımadığımızı göstərdi. Vətənimizi tanımaq və tanımaq üçün çox oxumaq, bölgələrimizlə bağlı məlumat toplamaq, bu yerləri gəzib görmək lazımdır.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** “Xalqımızın qonaqpərvərliyi” mövzusunda mətn tərtib edib yazmaq, 9-cu çalışmadakı mövzu ətrafında araşdırma aparmaq və təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

## DƏRS 24. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	R.d.-1.1.1,
2.	Kiçikhəcimli mətn qurur.	2.2.2.	H.b.-3.1.1
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcimli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	3.4.1.
6.	Kiçikhəcimli mətn yazır.	4.1.3.	

**Dərslin tipi:** İnduktiv.

**Dərslin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərslin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslək, İş dəftəri, iş vərəqləri, videopleyer.

**Motivasiya:** S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinə çəkilmiş videoçarx yenidən nümayiş etdirilir. Müəllim bu görüntülərin təsiri altında deyir:

Çox təəssüf ki, bu sərvətlərimizi kifayət qədər qoruya bilməmişik. Vətənimizin gözəl guşələrindən biri olan musiqi diyarı Qarabağ düşmən tapdığı altındadır.

**Köməkçi sual:** Bu hadisələrin nə ilə əlaqədar başladığını bilirsinizmi? Topxana meşəsi harada yerləşir? Azərbaycan torpaqlarının bütövlüyü üçün nə etməliyik?

**Tədqiqat sualı:** Bülbülü saldılar qəfəsə, dedi:–“Ay vətən, ay vətən!”,

Buraxdılar, qondu tikan koluna, dedi:–“Can vətən, can vətən!”

Bülbül niyə qəfəsdə “Ay vətən, ay vətən!”, tikan kolunda “Can vətən, can vətən!”– deyir?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqat şair Məmməd İsmayılın “Vətən” şeirindən verilmiş bir bəndin müzakirəsi ilə başlayır. Müzakirə 2-ci çalışmada qoyulmuş sual əsasında davam edir.

8-ci çalışmanın mətni oxunur, mətn əsasında ifadə yazmaq nəzərdə tutulur.

İfadəli oxu bacarıqları 9-cu çalışmadakı şeirin oxusu ilə izlənilir.

İş dəftərindəki 1-ci çalışma mətni kimi verilmiş “Vətəndaş” şeiri oxunur, çalışmada qoyulmuş sual ətrafında debat təşkil olunur. Debat 4-cü çalışma vasitəsilə davam edir.

Dərslikdəki 3, 6 və İş dəftərindəki 2, 3, 6, 7-ci çalışmalar üzrə iş qruplarla iş əsasında təşkil olunur.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Vətənimizin təbii sərvətlərinə çoxları göz dikir. Topxana meşəsinin qırılması düşmənin niyyətlərini həyata keçirməyə bir bəhanə idi. Azərbaycan torpaqlarının azad olunması, vətənimizin bütövlüyü və suverenliyi üçün bir yumruq kimi birləşməli, əlimizdən gələni əsirgəməməliyik.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** İş dəftərindəki “Vətəndaş” şeirini əzbər öyrənmək, “Şəhidlər ölmür” başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

## IV BÖLMƏ. MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

### DƏRS 25. ANA DİLİ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.1,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.1.5;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.2.1.
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
5.	Kiçikhəcimli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, videopleyer.

**Motivasiya:** Dərs başlanır. Videopleyer işə salınır. Müxtəlif dillərdə (ərəb, italyan, ispan, gürcü, fransız) kiçik mətnlər səsləndirilir, axırda Azərbaycan dilində S.vurğunun “Azərbaycan” şeirindən:

“Mən bir uşaq, sən bir ana,

Odur ki, bağliyam sana:

Hansı səmtə, hansı yana

Hey uçsam da, yuvam sənsən,

Elim, günüm, obam sənsən!” – bəndi səsləndirilir.

Motivasiyanı əyani şəkildə oyun kimi də canlandırmaq olar. Uşaqlar hərəsi guya bir dildə danışır, oturanlar heç bir şey anlamırlar. Nəhayət, biri Azərbaycan dilində, biri də rus dilində tanışlıqla bağlı bir neçə cümlə deyir və hamı onların nə dediyini başa düşür.

**Köməkçi sual:** Bu eşitdiklərinizdən nə anladınız? Azərbaycan dilindəki şeiri eşidəndə hansı hisləri

keçirdiniz? Deyə bilərsinizmi, dünyada nə qədər dil var?

**Tədqiqat sualı:** “Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir” cümləsini necə başa düşürsünüz? “Dövlət dili” ifadəsi nə anlam daşıyır?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslərdəki “Ana dili” şeirinin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, ifadəli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur. Şeirin ideyasının və məzmununun nə şəkildə qavranılmasını müəyyənləşdirmək üçün müzakirə başlanır. Müzakirə üçün sinif iki böyük qrupa bölünür. Müzakirə “akvarium” üsulu ilə aparılır. Şeirin ideyası barədə hər qrup öz təqdimatını hazırlayır və müdafiə edir.

Səssiz oxu ilə 2-ci, 7-ci çalışmaların mətni digər iş növləri ilə növbələşdirilərək oxunur. Debatlarda istifadə edilməsini hədəf olaraq müəllim dillə bağlı atalar sözləri ilə tanışlığı məsləhət bilir. Atalar sözləri ilə tanışlığın ardınca dərslərdəki 3, 5-ci çalışmadakı tapşırıqlar ətrafında növbələşdirilərək debat təşkil olunur.

Debata ayrılmış vaxt bitəndən sonra dərslərdəki 4, 6, 8-ci çalışmalar yerinə yetirilir. İş dəftərindəki 3, 4, 5-ci çalışmalar dərslərdəki çalışmalarda qazanılmış bilik və bacarıqların möhkəmləndirilməsinə yönəldilmişdir. Bu tapşırıqlar üzərində işi kiçik qruplarla aparmaq yaxşı nəticə verir.

İş dəftərindəki 6-cı çalışma sözlərin məna qrupları üzrə təsəvvürün genişləndirilməsini, şagirdlərin lüğətinin dəqiqləşdirilməsi və praktik yolla sözlərin məna xüsusiyyətlərinin açılmasını təmin edir. Digər tərəfdən, bu tipli çalışmalar şagirdlərin cümlə qurmaq, sözlərin məna imkanlarını cümlədə və mətn daxilində reallaşdırma bilmək bacarıqlarını inkişaf etdirir.

İş dəftərindəki 7-ci çalışmadakı krossvord üzərində iş şagirdlərdə məntiqi təfəkkürün inkişafına yönəldilir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Hər bir dövlətdə dövlət siyasətini, idarəçiliyi həyata keçirmək üçün həmin dövlətin ərazisində yaşayan aparıcı xalqın dilindən istifadə olunur ki, bu dil dövlət dili adlandırılır. Azərbaycan dili Konstitusiyamızın 21-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasının dövlət dili kimi təsdiq olunur. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda yaşayan hər bir xalqın nümayəndəsi öz dilində danışmaqda sərbəstdir, ancaq bununla yanaşı, dövlət idarələrində vəzifə tutan bütün vətəndaşlar (o cümlədən, müxtəlif xalqların nümayəndələri) öz vəzifələrini məhz Azərbaycan dilində icra etməlidirlər.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** “Ana dili” şeirinin əzbər öyrənilməsi, İş dəftərindəki 1 və 2-ci çalışmaların yerinə yetirilməsi tapşırılır.

## DƏRS 26, 27. QAZAN XANIN OĞLU URUZ ( 1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
4.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
5.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	3.4.1.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, videopleyer.

**Motivasiya:** Dərs başlananda videopleyer işə salınır. “Dədə Qorqud” filmindən bir kadr göstərilir.

**Köməkçi sual:** “Dədə Qorqud” filminə baxmısınızmi? Filmdən nə öyrənirsiniz?

“Dəyər” sözünün mənasını bilirsinizmi?

**Tədqiqat sualı:** Mənəvi dəyərlərimizdən olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı haqqında nə bilirsiniz?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Qazan xan oğlu Uruz” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur.

Məzmunun qavranılması üzərində iş, eyni zamanda, şagirdlərin nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqlarının formalaşması və təkmilləşdirilməsi məqsədini güdür.

Dərslikdəki 1-ci çalışma üzrə iş bütün siniflə, 2, 3-cü və İş dəftərindəki 3-cü çalışma isə kiçik qruplarla yerinə yetirilir. Dərslikdəki 4, 6, 7-ci çalışmalar əsasında müzakirələr təşkil olunur. Şagirdlərin sərbəst fikir yürütmələrinə imkan yaradılır.

“Dədə Qorqud” dastanından verilmiş atalar sözləri ilə tanışlıq şagirdlərin marağına səbəb olur, dastana maraq daha da artır. Bununla mövzu üzrə dərsin birinci saati yekunlaşdırılır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan xalqının yaratdığı möhtəşəm bir abidədir. Dastanda xalqın qəhrəmanlıq tarixi, adət-ənənələri öz əksini tapıb. Odur ki, bu dastan Azərbaycan xalqının mənəvi dəyərlərindən biridir. Hər xalq özünün mənəvi dəyərlərini yaşatmalı, qoruyub saxlamalı və gələcək nəsillərə ötürməlidir.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar və müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsləyin 41-42-ci səhifəsindəki mətnin oxusu, atalar sözlərinin öyrənilməsi, İş dəftərindəki 2-ci çalışmanın yerinə yetirilməsi tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərsin 2-ci saatında** birinci dərstdə formalaşdırılmış bacarıqların çalışmalar vasitəsilə təkmilləşdirilməsi, tədqiqat sualı ilə əlaqədar axtarışların genişləndirilməsi davam etdirilir.

İş dəftərindəki 1-ci çalışma əsasında müzakirə debat şəklində aparılır. Sınıf iki böyük qrupa bölünür və hər qrup “akvarium”da öz yerini tutur. Hər qrup öz nöqteyi-nəzərini səsləndirir və müdafiə edir.

Dərslikdəki 8, 9, 10 və İş dəftərindəki 5, 6, 7-ci çalışmaları yerinə yetirmək üçün yeni qruplar formalaşdırılır. Qrupların hazırladıkları təqdimatlar müzakirə olunur.

Dərslikdəki 11, İş dəftərindəki 8, 9, 10-cu çalışmalar şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin dərinləşdirilməsi, məntiqi və linqvistik tərəkürlərinin inkişafına kömək məqsədi daşıyır. Odur ki, bu tapşırıqların bir mərhələdə yerinə yetirilməsi tövsiyə olunur.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı əsasında çəkilmiş filmə maraqla baxmışıq. Mövzu ilə əlaqədar dərslərdə apardığımız araşdırmalar bizə çox şey verdi. Dastanın 1300-dən çox yaşı olduğunu öyrəndik və bu marağımızı daha da artırdı, onu oxumağımıza motiv yaratdı. Belə mənəvi dəyərləri qorumaq lazımdır.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Mətni yenidən oxumaq, İş dəftərindəki 4-cü çalışma əsasında “Mənim sevimli filmim” mövzusunda mətn tərtib edib yazmaq, mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi və cümlələr içərisində işlədilməsi tapşırılır.

## DƏRS 28, 29. ƏDALƏTİN SAZI (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	R.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.4.1.
5.	Oxuduğu mətni ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	1.1.5;
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, videopleyer.

**Motivasiya:** Dərs başlananda videopleyer işə salınır. Aşıq Ədalətin ifasında bir saz havası səsləndirilir.

**Köməkçi sual:** Sazda çalıb-oxuyanlar necə adlandırılırlar? Bu ifaçını tanıyırsınız mı?

**Tədqiqat sualı:** Sazın Azərbaycan xalqının mənəvi dəyərlərindən olduğunu bilirsiniz mi? Milli sərəvətlərimizin dəyərini kifayət qədər bilirik mi? Bu dəyərlərimizi yaşadan insanları tanıyırdıq mı? Aşıq Ədalət kimdir? Onun haqqında nə bilirik?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqata dərslikdəki “Ədalətin sazi” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur. Məzmunun qavranılması üzərində iş, eyni zamanda, şagirdlərin nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqlarının formalaşması və təkmilləşdirilməsi məqsədinə xidmət edir.

Dərslikdəki 1-ci çalışma üzrə iş bütün siniflə aparılır. Sonra qruplar formalaşdırılır və 2, 3, 5, 6-cı çalışmalar kiçik qruplarla icra olunur. Hazırlanan təqdimatlar müzakirə olunur. 12-ci çalışmada təqdim olunan krossvordun şeirlə verilməsi şagirdlərdə maraq oyadır, şeir bəndlərində buraxılmış sözlər yerinə qoyulur və cavab tapılır. Şagirdlərdə məmnunluq əhvali-ruhiyyəsi yaranır. Dərslikdəki 4, 5-ci çalışmalar daha çox məlumatverici, 9-cu çalışma isə istiqamətverici və yönəldici məqsəd daşıyır.

Dərslikdəki 10-cu çalışmadakı dialoqun rollarla oxunması zamanı rus dili ilə bağlı şagirdlərin qarşılaşdıqları səhvlər onların marağına səbəb olur, səhvlər məmnuniyyətlə düzəldilir. Şagirdlərin yorğunluğunu aradan götürmək üçün dərslikdəki 15-ci çalışmanın mətnində olan “Nə də cümə günü” lətifəsi oxunur. Əhvali-ruhiyyə təzələnilir və tədqiqat sualı ilə əlaqədar ümumiləşdirmə aparılır. Bununla da mövzuya aid dərsin 1-ci saati yekunlaşdırılır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Saz qədim musiqi alətidir. “Dədə Qorqud” yadigarıdır. Saz qopuzun varisi kimi Azərbaycan xalqının ən qədim mənəvi dəyərlərindən biridir. Hazırda respublikamızda muğama və saza xüsusi diqqət və qayğı göstərilir. Muğamın və sazın YUNESKO-nun “qeyri-maddi mədəni irs” siyahısına salınması buna sübutdur.

Aşıq Ədalət respublikamızda aşıq musiqisini yaşadan virtuoz sənətkar kimi çox sevilir. O, aşıq sənətimizin çox görkəmli nümayəndəsidir.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 43-44-cü səhifəsindəki mətnin oxusu, 4-cü çalışmada sadalanan xalq mahnılarından birini oxuyub öyrənmək tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərsin 2-ci saatında** birinci dərstdə qoyulmuş tədqiqat sualı bir daha xatırladılır, formalaşdırılmış bacarıqların çalışmalar vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir. Tədqiqat sualı ilə əlaqədar axtarıların əhatə dairəsi genişləndirilir.

Dərslikdəki 7-ci, İş dəftərindəki 1-ci çalışmada qoyulmuş tapşırıqlar tədqiqat obyektini muğam sənəti-

nə istiqamətləndirir. İş dəftərindəki, o cümlədən dərslikdəki bir sıra digər tapşırıqların yerinə yetirilməsi də bu və ya digər dərəcədə böyük bəstəkarımız Ü.Hacıbəyovla bağlı 2-ci çalışmanın (İş dəftəri) mətni kimi verilmiş xatirənin oxunması zərurətini yaradır.

Mətnin oxusundan sonra dərslikdəki 13, 14 və İş dəftərindəki 5, 6-cı çalışmalarda testlərə cavab tapılması üzrə axtarış başlanır. Tapşırıqların hərəsi bir qrup tərəfindən yerinə yetirilir.

Yeni dövrə tapşırıqların yerinə yetirilməsinə stimül yaranır. Mətnlə bağlı olan 3-cü, sonra isə dili praktik cəhətdən bilənlər üçün hazırlanmış 4-cü çalışma icra olunur. İş dəftərindəki 7-ci çalışma dəyərlərimizdən biri kimi, Ü.Hacıbəyov nəslinin görkəmli davamçısı olan dirijor Niyazini tanıdır, həmçinin bu vasitə ilə şagirdlərin rəhbərli mətnləri Azərbaycan dilinə tərcümə etmələri ilə əlaqədar bacarıqlarının səviyyəsini izləməyə imkan yaradır.

İş dəftərində dərslikdəki “Nə də cümə günü” mətni ilə əlaqədar 8, 9, 10-cu çalışmalar qruplarla yerinə yetirilir.

Dərslikdəki 11-ci çalışmada qoyulmuş sual ətrafında müzakirə diqqəti bir daha tədqiqat sualında qoyulmuş problemin üzərinə qaytarır. Müzakirələr tədqiqat sualı ilə əlaqədar ümumiləşmə aparmağı asanlaşdırır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Respublikamızda hazırda muğam və saz musiqisinin inkişafı üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Muğam və aşıq musiqisi ilə əlaqədar beynəlxalq və milli müsabiqələr keçirilir, aşıq musiqisi musiqi akademiyasında tədris olunur. Bu cür dəyərlərimizi yaşadan insanlara dövlətimiz xüsusi qayğı göstərir. Bunun nəticəsidir ki, onlar kifayət qədər tanınır və sevilir. Aşıq Ədalət də belələrindəndir.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** İş dəftərindəki 4-cü çalışma mətni kimi “Koroğlu” dastanından verilmiş şeir parçasını əzbər öyrənmək, əsas mətnlə bağlı sözlüyə aid cümlələr yazmaq, İş dəftərindəki 1-ci çalışmada qoyulmuş məsələ ətrafında araşdırma aparmaq tapşırılır.

## DƏRS 30, 31. İTƏ ATARAM, YADA SATMARAM (1-ci və 2-ci saatlar)

Sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	3.3.1.
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.4.1.
5.	Oxuduğu mətni ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.	4.1.3.	T.i.-2.2.1

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, Venn diaqramı, debat, rollu-oyun.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vəərəqləri.

**Motivasiya:** Şagirdlərin yarısı yerlərində oturur, yarısı isə oyunda iştirak edir. Müəllimin təklifi ilə sinifdə bazar situasiyası yaradılır. Hərə bir şeylə məşğul olur, kimi nəşə satır, kimi satılan şeylərə baxır, kimi də nəşə alır. Qızlardan biri bir xalçanın ucundan tutub durur. Hamı maraqla xalçaya baxır. Bir tacir və bir ingilis xalçaya yaxınlaşır, ingilis irəli keçib baxır, geri çəkilib baxır. Xalçanı almaq istəyən ingilis pulları sayanda birdən xalçanı satan qadın xalçanı sərt bir şəkildə çəkib yığır. İngilis təəccüb qalır. Qadın deyir: İtə ataram, yada satmaram.



**Köməkçi sual:** Nə baş verdi? Qadın niyə xalçanı satmaqdan imtina etdi?

**Tədqiqat sualı:** “İtə ataram, yada satmaram” cümləsində ifadə olunan fikri necə başa düşürsünüz? Mənəvi dəyərlərimizi qorumalıyıq, yoxsa pula satmalıyıq?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqat dərslindəki “İtə ataram, yada satmaram” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək və mətnin məzmununun başa düşülməsi üçün sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Mətnin mövzusunun dərk olunması istiqamətində iş başlığın müzakirəsi ilə başlanır. Tədqiqat sualı ətrafında müzakirə hələl qanəedici variantın tapılması ilə nəticələnir. Tutarlı bir dəlil söylənmir.

**Köməkçi sual:** Sona xalçanı satmadı, bəs sonra nə olacaq? Siz mətni necə davam etdirərdiniz? Sonanın yerində siz olsaydınız siz necə hərəkət edərdiniz?

Dərslindəki 1-ci çalışma mətnində mənə ardıcılığının gözlənməsi və mətnə plan tərtibi ilə bağlı bacarıqların inkişaf etdirilməsinə yönəldilir. 3, 4-cü çalışmalar isə məzmunun şüurlu şəkildə qavranılmasına kömək edir. Çalışmaların hərəsi bir qrup tərəfindən yerinə yetirilir və nəticələr müzakirə olunur.

Şagirdlərin diqqəti mətnə fərqli rəngdə verilmiş sözlərə yönəldilir. Dərslindəki 6, İş dəftərindəki 1, 3-cü çalışmalar mətnə işlənmiş bəzi sözlərin mənə imkanlarının mənimsənilməsinə kömək edir.

7-ci çalışmada qoyulan tapşırığın icrası təklif edilir. Tapşırığın yerinə yetirilməsi omonimlər barədə Çoxbilmişin məlumatı ilə tanışlığa zəmin yaradır. Uşaqlar Çoxbilmişin məlumatını oxuyurlar və 7-ci çalışmanın nə məqsədlə verildiyini anlaşırlar. Omonimlər haqqında məlumatın qavranılmasına dərslindəki 8-ci və İş dəftərindəki 6-cı çalışmalar da kömək edir.

Dərslindəki 10, 11-ci, İş dəftərindəki 7, 8-ci çalışmalar məntiq etibarilə dərslindəki 9-cu çalışma ilə bağlıdır. Odur ki, şagirdlərin diqqəti dərslindəki 9-cu çalışmaya cəlb edilir. “Şeyx Səfi” xalçası barədə məlumatverici mətnin rus dilinə tərcüməsi iki məqsəddə yönəlir: mədəniyyətimizin nadir incisini tanımaq, şagirdlərdə tərcümə bacarıqları formalaşdırmaq.

İş dəftərindəki 9-cu çalışma əsasında şagirdlər şəkil üzrə kiçikhəcmli mətn yazırlar (4.1.3. alt-standartı).

Şagirdlərin düzgün yazı və tələffüz bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi İş dəftərindəki 5-ci çalışma vasitəsilə reallaşdırılır.

9-cu çalışma (İş dəftəri) cümlə qurmaq bacarıqlarının inkişafını və mövzu ilə bağlı lüğətin fəallaşdırılmasını nəzərdə tutur.

1-ci, 3-cü və 4-cü çalışmalar mətnin məzmununun qısaca danışılmasını (3.1.2. alt-standartı) asanlaşdırır.

Dərsin sonunda şagirdlərə dərslindəki 5-ci çalışmada qoyulmuş sual ətrafında debata qoşulmaq təklif olunur. Debata ayrılan vaxt bitir və tədqiqat sualına cavab ümumiləşdirilir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** “Şeyx Səfi” xalçası barədə məlumatdan öyrəndik ki, 350 ildən artıq məscid türbəsinə bəzəyən nadir inci ingilis muzeyinə satılmışdır. Belə düşünürük ki, mənəvi dəyərlərimizi necə olsa da, qorumalıyıq, pul xatirinə satmamalıyıq. “İtə ataram, yada satmaram” cümləsində, çox güman ki, buna işarə edilir.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslinin 47-ci səhifəsindəki mətnin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, İş dəftərindəki 8-ci çalışmada qoyulmuş tapşırıq əsasında “Şeyx Səfi” xalçasının şəklini çəkmək tapşırılır.

**Mövzu üzrə dərsin 2-ci saatında** tədqiqat “İtə ataram, yada satmaram” mətninin 2-ci hissəsinin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək və mətnin məzmununun başa düşülməsi üçün yeni sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Mətnin mövzusunun dərk olunması istiqamətində 1-ci saatda başlanmış iş davam etdirilir. Çünki əvvəlki saatda tədqiqat sualına tam cavab alınmamışdı. Odur ki, tədqiqat sualı ətrafında müzakirə tutarlı cavabın tapılmasına qədər davam edir. Mətnin şüurlu oxusundan sonra onu rollar üzrə oxumaq və səhnələşdirmək üzrə iş gedir. Bu isə məzmunun qavranılmasını asanlaşdırır.

Mətnin rollar üzrə oxusundan sonra məzmun üzrə işlər mətnə işlənmiş sözlüyün mənə qruplarının rolunun dərk edilməsinə yönəldilir. Bu məqsədlə dərslindəki 1, 6, 7, iş dəftərindəki 1 və 2-ci çalışmalar kiçik qruplar tərəfindən yerinə yetirilir.

Şagirdlər 2-ci çalışmadakı suallar ətrafında mətnin məzmununu danışırırlar (3.1.2. alt-standartı) ki, bu da seçilmiş alt-standartın reallaşdırılmasına şərait yaradır.

Mətn üzrə işlərin bir istiqaməti də mətnə işlənmiş sözlərin quruluş xüsusiyyətlərinin dərkinə is-

tiqamətlənir. Bu baxımdan, dərslıkdəki 8-ci, İş dəftərindəki 4 və 5-ci çalıřmaların icrası məqsədəuyğun hesab olunur. Bu çalıřmalar həm də řagirdlərin düzgün yazı bacarıqlarının təkmilləřdirilməsini nəzərdə tutur. Həmçinin 3.1.3. alt-standartının reallařdırılmasını təmin edir. İş dəftərindəki 3-cü çalıřma praktik yolla inkar fellərin řəxslər üzrə dəyiřmə ilə baėlı bacarıqların yoxlanılması məqsədini dařıyır.

Dərslıkdəki 5-ci çalıřmada qoyulan tapřırığın icrası mətnin ideyasının durulmasına və tədqiqat sualının aydınlaşmasına gətirib çıxarır, 4-cü çalıřmanın yerinə yetirilməsi isə tədqiqat sualına dəqiq cavabın səs-ləndirilməsini təmin edir.

**Nəticə və ümumiləřdirmə:** Sona kasıb idi, onun pula çox ehtiyacı vardı. Ancaq son anda xalça ona vətəninin təbii gözəlliklərini, baėlı-baėçalı yurdunu xatırlatdı və o, bu qiymətli incini sata bilmədi. Bu sadə kəndli qadın xalçanın mənəvi dəyərini dərk edirdi və onun yadların əlinə düşməsini özünə baėlışlaya bilməyəcəkdi. Ona görə də onu satmaq fikrindən döndü və geri qayıtdı. Hər birimiz Sona kimi hərəkət etməli, hər cür çətinliklərə baxmayaraq, mənəvi dəyərlərimizi qorumalıyıq.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

**Ev tapřırığı:** Dərslıkdən mətnin 2-ci hissəsini oxumaq, yeni sözlüyə aid cümlələr qurub yazmaq və İş dəftərindəki 7-ci çalıřmanı yerinə yerirmək tapřırılır.

## DƏRS 32. KOSA–KOSA (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	R.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
4.	Kiçikhəcimli mətn qurur.	2.2.2.	H.b.-3.1.1;
5.	Kiçikhəcimli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
6.	Kiçikhəcimli mətnlər yazır.	4.1.3.	3.4.1.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat,

**Resurslar:** Dərslık, İş dəftəri, iş vərəqləri, videopleyer.

**Motivasiya:** Dərs başlananda videopleyer işə salınır, “Dəli Kür” filmindən uşağın rusla yumurta dö-yüşdürməsi səhnəsi nümayiş etdirilir.

**Köməkçi sual:** Bu səhnə sizə nəyi xatırladır?

**Tədqiqat sualı:** Novruz bayramı niyə çox sevilir? Kosa və Keçəlsiz Novruz bayramını təsəvvür edirsinizmi? Bayramın başqa hansı atributlarını bilirsiniz?

Novruz bayramını mənəvi dəyərlərimiz sırasına daxil edə bilərikmi?

**Tədqiqatın aparılması:** Tədqiqat dərslıkdəki “Kosa-kosa” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığına əməl etmək izlənilir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək və mətnin məzmununun başa düşülməsi üçün sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Mətnin mövzu və məzmununun dərk olunması istiqamətində işə başlanır.

Dərslıkdəki 1-ci çalıřmada qoyulan sual ətrafında müzakirə başlanır və bu proses digər çalıřmalarla davam etdirilir. Mövzu ilə əlaqədar tərtib edilmiş çalıřmalar bayramın atributlarının mahiyyətinin açılmasına, bunun vasitəsi ilə řagirdlərin tənqidi təfəkkürlərinin inkişafına, sərbəst fikir yürütmək, rəbitəli

mətnlər tərtib etmək bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə xidmət edir. Çalışmalarda “qulaq falı”, “yumurta döyüşdürmək”, “tonqal üstündən tullamaq”, “papaq atmaq” kimi rəmzlərin mahiyyətinin açılması nəzərdə tutulur. Müzakirə və debatlar yolu ilə şagirdlər gördükləri, eşitdikləri ilə əlaqədar fikir söyləyir, nəticə çıxarır və müəyyən məlumat əldə edirlər.

Bu mövzu bölmənin axıncı mövzusu olduğu üçün daha çox bölməni yekunlaşdırır. Odur ki, dərsin daha böyük hissəsi ümumiləşdirici mahiyyət kəsb etməlidir. Ona görə də İş dəftərindəki çalışmalar daha çox şagirdlərin nitq praktikasına ilə bağlı bacarıq və vərdislərinin səviyyəsinin izlənilməsinə yönəldilmişdir.

Mətnə daha çox əksmənalı sözlərin işlənməsi lüğət tərkibində olan bu dil hadisəsinə diqqətin cəlb edilməsinə imkan yaradır. Dərslikdəki 9-cu çalışmanın yerinə yetirilməsi ilə indiyə qədər bu istiqamətdə praktik yolla əldə edilmiş təsəvvürlərin ümumiləşdirilməsinə zəmin yaradır. Şagirdlərin diqqəti “Çox-bilməmiş öyrədir” rubrikasındakı sadə məlumata yönəldilir. Bu məlumat İş dəftərindəki 3-cü çalışma ilə möhkəmləndirilir. İş dəftərindəki 8-ci çalışma spesifik səslərin tələffüz xüsusiyyətlərinin, 7-ci çalışma əlifba sırasından istifadə bacarığının, 4-cü çalışma çoxmənalı sözlərlə bağlı əldə edilmiş praktik biliklərin təcrübəyə tətbiqinə, 2-ci çalışma 2.2.2. alt-standartı üzrə bacarıqların inkişafını, 9-cu çalışma isə cümlə və təsvir xarakterli rəhbərli mətn qurmaqla bağlı qazanılmış təcrübənin reallaşdırılmasını nəzərdə tutur (4.1.3. alt-standartı).

İş dəftərindəki 5, 6, 7-ci çalışmalar bölmənin mövzusu baxımından maraq kəsb edir.

Dərslikdə və İş dəftərində nəzərdə tutulmuş çalışmalar mövzu ilə əlaqədar praktik bacarıqlar formalaşdırmaqla yanaşı, bölmənin yekunlaşdırılmasına da imkan yaradır.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Novruz bayramı ilə yazın gəlişi bayram edilir. Bu bayramın bir çox gözəl atributları var ki, bunlar bayramı daha da maraqlı edir. Kosa və Keçəl isə bayrama xüsusi rəng verən maraqlı personajlardır. Onlar gülüş, xoş əhval-ruhiyyə yaradırlar ki, bayram üçün də bu çox vacibdir.

Novruz bayramı Azərbaycan xalqının lap qədim zamanlardan qoruyub günümüzdə çatdırdığı mənəvi dəyərlərimizdən biridir. Bu bayramla bağlı xalq bir sıra adət və ənənələri əsrlərlə yaşatmış, itib-batmağa qoymamışdır.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 52-ci səhifəsindəki mətnin oxusu, Kosa'nın mahnisinin öyrənilməsi və “Əziz bayramımız” başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

## V BÖLMƏ. İNSAN İNSAN OLUR ƏMƏLLƏRİYLƏ

### DƏRS 33. ƏSL DOST ( 1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	T.i.-2.2.1.
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	H.b.-3.1.1.
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	3.3.1.
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	1.1.5.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** İnandığınız dostunuz varmı? Dostluq etmək yaxşıdır, yoxsa pis?

**Köməkçi sual:** Elə olubmu ki, sizə lazım olanda dostunuz gizlənib?

**Tədqiqat sualı:** “Dost yolunda boran olar, qar olar” atalar sözünü necə başa düşmək lazımdır? Kimi əsl dost hesab etmək olar?

**Tədqiqatın aparılması:** “Əsl dost” mətninin oxusu.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Mətnin rus dilinə tərcüməsi.

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 3, 4, İş dəftərindəki 1-ci çalışma.

Mətnlə bağlı dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 5, 6, 8, 9, İş dəftərindəki 3, 4-cü çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftəri 7, 8-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: İş dəftəri – 3, 5, 6-cı çalışmalar.

**Tərcümə:** İş dəftəri – çalışma 9.

Məntiqi təfəkkürün inkişafı: İş dəftərindəki 10-cu çalışma.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Bu atalar sözündə boran və qar deyiləndə əziyyət nəzərdə tutulur. Çətin gündə insanın yanında olan, ona öz köməyini əsirgəməyən insanları əsl dost hesab etmək olar.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 54-cü səhifəsindəki mətnin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, “Əsl dost” başlıqlı mətnin tərtibi tapşırılır.

## DƏRS 34. EYNƏK (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.1,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.1.5;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli şeirin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
5.	Kiçikhəcmli mətnlər yazır.	4.1.3.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Lövhədən müxtəlif şəkillər asılır: Məktəbli uşaq yaşlı birinə yolu keçməyə kömək edir; Bir uşaq torbada olan çörəyi yaşlı qadına uzadır; Bir uşaq əlində əsa gedən qoca bir kişinin qolundan tutub ona kömək edir; Avtobusda oğlan uşağı durub yaşlı bir kişiye yer verir; Bir uşaq balaca pişiyi döyür; İki uşaq quşun qanadını sarıyır.

**Köməkçi sual:** Şəkillərdə gördükləriniz sizi nə barədə düşündürür?

**Tədqiqat sualı:** “Qocalara hörmət et, sən də qocalacaqsan” atalar sözünü necə başa düşmək lazımdır?

Görsəniz ki, sizin yaşda bir uşaq kömək istəyən yaşlı bir insana baxmayıb keçib gedir, belələrinə münasibətiniz necə olar?

**Tədqiqatın aparılması:** “Eynək” şeirinin oxusu, oxu prosesində oxunun düzgünlüyü və sürətinin izlənilməsi.

Şeirə aid sözlüyün öyrənilməsi.

**Məzmun üzrə işlər:** Dərsləkdəki 1-ci çalışmanın icrası 3.1.2. alt-standartının reallaşmasını təmin edir.

Şeir in ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 2, 3, 4, 5, 6, İş dəftərindəki 1-ci çalışma 4.1.3. alt-standartı üzrə nəzərdə tutulan müvafiq bacarığın təkmilləşdirilməsinə, şagirdlərin yazılı rəhbərli nitqinin inkişafına imkan yaradır.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 7, 8, 9, İş dəftərindəki 2, 4, 5-ci çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftəri 7, 8-ci çalışmaları.

**Tərcümə:** İş dəftəri – çalışma 3.

Seçilmiş 2.1.1. alt-standartı dərsləkdəki 5 və 10-cu çalışmaları reallaşdırılır. Şagirdlər bu çalışmaları yerinə yetirməklə həm düzgün tələffüz, həm də nitq etiketlərini yerində istifadə bacarıqlarına yiyələnirlər.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Yaşlı və qoca insanlara diqqət göstərmək, onların qulluğunda durmaq xalqımızın gözəl adətlərindəndir. Bu adətləri yaşatmaq lazımdır.

İnsanlar yaşlandıqca özlərini köməksiz, zəif hiss edirlər. Özlərinə qarşı diqqət, qayğı gözləyirlər. Hər bir uşaq, gənc yaşlı bir insana kömək edərkən, qulluq göstərəkən özünü həmin yaşlı və ya qocanın yerində təsəvvür etsə, o zaman etdiyi köməyin gərəkliliyini daha dərinəndən dərk edəcəkdir.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsləyin 55-ci səhifəsindəki şeirin və şeirə aid sözlüyün öyrənilməsi, “Böyüklərə hörmət etmək borcumuzdur” başlıqlı mətnin tərtibi tapşırılır.

## DƏRS 35, 36. DƏNİZİN SEVİNCİ (1-ci və 2-ci saatlar )

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2.
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	T-i.-2.2.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
5.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	

**Dərsləyin tipi:** İnduktiv.

**Dərsləyin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsləyin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

**Resurslar:** Dərsləy, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Müəllim S.Vurğunun “Düşüncələr” şeirindən bir neçə misra və ya bənd səsləndirir:

Deyirəm ki, uşaq yolda susuzluq çəkən  
Bir insanın yollarında bulaq olaydım...

Bir quşcuğun yuvasını yıxanda rüzgar,  
Dimdiyimdə çör-çöp yığıb yuva quraydım...  
Qanad açıb dirçələndə körpəcə quşlar,  
Çolpaları yuvasından mən uçuraydım.

Tarlaların bəndlərini qıranda sellər,  
Bir sədd olub qabağımı kəsə biləydim...

**Köməkçi sual:** “Rəhmdil” sözünün mənasını bilirsinizmi? Özünüzü rəhmdil hesab edirsinizmi?

**Tədqiqat sualı:** Rəhmdillilik yaxşı xüsusiyyətdir, yoxsa pis? Kimi rəhmdil insan hesab etmək olar?

**Tədqiqatın aparılması:** Mövzu üzrə dərslərin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Dənizin sevinci” mətninin oxusu, düzgün və sürətli oxu bacarığını formalaşdırır.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Mətnin rus dilinə tərcüməsi 3.1.3. alt-standartı üzrə şagirdlərin müvafiq bacarıqlarının inkişafını nəzərdə tutur.

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 2, 3, 4, 5 İş dəftərindəki 5-ci çalışma.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 6, 7, 8, 10, İş dəftərindəki 1, 2-ci çalışmalar şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsinə, nəticədə onların nitq inkişafına şərait yaradır.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: İş dəftərindəki 7-ci çalışma.

İzahedici və məlumatverici: Dərsləkdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası, çalışma 9.

Mühakimə yürütmək, monoloji rəhbərlikli mətn qurmaq və danışmaq: Dərsləkdə 11-ci, İş dəftərində 3-cü çalışmalar 2.2.3. alt-standartının reallaşdırılmasına, sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurmalarına, fikir və mülahizələrini bildirmələrinə istiqamətləndirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: İş dəftərində 4, 8-ci çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Öyrəndik ki, “Rəhmdil” sözünün mənası “ürəyində rəhm hissi olan, mərhəmətli, xeyirxah” deməkdir. İnsanın ürəyində rəhm hissənin olması çox vacibdir. Bu cəhət insanları digər canlılardan fərqləndirən ən mühüm xüsusiyyətlərdəndir. Daim rəhmdil olmağa, özümdə belə keyfiyyətləri tərbiyə etməyə çalışıram. Xeyirxahlıq, köməyə ehtiyacı olana əl tutmaq əsl insanlıq hesab olunur.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslərin 1-ci saatında dərsləyin 57-ci səhifəsindəki “Dənizin sevinci” mətninin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, İş dəftərindəki pişik şəklini rəngləmək tapşırılır. 2-ci saatda mətnin sözlüyünə aid cümlələr qurmaq, “ Xeyirxah və rəhmdil olaq” başlıqlı yazılı mətn tərtib etmək tapşırılır.

## DƏRS 37, 38. İŞ CANIN CÖVHƏRİDİR (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.5,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	3.3.1.
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	T-i.-2.2.1.
5.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Müəllim sinfə müraciət edir və Rafiq Yusifoğlunun bir şeirini səsləndirir:

– Uşaqlar, bir qulaq asın, görün Çoxbilmiş sizə nə deyir?

### TƏNBƏLƏ SÖZÜM

Müəllim dərs soruşur,  
Niyə qaldırmırsan əl?  
Şeiri öyrənməmişən,  
Bu nə işdi, ay tənbel ?  
Gör nə gözəl nəğmədir,  
Ətri gəlir gül kimi.

Onu əzbər söyləyir  
Dostların bülbül kimi.  
Müəllimlər danlayır  
Tənbelləri həmişə.  
Çalışsan bizim kimi,  
Həsrət qalmazsan “beş”ə ...

**Köməkçi sual:** Çoxbilmiş bununla sizə nə demək istəyir?

**Tədqiqat sual:** “İş canın cövhəridir” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

**Tədqiqatın aparılması:** Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılması nəzərə alınmalıdır.

“İş canın cövhəridir” mətninin oxusu 3.1.1. alt-standartını reallaşdırır.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi onun məzmununun qavranılmasına kömək edir.

Məntədən bir hissənin rus dilinə tərcüməsi: İş dəftəri 4-cü çalışma (3.1.3. alt-standartı).

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər dərslikdəki 4, 7, 8, 9, İş dəftərindəki 1, 2-ci çalışmalar vasitəsilə həyata keçirilir.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: İş dəftərindəki 6-cı çalışma.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdə 10-cu çalışma.

Tənqidi və məntiqi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 5, 6, İş dəftərindəki 1, 2-ci çalışmalar.

Cümlə və mətn qurmaq: İş dəftəri 5-ci çalışma.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** İşləməkdən, zəhmət çəkməkdən qorxmaq lazım deyil. Zəhmət çəkən insanlar həm sağlam olur, həm də çörək üçün heç kəsə möhtac olmurlar. İşləmək sağlamlıq üçün çox mühüm əhəmiyyət daşıyan bir əsas, təməldir. “Cövhər” – əsas, qayə, mayə, məğz, – deməkdir. “İş canın cövhəridir” atalar sözü də buradan yaranıb. İnsanlar yalnız işləməklə, zəhmətlə həyatda özlərinə lazım olan şeyləri əldə edirlər.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsin 1-ci saatında dərsliyin 59-60-cı səhifəsindəki “İş canın cövhəridir” mətninin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi tapşırılır. 2-ci saatda mətnin sözlüyünə aid cümlələr qurmaq, İş dəftərindəki atalar sözlərini öyrənmək və “Zəhmət yemək istəmir, amma özü yedirdir” başlıqlı yazılı mətn tərtib etmək tapşırılır

## DƏRS 39. ƏRKÖYÜN (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	R.d.-1.1.5,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.3.1.
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	4.1.2.
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** “Ərköyün” sözünün mənasını bilirsinizmi?

**Köməkçi sual:** Ərköyün uşaq tanıyırsınızmi?

**Tədqiqat sualı:** Ərköyünlüyü necə başa düşürsünüz? Ərköyünlük yaxşı keyfiyyətdir, yoxsa pis? Ərköyün uşaqlara və övladlarını ərköyün böyükdən valideynlərə münasibətiniz necədir?

**Tədqiqatın aparılması:** “Ərköyün” şeirinin və “Dondurma necə yaranıb” mətninin oxusu və mətnlə bağlı sözlüyün öyrənilməsi.

“Dondurma necə yaranıb” mətninin rus dilinə tərcüməsi.

Şeirin məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 5, İş dəftərindəki 2, 5, 6, 7-ci çalışmalar.

Düzgün tələffüz və yazı bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdə 4, İş dəftərindəki 9-cu çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 1, 2, 7, İş dəftərindəki 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin qrammatik normalarına əməl etməklə cümlə və rabitəli mətn qurmaq: Dərslikdə 3, İş dəftərindəki 1, 6, 8-ci çalışmalar.

**Tərcümə:** İş dəftərində 6, 9-cu çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Şeirin məzmunundan və müzakirələrdən aydın oldu ki, ərköyünlük yaxşı xüsusiyyət deyil. Ərköyün uşaqlar istəyirlər ki, hər yerdə onların nazı ilə oynasınlar, hər zaman onların istəkləri sözsüz yerinə yetirilsin. Onlar özlərindən savayı, heç kimi görmürlər. Bu da getdikcə onların özlərindən razı, qudurğan ruhda böyümələrinə gətirib çıxarır. Bu cür insanları isə heç kim sevmir, onlarla dostluq etmək istəmirlər. Ata-analar bu barədə gərək vaxtında fikirləşsinlər. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz, – deyiblər.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 62-ci səhifəsindəki şeirin əzbərlənməsi və şeirə aid sözlüyün cümlələr içərisində işlədilməsi tapşırılır.



## DƏRS 40. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS: SÖZ SİZINKİDİR (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətnləri hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.5,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	3.3.1.
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
6.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin və şeirlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
8.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Lövhədən şəkillər asılır: Bir uşaq kitabı cırır, yanındakı uşaq isə kitabı onun əlindən almaq istəyir; İki oğlan dalaşır, onlardan biri o birini yıxır, başqa bir uşaq onları aralamağa çalışır; Bir oğlan gizləncə yanında duran oğlanın cibindən pulunu götürür; Bir başqası isə yoldaşının çantasından icazəsiz rəngli karandaşlarını götürür, bu zaman çantanın sahibi gəlib onu görür; Qızlardan birinin yaylığı düşür, arxadan gələn qızlar onu çağırırlar və yaylığını götürüb verirlər.

**Qeyd:** Bu şəkildəkiləri sinifdə “rollu oyun” la da canlandırmaq olar.

**Köməkçi sual:** Müəllim uşaqları şəkillərdə gördükləri barədə fikir söyləməyə dəvət edir. Sonra “Dənizin sevinci” mətnini şagirdlərə xatırladır:

– Uşaqlar, “Dənizin sevinci” mətni, yəqin ki, yadıңызdadır? Mətni oxuduqdan sonra Dənizin hərəkətini təhlil etmişdiniz. Onun həqiqəti anasından gizlətməsinə hərəniz bir cür münasibət bildirmişdiniz. Düzdür, yalan danışmaq yaxşı iş deyil. Ancaq bilirsiniz ki, Dənizin yalanı kimsəyə zərər yetirmirdi. Bu yalan xeyirxahlıq naminə edilən bir yalan idi. Gəlin bir anlığa təsəvvür edək ki, Dəniz kiminsə pişiyini oğurlamışdı və bunu anasından gizlətməmişdi. Hər iki hadisəyə münasibətimiz eyni ola bilərmi? Bunlar eyni şeydirmi?

**Tədqiqat sualı:** Acı həqiqət yaxşıdır, yoxsa şirin yalan? Hansı əməllər insanı əsl insan kimi yüksəldir, onu insanların gözündə ucaldır?

**Tədqiqatın aparılması:** “Söz sizinkidir” şeirinin oxusu.

Mətnə aid sözlüyün incələnməsi şagirdlərə təklif edilir. Onlar mənasını anlamaqda çətinlik çəkdikləri sözləri seçib yazmalı, mənalari üzərində araşdırma aparmalıdırlar: lüğətdən istifadə edərək və ya müəllimdən, yoldaşlarından soruşub öyrənməklə sözlərin mənalari yazmalıdırlar. Təxmin olunan sözlər aşağıdakılardır: əsla, etinasız, yaxasından yapışmaq.

Şeirin məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 3, 4, İş dəftərindəki 3, 5, 6-cı çalışmalar. Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftəri 1, 2-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: İş dəftəri: 5, 7-ci çalışmalar.

Dilin qrammatik normalarına əməl etməklə cümlə və ya rabitəli mətn qurmaq: İş dəftərində çalışma 4, 5.

**Tərcümə:** İş dəftərində çalışma 3.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Xumarın hərəkətinə heç cürə haqq qazandırmaq olmaz. Acı həqiqət yalandan, özünü nəyəsə inandırmaqdan çox-çox yaxşıdır. Bu yolla insan yalnız özünü aldada bilər. Bu bölmədə indiyə qədər öyrəndiklərimiz əsasında deyə bilərik ki, dostluqda sədaqətli olmaq, doğruluq, düzlük, xeyirxahlıq, əməksevərlik kimi keyfiyyətlər insanları yüksəldir, onları başqalarının gözündə ucaldır.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 64-cü səhifəsindəki “Söz sizinkidir” şeirinin əzbər öyrənilməsi, İş dəftərində 4-cü çalışmadakı dialoqa uyğun dialoqun qurulması tapşırılır.

## VI BÖLMƏ. HEYVANLAR ALƏMİ

### DƏRS 41. KİÇİK BİR XATİRƏ ( 1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.1,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	1.1.5;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

**Motivasiya:** Lövhədən şəkillər asılır: Şəkildə yaşlı bir qadın həyətdə ağacın altında oturur, qarşısında iri çil bir toyuq görünür, toyuq qadına elə baxır ki, sanki ona qulaq asır; Bir atlı yanında bir it gedir. Müəllim müxtəlif heyvanlar haqqında çəkilmiş sənədli filmlərdən fraqmentlər əks olunmuş videoçarxı işə salır.

**Köməkçi sual:** Heyvanlara və quşlara münasibətiniz necədir? Onlarla dostluq edirsinizmi?

**Tədqiqat sualı:** Heyvanların və quşların dilini öyrənmək olarmı?

**Tədqiqatın aparılması:** “Kiçik bir xatirə” mətninin oxusu zamanı şagirdlərin düzgün və sürətli oxu bacarıqlarının izlənilməsi ilə yanaşı şagirdlər tərəfindən mətnin rus dilinə tərcüməsi də həyata keçirilir.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi onun məzmununun qavranılmasını asanlaşdırır.

Sonra mətnin məzmununun danışılması və bunun ardınca oxunmuş mətnin məzmununun yazılması üzərində iş təşkil olunur.

Mətnin qavranıldığına əmin olduğdan sonra bu mövzuda müəllim dinləmə bacarığı üzərində iş aparır. Bu məqsədlə dərslikdə və İş dəftərində olmayan “Nənəmin çil toyuğu” mətnindən istifadə edir.

Müəllim mətni səsləndirir. Şagirdlər qulaq asırlar:

## NƏNƏMİN ÇİL TOYUĞU

Yadıma gəlir ki, babamgilin həyatında toyuq-cücə əlindən tərənəmək olmurdu. Babamdan sonra isə həyat-bacada tək-cə Çil qalmışdı. Ancaq çil toyuq da toyuqdu ha. Görən məəttəl qalırdı. Elə bil heyratı xoruzdu. Şər qarışnadək ağacların altında tək-tənha eşələnirdi. Hər gün də yumurtlardı. Sonralar başa düşdüm ki, nənəm onu tək-cə yumurtlamasına görə saxlamayıb. Çil qapı-bacanın keşiyini də çəkərdi. Həyat qapısı taqqıldananda çil tez qaqqıldayıb elə bil nənəmə xəbər verərdi ki, həyatə yad adam gəlib. Pişiklər qorxudan onun həndəvərinə yaxın düşməzdilər.

Arabir eşidirdim ki, nənəm onunla lap adam kimi danışır. Çil kölgəliklərdə eşələnib yorulanda gəlib evin astanasında oturardı. Bu vaxt nənəm onu uşaq kimi əzizlərdi: “Çilim mənim, heyratım mənim, yorulmusan? Nə olar ki, bir az dincini al”. Nənəmin bu sözlərindən onun mərcan gözlərinin qapaqları qeyri-ixtiyari örtülərdi. Haçandan- haçana nənəmin səsi yenə eşidilərdi:

Hə Çil, di bəsdir, dincəldin. Dur get, acmış olarsan.

Toyuq da dilqanan uşaq kimi, yerindən qalxıb ağacların altına gedərdi.

Ancaq bir dəfə nənəmin ona bərk qəzəbi tutdu. Əhvalat belə olmuşdu: yay vaxtı idi. Nənəm həyatın bir tərəfində əncir qurudurdu. Çil toyuq da onun böyründəcə oturmuşdu. Nənəm bişirilmiş əncirləri sərrib qurtarandan sonra dedi:

– Hə, Çil, göz-qulaqda ol, sərçələr gəlib dimdikləməsin.

Nənəm evə keçdi. Çil də əncirlərin yanında oturub, mürgü döyürdü. Nənəm bir vaxt evdən çıxanda gördü ki, sərçələr qarışqa kimi əncirlərə daraşib. O, əlindəki çəliyi Çilə elə ilişdirdi ki, toyuq qaqqıltı ilə havalanıb, yaxındakı ağaca qondu.

O vaxtdan çil toyuq yumurtadan qaldı.

Günlər ötüb keçdi. Bir dəfə eşitdim ki, nənəm qonşu arvad Xəccə xalaya gileylənir:

– Sən elə bilirənsən ki, o, yumurtlamır? Çox yaxşı yumurtlayır. Allah bilir, yumurtalarını harada gizləyir? Bilirəm, o məndən əvəz çıxır.

Bir azdan Çil qırt düşdü. Axşamədək qırtılda qırtılda gəzir, həyatdə az-az görünürdü. Harada gizlənirdi, məlum deyildi.

Bir səhər haradansa cücə cükkültüsü eşitdik. Nənəmlə biz çox qulaq verdik. Ancaq səsin haradan gəldiyini ayırd edə bilmədik.

Xəccə xala da qulaq verdi. Doğrudan da, hardasa cücə cükküldəyirdi.

Hər yeri axtarmağa başladıq. Nə cücəni tapdıq, nə də Çilin özünü.

Axırda Xəccə xala dedi:

– Ay qız, bəlkə, damdadır?

Pilləkən tapıb gətirdilər. Mən dama qalxdım. İndi cücələrin səsinə lap yaxından eşidirdim. Damın o başında iri bir yeşik vardı. Mən yeşiyə yaxınlaşanda, Çilin qaqqıltısını eşitdim. Yeşiyin aralı qalmış qa-pağını qaldıranda nə görsəm yaxşıdır? Çil qanadlarını açıb oturmuşdu. Onun qanadları arasından isə qırmızı dimdiklər görünürdü. Çili qaldırdım. On beş dənə cücə: kəhrəba rəngli, sarıdimdik, lümək cücələr!

– Gözün aydın, ay nənə! – damdan aşağı çığırdım. Çil cücə çıxarıb.

Sonra cücələri səbətə yığıb, aşağı endirdim. Nənəm onlar üçün hində rahat yer düzəltdi. Çil də dövrəmizdə hərlənirdi.

Nənəm əllərini bir- birinə vurdu:

– Ay səni, Çil, bilirəm ki, məndən küsmüsən. Bəs balalarını məndən niyə gizlədibsən?

Biz hindən çıxan kimi, Çil keçib balalarının üstündə oturdu.

Mətnin məzmun və ideyası üzrə iş aparılır. Mətnin məna ardıcılığının dərk edilməsi mətn üzrə plan tərtibi və suallar vasitəsilə müəyyənləşdirilir.

Kiçik qruplar formalaşdırılır. Qruplara mətn üzrə plan tərtib etmək təklif edilir.

Tərtib edilmiş planların müzakirəsindən sonra qruplara mətn üzrə suallar tərtib etmək tapşırılır.

Tərtib edilmiş suallar müzakirə edilir. Sualların dilin normaları baxımından düzgün tərtibinə diqqət yetirilir. Qruplar mətnin məzmunu ilə bağlı bir-birinə suallar yönəldirlər. Sonra müəllimin təklif etdiyi aşağıdakı suallar üzrə yazılı təqdimat hazırlanır:

- I qrup.** 1) Çil nənəyə necə kömək edirdi?  
2) Çilin nənənin dediklərini anladığını nədən bilmək olurdu?

- II qrup.** 1) Çil nənədən niyə küsmüşdü?  
2) O, nənədən incidiyini necə göstərdi?

- III qrup.** 1) Nənə Çili niyə cəzalandırdı?  
2) Cücələrin cükkültüsü haradan gəlirdi?

- IV qrup.** 1) Çil həyəət-bacada niyə az-az görünürdü?  
2) Çil balalarını nənədən niyə gizlətmişdi?

Təqdimatlar şagirdlərin fəallığı ilə müzakirə edilir.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Heyvanların və quşların dilini öyrənmək üçün Çoxbilmiş kimi onlarla dostluq etmək lazımdır. O zaman onların nə istədiyini bilmək olur.

**Qiyətləndirmə** təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 65-ci səhifəsindəki “Kıçık bir xatirə” mətninin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, Çil və balalarının şəklini çəkmək tapşırılır.

## DƏRS 42, 43. MARALIN ETİBARI (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.1;
2.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	1.1.5;
3.	Kıçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1;
4.	Oxuduğu mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
5.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
7.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, iş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

**Motivasiya:** “Bir qalanın sirri” filmindən at və itin sahibinə sadıqlığı ilə bağlı müvafiq kadrlardan fraqmentlər nümayiş etdirilir.

Müəllim N.Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poeməsindən itlərlə dostluq edən gəncin hekayətini də danışa bilər: Zalım bir şah vardı. O, bir neçə iti zəncirdə saxlatdırdı. Qəzəbləndiyi adamları həmin itlərin qabağına atdırdı. İtlər də onu o saat parçaladı. Şaha yaxın olan adamlardan biri bunu gördüyündən itlərlə dostlaşmağa başlayır. Hər dəfə itlərin yanına gələndə onlara bir qoyun atır. Bir dəfə şah həmin gəncə qəzəblənir və əmr edir ki, gənci itlərin qabağına atsınlar. Əmri yerinə yetirirlər. İtlər əvvəl həmin gəncə hücum edirlər, ancaq tanıyınca quyruq bulayaraq yerə yatırlar. Şah öz hərəkətindən peşman olur, gənci itlərə atdırdığı üçün özünü qınayır. O, gəncin vəziyyətinin necə olduğu ilə maraqlanırdı. Şaha həyə-

canla xəbər verdilər ki, möcüzə baş verib. Hər zaman qabaqlarına atılan o saat parçalayan itlər gəncə toxunmamış, onun tükünə də zəzər vurmamışlar. Şah təəccüb qalır və əmr edir ki, gənci onun yanına gətirsinlər. Şah bu hikmətin səbəbini soruşanda gənc belə deyir: sənə on il qulluq etdim. Axırda mənə bu cür qiymət verdin. Ancaq yaxşı ki, itlər dost yeyən deyilmiş. Dostluğu mən səndə yox, itdə gördüm. İt bilən hörməti sən mənə etmədin:

İt sənə dost olar, bir sümük atsan,  
Namərd qədir bilməz, olsan da qurban.

**Köməkçi sual:** Gördükləriniz və eşitdikləriniz barədə nə düşünürsünüz?

**Tədqiqat sualı:** Heyvanlar daha etibarlıdır, yoxsa insanlar?

**Tədqiqatın aparılması:** Mövzu üzrə dərslərin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Maralın etibarlı” mətninin oxusu üzrə iş.

Mətnə aid sözlüyün mənimsənilməsi üzrə iş.

Mətnəndən bir hissənin rus dilinə tərcüməsi.

Mətnin məzmunu və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 7, 8, iş dəftərindəki 3, 4, 5-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası, 6-cı çalışma, iş dəftərindəki 2-ci çalışma.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: iş dəftəri 2, 6-cı çalışmalar; ifadə yazı.

İzahedici və məlumatverici işlər: Dərslərdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası, çalışma 5.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** At və itlərin öz sahiblərini çox sevməsi, sahibləri çətinliyə düşdükdə ona kömək etməsi, sahibindən ayrı düşmüş it və ya pişiyin xiffət çəkməsi, sahibi öldürülən atların ondan ayrılma bilməməsi ilə əlaqədar baxdığımız filmlər və oxuduqlarımız əsasında belə qənaətə gəlmək olur ki, heyvanlar çox etibarlı və sədaqətli olurlar. Bu sahədə bəzən insanlar heyvanlardan ibrət dərsləri almalıdırlar.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında, meyarlara uyğun aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslərin 1-ci saatında dərslərin 66-67-ci səhifəsindəki “Maralın etibarlı” mətninin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, 2-ci saatda mətnin sözlüyünə aid cümlələr qurmaq tapşırılır.

Dərslərin 2-ci saatında 4.1.1. alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə vəsaitin sonunda verilmiş “Qara köpək və Qaraca qız” mətni əsasında imla yazı aparmaq, həmçinin 4.1.2. alt-standartının reallaşdırılması üçün mətnin məzmununu əsasında ifadə yazdırmaq da məsləhət bilinir.

## DƏRS 44. DİALOQ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.1;
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5,
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	H.b.-3.1.1;
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2.
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərslərin tipi:** İnduktiv.

**Dərslərin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərslərin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun, Venn diaqramı.

**Resurslar:** Dərslərik, iş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Lövhədən müxtəlif həşərat, heyvan və quş şəkilləri asılır.

**Köməkçi sual:** Şəkildə gördüklərinizin hamısını heyvanlara aid etmək olarmı?

**Tədqiqat sualı:** Heyvanlar aləmi dedikdə nə başa düşülür? Heyvanlar aləminin təbiətə və nəhayət, insanlara faydası nədən ibarətdir?

**Tədqiqatın aparılması:** Dərsliyin 67-68-ci səhifəsində verilmiş “Dialog”un rolları üzrə oxusu.

Dialoga aid sözlüyün öyrənilməsi.

Dialogun mövzusu. Məzmunun mənimsənilməsi: Qruplarla iş. Suallara cavabların hazırlanması.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dialogun sözlüyü və çalışma 11 əsasında.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: Dialogun mətni və dərslikdəki çalışma 13 əsasında.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, çalışma 10.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə işlər dialogun məzmununu üzrə suallara cavab, həmçinin yeni öyrənilmiş sözlərə aid cümlələr qurub yazmaq əsasında həyata keçirilir.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dialog, çalışma 11, iş dəftərindəki 7-ci çalışma.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Cücülər, balıqlar, suda-quruda yaşayanlar, sürünənlər, quşlar, məməli heyvanlar və s. birlikdə heyvanlar aləmini təşkil edirlər. Heyvanlar aləminin hər bir növü ətraf mühitə özünəməxsus şəkildə təsir göstərir: Məsələn, soxulcanlar torpağı yumşaldır, kərtənkələlər ziyanvericilər, quşlar bir çox zərərli həşəratları yeyib məhv edir, bəzi quşlar və heyvanlar insanlar üçün qida mənbəyidir.

**Qiyətləndirmə** oxu, təqdimatlar, müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

**Ev tapşırığı:** Heyvanların və quşların faydası barəsində təqdimat hazırlamaq, iş dəftərindəki 7-ci çalışmada verilmiş canlılardan ən çox bəyəndikləri bir heyvanın şəklini çəkmək tapşırılır.

## DƏRS 45, 46. TAĞI ƏMİDƏN ÖYRƏNDİKLƏRİM (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	A.d.-1.1.1;
2.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcimli mətn qurur.	2.2.2.	T.i.-2.2.1.
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2;
4.	Kiçikhəcimli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
5.	Oxuduğu kiçikhəcimli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	
6.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcimli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
8.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, Venn diaqramı, BİBÖ.

**Resurslar:** Dərslik, iş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

**Motivasiya:** “Ağacdələn” mahnısı səslənir. Mahnının sədaları altında lövhədən müxtəlif quş şəkilləri asılır.

**Köməkçi sual:** Çoxbilmiş şəkildə gördüyünüz quşların hamısının adlarını Azərbaycan dilində bilir. Siz də bilirsinizmi?

**Tədqiqat sualı:** Görəsən, Çoxbilmiş bunları hardan və kimdən öyrənib?

**Tədqiqatın aparılması:** Mövzu üzrə dərslin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Tağı əmidən öyrəndiklərim” mətninin oxusu.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Məndən bir hissənin rus dilinə tərcüməsi.

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 1, 5, 6, 7-ci, iş dəftərindəki 6-cı çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 2, 5, 6, 7, iş dəftərindəki 1, 3, 4, 5-ci çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası və 4-cü çalışma, iş dəftərindəki 4-cü çalışma.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, dərslərdəki 3, iş dəftərindəki 1-ci çalışmaları.

Cümlə və mətn qurmaq: Dərslərdəki 8, 10, iş dəftəri 7, 9-cu çalışmaları.

İzahedici və məlumatverici iş: Dərslərdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslərdəki 7, 9, 10, iş dəftəri 2, 6, 8, 9-cu çalışmaları.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Çoxbilmiş müxtəlif növ quşların adlarını Tağı əmidən öyrənmişdi, biz də həmin məlumatları Çoxbilmişdən və internetdən öyrəndik.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslin 1-ci saatında dərsləyin 69-cu səhifəsindəki “Tağı əmidən öyrəndiklərim” mətninin və mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, iş dəftərindəki 2-ci çalışmanı yerinə yetirmək, 2-ci saatda mətnin sözlüyünə aid cümlələr qurmaq, iş dəftərindəki 7-ci çalışmadakı “Qaranquş” şeirini əzbərləmək və məzmununu nəsrə çevirib yazmaq tapşırılır.

## DƏRS 47, 48. TAĞI ƏMİDƏN SİZ DƏ ÖYRƏNİN! (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.5;
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1	3.3.1;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
5.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərslin tipi:** İnduktiv.

**Dərslin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərslin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, Venn diaqramı.

**Resurslar:** Dərslək, iş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Lövhədən müxtəlif növ kəpənək və qurd şəkilləri asılıb. Başqa bir şəkildə: 1) canavar və qurd (ipəkqurdu); 2) kəpənək və ipəkqurdu şəkilləri yanaşı qoyulub. Şəkillərdən birində isə bir neçə kələğayı şəkli göstərilir. Müəllim 1-ci şəkli göstərir:

**Köməkçi sual:** Bu şəkillər (canavar və ipəkqurdu) arasında bir əlaqə varmı?

Sonra 2-ci şəkil göstərilir: Bəs bu şəkillər arasında hansı əlaqəni görürsünüz?  
Uşaqlar arasında canlanma yaranır. Onlar düşünürlər. Müəllim bir tapmaca səsləndirir:

Qəribədir, qəribədir:  
Heç belə də fabrik olar?  
Nə divarı, nə damı var,  
Nə maşını, adamı var;

Balacadır, bapbalaca...—  
Yoxdur qapı, yoxdur baca.  
Yeyir tez-tez tut yarpağı,  
Sevir ipək sarımağı. ( T.Elçin)

**Tədqiqat sualı:** Kəpənəklərlə qurdların əlaqədar olduqlarını bilirsinizmi? İpəyin necə əldə olunduğunu eşitmişsinizmi?

**Tədqiqatın aparılması:** Çoxbilmiş bildiklərinin hamısını Tağı əmidən öyrənib. Mətni oxusanız, siz də öyrənərsiniz! Tələsin!

Mövzu üzrə dərslərin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə bölmə üzrə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, həm də ümumiləşdirilməsi üzrə işlər aparılması nəzərdə tutulmalıdır. Mövzu üzrə iş dəftərindəki tədris tapşırıqları, əsasən, bu məqsədə xidmət etməlidir.

“Tağı əmidən siz də öyrənin!” mətninin oxusu.

İş dəftərindəki “Bülbül və qarışqa” şeirinin rollar üzrə oxusu.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Mətnəndən bir hissənin rus dilinə tərcüməsi.

Mətnin və şeirin məzmunu və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 1, 2, 3, iş dəftərindəki 1, 4, 8, 10, 12-ci çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: İş dəftərindəki 11-ci çalışma.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, iş dəftərindəki 6-cı çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq: Dərsləkdə 4, mətnin sözlüyünə aid cümlələr qurmaq, iş dəftəri 1, 4-cü çalışmaları.

İzahedici və məlumatverici istiqamət: Dərsləkdəki 7, 9, 10, iş dəftərində 9-cu çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərsləkdəki 5, 8, 10, iş dəftərində 2, 3, 5, 9-cu çalışmaları.

Qeyd. Müəllimlərin nəzərinə: Aşağıdakı mətn imla yazdırmaq üçün nəzərdə tutulur. Müəllimlər başqa mətnlərdən də istifadə edə bilərlər.

Sinfin səviyyəsindən asılı olaraq, vəsaitdə dinləmə materialı kimi verilmiş “Nənəmin çil toyuğu”, yaxud “Xoruzun neçə rəngi var” mətnləri üzrə yığcam ifadə yazdırmaq da olar.

## ÇERNİŞEVSKIYLƏ KAZIMBƏYİN DOSTLUĞU

Peterburq həyatı Kazımbəyə yeni dostlar bəxş etmişdi. Onun burada ilk dostluğu Çernişevskiylə başlamışdı. Çernişevski Kazımbəydən Şərqlərini öyrənirdi. Peterburq universitetinin Şərqlər fakültəsinə daxil olmaq Çernişevskinin böyük arzusu idi. Ancaq o, naməlum səbəblərə görə Şərqlər fakültəsinə daxil ola bilmədi. Amma Kazımbəylə əlaqəsini kəsmədi, dilləri öyrəndi. Kazımbəyin kitablarını oxudu. Onun “Türk-tatar dillərinin qrammatikası”nın ayrı-ayrı hissələrini öz ümumi dəftərlərinə köçürdü. Özü üçün Azərbaycan-rus lüğəti yaratdı. Çernişevski sonralar Kazımbəyi “Sovremennik” jurnalına cəlb etdi. Jurnalda Kazımbəyin Çinə həsr olunmuş iki məqaləsini çap etdi. (A.Rzayev)

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Kəpənəklərlə qurdların əlaqədar olduqlarını Çoxbilmişin vasitəsilə Tağı əmidən öyrəndik.

İpəyin ipəkqurdunun vasitəsilə əldə olunduğunu eşitmişdik, bu barədə biliklərimiz Tağı əminin və Çoxbilmişin məlumatı hesabına bir qədər də genişləndi.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsin 1-ci saatında dərsləyin 71-ci səhifəsindəki “Tağı əmidən siz də öyrənin!” mətninin məzmununu və tapmacaları öyrənmək tapşırılır. 2-ci saatda isə iş dəftərində olan 5, 9-cu çalışmalarda olan tapşırıqlar üzərində işləmək məsləhət görülür.



## VII BÖLMƏ. GƏLİN TƏBİƏTİ BİZ DƏ DÜŞÜNƏK, O ÖZÜ HƏR ŞEYİ DÜŞÜNƏN KİMİ...

### DƏRS 49. BABA VƏ NƏVƏ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.5;
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1	1.2.1;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmlı mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.1.1;
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	H.b.-1.4.2;
5.	Kiçikhəcmlı mətn yazır.	4.1.3.	3.1.1, 3.2.2.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, iş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

**Motivasiya:** Videoçarx işə salınır. Kadrlarda: Yamyaşıl bağlar, yaraşılıq parklar göstərilir. Parkda qocalar ağacların altında dincəlir, söhbət edirlər, gənclər gəzir, uşaqlar şənlənir, oynayırlar; Təbiətin gözəl bir güşəsindən çəkilmiş kadrlar; vəhşi heyvanlar görünür; quşlar oxuyur; Yanmış bir sahə nümayiş etdirilir, təbiətdə cəlbədiçi heç bir şey gözə dəymir, həyat, sanki, dayanıb; Kəsilmiş ağac kötökləri görünür, ətrafda yaşıllıq çox azdır.

**Müəllimlərin nəzərinə:** Motivasiya üçün yuxarıdakı məzmununda şəkillərdən də istifadə oluna bilər.

**Köməkçi sual:** Heç ağac əkmisinizmi? “Əkiblər, yemişik, əkirik, yesinlər” atalar sözünü eşitmisinizmi?

**Tədqiqat sualı:** Ağacları qorumaq, artırmaq nə üçün lazımdır? “Əkiblər, yemişik, əkirik, yesinlər” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

**Tədqiqatın aparılması:**

Mətnin oxusundan qabaq müəllim aşağıdakı rəvayəti dinləmə materialı kimi təqdim edir:

### ONLAR ƏKDİ, BİZ YEDİK

Biz iki yoldaş. Mənim adım Çingiz, yoldaşımınkı Yavuzdur. Bir gün yoldaşlarımızla bir bağın yanından keçirdik.

Gördük bir qoca adam əlində bir bel yer qazır. Dedik, əmi qoluna qüvvət!

Dedi, – sağ olun.

Dedik, – neynirsən?

Dedi, – bu xurma ağacını əkirəm.

Dedik, – sənın yaşın nə qədər olar ?

Dedi, – mənim yaşım səksən beş olar.

Dedik, – bu ağac neçə ildə bar verər ?

Dedi, – bu ağac on ilə bar verər.

**Müəllimlərin nəzərinə:** Burada müəllim dayanıb şagirdlərə müraciət edir:

– Uşaqlar, uşaqların qocaya nə deyəcəkləri barədə hər hansı bir fikriniz varmı? Dialoqu necə davam etdirə bilərsiniz?

Müəyyən mülahizələr dinləndikdən sonar müəllim rəvayəti yekunlaşdırma bilər.

Dedik, – əmi, sən ömrünün çoxunu yaşamısan. Bu qoca vaxtında əlləşib bu ağacı əkirsən, ümidin varmı ki, on ildən sonra bu ağacın meyvəsini yeyəsən?

Dedi, – yox oğlum, bizdən əvvəlkilər əkdilər, biz yedik. Biz də əkirik, bizdən sonrakılar yesinlər.

Bu nəsihət bizə xoş gəldi. Yavuzla mən məmləkətə döndük. Dedik, necə qoca bağban özündən sonrakıları düşündü, biz də gərək özümüzdən sonrakıları düşünək.

“Baba və nəvə” mətninin oxusu.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Məntdən bir hissənin rus dilinə tərcüməsi.

Mətnin məzmunu və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 1, 2-ci, iş dəftərindəki 1-ci çalışma.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdə 4, 5, 7, 8, iş dəftərindəki 2, 3-cü çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: iş dəftərindəki 5, 6-cı çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, iş dəftərindəki 7-ci çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq: Dərsləkdə 3, 6, iş dəftərində 1-ci çalışma.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərsləkdə 3, 6, iş dəftərində 7-ci çalışma.

Tərcümə üzrə işlər: iş dəftərindəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Ağacları qorumaq, artırmaqla biz özümüzü qorumuş oluruq. “Əkiblər, yemişik, əkirik, yesinlər” atalar sözünün mənası müəllimin danışdığı rəvayətdə aydın ifadə olunub: insan yalnız özü haqqında düşünməməlidir, hər bir kəs özündən sonrakı nəsillər üçün də nəşə etməlidir. Yaşillığı artırmalı, təbiətin qorunması üçün əlindən gələni etməlidir. Hər kəs heç olmasa bircə ağac əksə, ekologiyanın qorunması üçün bir addım atmış olur.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsləyin 74-cü səhifəsindəki “Baba və nəvə” mətninin məzmununun öyrənilməsi, “Təbiəti qorumaq borcumuzdur” başlıqlı mətn tərtib etmək (iş dəftərindəki 4-cü çalışma) və yazmaq tapşırılır.

## DƏRS 50. TƏBİƏT DÜŞÜNÜR (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	R.d.-1.1.1;
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	H.b.-1.4.2;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.1.1; 3.2.2.
4.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

**Resurslar:** Dərsləlik, iş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Necə bilirsiniz, təbiət düşünə bilərmi?

**Köməkçi sual:** Düşünmək insanlara məxsus xüsusiyyətdir, yoxsa təbiətə?

**Tədqiqat sualı:** “Təbiət düşünür” cümləsinin mənasını necə başa düşmək lazımdır?

**Tədqiqatın aparılması:**

**Dinləmə materialı:**

### XORUZUN NEÇƏ RƏNGİ VAR

Naidə yayda kəndə nənəsinin yanına getmişdi. O, kənddə günlərini çox şən və maraqlı keçirirdi. Gah

meşəyə moruq yığmağa gedir, gah da bağda gəzir, ağaclara, gül-çiçəklərə tamaşa edirdi. Evdə olanda isə rəsm çəkməklə məşğul olurdu.

Naidənin çəkdiyi şəkillərin çoxu heyvan və quş şəkilləri idi. O, bu heyvanlarda və quşlarda gördüyü rəngləri bir-birindən ayırmağı bacarırdı.

Amma xoruz...

Asanlıqla çəkdiyi xoruzun şəklini rəngləməyə başlayanda Naidə çaşıb qalırdı. O gördü ki, xoruzun pipiyi al qırmızı, dimdiyi sarı, qıçları qəhvəyi, muncuq kimi xırda gözləri isə qaradır. Atlas kimi parıldayan qanadları, gün kimi işıq verən quyruğu vardır.

Naidə gördüklərini olduğu kimi də rəngləyirdi. Bütün rəngli karandaşları işə salırdı: qara, qəhvəyi, abı, yaşıl, qırmızı, narıncı, sarı... Amma nə qədər çalışırdısa, onun rənglədiyi xoruz şəkli canlı xoruzun yanında çox solğun görünürdü...

**Müəllimlərin nəzərinə:** Müəllim mətnin bu hissəsində şagirdlərə müraciət edir:

– Uşaqlar, görəsən, Naidənin çəkdiyi şəklə solğun görünməsinin səbəbi nə ilə bağlı idi?

Müəyyən cavablar alındıqdan sonra mətnin davamını danışmaq olar. Məqsəd təbiətin füsunkarlığına şagirdlərin diqqətini cəlb etmək, ona maraq oyatmaqdır.

Naidə bu sirrin səbəbini öyrənmək üçün xeyli fikirləşdi. Axırda o başa düşdü ki, xoruzun qanadlarındakı rənglərin sayı onun yeddi rəngli karandaşının sayından çoxdur. Amma bu rənglər nə qədərdir? Naidə bilmirdi...

– Uşaqlar, bəlkə, siz xoruzun qanadlarındakı rənglərin sayını bilməkdə Naidəyə kömək edəsiniz?  
(Həbibə Zeynalova)

“Təbiət düşünür” şeirinin oxusu.

Şeirin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 3, 4, 5, 6-cı, iş dəftərindəki 1-ci çalışma.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdə 1, iş dəftərindəki 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi, cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: iş dəftərindəki 1, 5, 6-cı çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 2, 7, iş dəftərində 1-ci çalışma.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** “Təbiət düşünür” cümləsi insanları bir daha təbiət haqqında düşünməyə səsləyir. Şair insanlara demək istəyir ki, siz düşünməli olduğunuz şeyləri cansız təbiət özü yoluna qoyub. Təbiətdə hər şey çox gözəldir, orada insana lazım olan hər şey vardır, tək insan bu nizamı pozmasın, özlərinə lazım olan şeyləri öz əlləri ilə məhv etməsinlər.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 76-cı səhifəsindəki şeirin əzbərlənməsi, “Təbiət haqqında biz də düşünək” başlıqlı mətnin tərtibi tapşırılır.

## DƏRS 51. YAŞIL AYNA (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	R.d.-1.1.1;
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	1.1.5; 1.2.1;
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-1.4.2;
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

**Resurslar:** Dərslik, iş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Göygölün şəkli göstərilir. Şagirdlərə müraciət olunur:

– Göygözü görmüşsünüzmü? Göygölün necə əmələ gəldiyini bilirsinizmi?

**Köməkçi sual:** Göygöl harada yerləşir?

**Tədqiqat sualı:** Göygölü güzgüyə, aynaya (şüşəyə) bənzətmək olarmı?

**Tədqiqatın aparılması:**

“Yaşıl ayna” mətninin oxusu (3.1.1. alt-standartı), məzmununun danışılması və qısaca yazılması.

Mətnin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2-ci çalış-  
malar. Bu çalışmalar, həmçinin 3, 4-cü çalışmaları 2.2.3. alt-standartının reallaşdırılmasına istiqamət-  
ləndirilməlidir.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərslikdə 5, 6, iş  
dəftərindəki 4, 6-cı çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: iş dəftərindəki 2, 5-ci çalışmaları.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi, cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 7, iş dəftərindəki  
2, 3, 4, 6-cı çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 3, 4, 8, 9, iş dəftərində 1-ci çalışma.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Göygölün suyu o qədər durudur ki, onun kənarında duranda yaxındakı  
ağacların şəklini görmək olur. Ona görə də Göygölü yaşıl aynaya (güzgüyə) bənzədirlər.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 76-77-ci səhifəsindəki mətnin oxusu, mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi və yeni  
öyrənilmiş sözlərin cümlə içərisində işlədilməsi tapşırılır.

## DƏRS 52. DİALOQ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.5;
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-1.4.2;
5.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	3.1.1; 3.2.2;
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	T.i.-2.2.1.

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat, rollu oyun.

**Resurslar:** Dərslik, iş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Dirrik, bostan bitkilərinin, eləcə də ağac və kol şəkilləri asılır.

**Köməkçi sual:** Şəkildə gördüklərinizi bir sözlə necə adlandırma bilərsiniz? Yazda ən tez hansı ağaclar  
çiçəkləyir?

**Tədqiqat sualı:** Çoxbilmişlə Dənizin dialoqunda Çoxbilmiş heyvanların bütün növlərini birlikdə  
“heyvanlar aləmi” adlandırmışdı. Bəs bitkilərin hamısını birlikdə necə adlandırmaq olar?

### **Tədqiqatın aparılması:**

“Dialog”un rolları üzrə oxusu.

“Dialogun bir hissəsinin rus dilinə tərcüməsi: Dərsləkdəki 11-ci çalışma.

Dialogun ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 1, 3, 4, 5, 6, 7-ci çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dialoga aid sözlük və söz ehtiyatı, iş dəftərindəki 4, 6, 7, 8-ci çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: iş dəftərindəki 4, 6, 7, 8-ci çalışmaları.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərsləkdə 2, 9, 10, iş dəftərindəki 1, 3-cü çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərsləkdə 8-ci, iş dəftərində 2, 5, 6, 7, 8, 9-cu çalışmaları.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Həyat bilgisindən öyrənmişik ki, bitkilərin hamısını birlikdə “bitkilər aləmi” adlanır. Çoxbilmişlə Dənizin dialogu, eləcə də çalışmaları vasitəsilə meyvə və tərəvəzlərlə bağlı söz ehtiyatımız, bitkilərin faydası barədə təsəvvürlərimiz xeyli genişləndi.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsləyin 77-78-ci səhifəsindəki dialogun oxusu, sözlüyün öyrənilməsi və yeni öyrənilmiş sözlərin cümlə içərisində işlədilməsi, müxtəlif meyvə və tərəvəz şəkilləri çəkmək tapşırılır.

## **DƏRS 53. TƏBİİ SƏRVƏTLƏRİMİZ (1 saat)**

<b>sıra</b>	<b>Təlim nəticələri</b>	<b>Alt-standartlar</b>	<b>Fənlərarası inteqrasiya</b>
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.5;
2.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2; 4.2.1.
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	H.b.-1.4.2.
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
6.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	

**Dərsləyin tipi:** İnduktiv.

**Dərsləyin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsləyin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərsləy, iş dəftəri, şəkillər.

**Motivasiya:** Şəkillər: Göygöl, meşə, neft buruqları, qazla yanan məşəl, hər hansı bir dağ, Damcılı buğağının şəklində asılır.

**Qeyd:** Bunları videoçarx şəklində də nümayiş etdirmək olar.

**Köməkçi sual:** Meşələri, çay və gölləri, dağları, qoruqları və s. sərvət hesab etmək olarmı?

**Tədqiqat sualı:** Vətənimiz Azərbaycan hansı təbii sərvətlərə malikdir?

**Tədqiqatın aparılması:**

“Təbii sərvətlərimiz” mətninin oxusu.

Mətnin bir hissəsinin rus dilinə tərcüməsi: İş dəftərindəki 6-cı çalışma.

Mətnin mövzu və məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 1, 2, 6-cı çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Mətnə aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərsləkdə 7, 9, 10, iş dəftərindəki 3-cü çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərsləkdə 8, iş dəftərindəki 5-ci çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslərdə 2, 3, 6, iş dəftərindəki 2, 4, 8-ci çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslərdə 1, 4, iş dəftərində 7-ci çalışma.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Vətənimiz Azərbaycan təbii sərvətlərlə zəngin bir ölkədir. Azərbaycan zəngin neft və qaz ehtiyatlarına malikdir. Bundan başqa Azərbaycanda qızıl, mis, alüminium, dəmir, gil mədənləri də fəaliyyət göstərir.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslərin 80-ci səhifəsindəki mətnin oxusu, “Yeraltı sərvətlərimiz” başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

## DƏRS 54. DÜNYAMIZI BƏZƏYƏK (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	R.d.-1.1.5;
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	H.b.-1.4.2;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.1.1; 3.2.2;
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslərdə, iş dəftəri, şəkillər.

**Motivasiya:** Şəkillər: Bir neçə növ bənövşə şəkli asılır; Güzgünün qabağında bir oğlan səliqəli geyimdə köynəyinin yaxasını düzəldir, başqa bir şəkildə isə bir qız saçlarını darayır.

**Köməkçi sual:** Bəzəkli bənövşə görmüsünüzmü? Bəzənməyi sevirsinizmi?

**Tədqiqat sualı:** Dünyanı necə bəzəmək olar?

**Tədqiqatın aparılması:**

“Dünyamızı bəzəmək” şeirinin oxusu.

Mətnin bir hissəsinin rus dilinə tərcüməsi: Dərslərdəki 5-ci çalışma.

Şeirin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 1, 2, 3, 5, iş dəftərindəki 5-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, dərslərdəki 6, 7, iş dəftərindəki 2, 3-cü çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftərindəki 6, 8-ci çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi, cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslərdə 4, iş dəftərindəki 1, 2, 3, 4, 7, 9-cu çalışmalar.

Məlumatverici və izahedici materiallar: “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslərdə 2, 3, 5-ci çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** İnsan təbiətin bir parçası olduğunu unutmamalıdır. Təbiətdə hər şey çox gözəldir, orada insana lazım olan hər şey vardır. İnsanlar bu nizamı poza, özlərinə lazım olan şeyləri öz əlləri ilə məhv edə də bilərlər. Ancaq gözəl olan dünyanı daha da gözəlləşdirmək olar. Gəlin biz dünyanı gözəlləşdirənlərdən, onu bəzəyənlərdən olaq!

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərslərin 81-ci səhifəsindəki şeirin əzbərlənməsi və şeirə aid sözlüyün öyrənilməsi, “Bənövşə, bəndə düşə” oyununun öyrənilməsi tapşırılır.

## DƏRS 55. ŞAXTA BABA (1 saat)

	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.5;
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.1.1;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-1.4.2;
4.	Kiçikhəcimli mətn qurur.	2.2.2.	3.1.1, 3.2.2.
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
6.	Kiçikhəcimli mətn yazır.	4.1.3.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, iş dəftəri, şəkillər.

**Motivasiya:** Müxtəlif fəsilləri əks etdirən şəkillər asılır. Müəllim S.Vurğunun “Bahar şərqi” şeirini səsləndirir:

Günəş doğdu, yayıldı,  
Yatan ellər ayıldı.  
Açdı çiçəkli güllər,  
Dilə gəldi bülbüllər.  
Qar, çovğun gözdən itdi,  
Dağlarda lalə bitdi.

Qanadlandı buludlar;  
Yerdəki əlvan otlar  
Cücərib boy atdılar,  
Aləmə naz satdılar.  
Artı suların səsi,  
Sevindirdi hər kəsi.

**Köməkçi sual:** Bu şeirdə söhbət hansı fəsildən gedir?

**Tədqiqat sualı:** Hansı fəsildə təbiət daha gözəl olur? Hansı fəslə daha çox sevirsiniz?

**Tədqiqatın aparılması:**

“Şaxta baba” şeirinin oxusu.

Mətnin rus dilinə tərcüməsi: Dərslikdəki 9-cu çalışma.

Şeirin mövzu və məzmununun mənimsənilməsi, tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 4, 8-ci çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük, çalışma mətnlərinə aid sözlük.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdəki 11, iş dəftərindəki 4, 5-ci çalışmaları.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi: iş dəftərindəki 1, 6-cı çalışmaları.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 7, iş dəftərindəki 2-ci çalışma.

Məlumatverici və izahedici materiallar: “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 4, 6, iş dəftərindəki 7-ci çalışma.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Ana təbiət bütün fəsillərdə gözəl olur. Hər fəslin öz gözəlliyi var: yazda təbiət canlanır, yayda və payızda meyvə-tərəvəz bol olur, qışda dağların başı ağappaq qarla örtülür.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 83-cü səhifəsindəki şeirin əzbərlənməsi və “Ən çox sevdiyim fəsil” başlıqlı mətn tərtib edilməsi tapşırılır.

## DƏRS 56. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS: YER KÜRƏMİZ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	R.d.-1.1.5;
2.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	1.2.1;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.2.2, 1.4.2.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu kiçikhəcmlı mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Oxuduğu mətni ana dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
9.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	
10.	Kiçikhəcmlı mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.	4.1.3.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi.

**Resurslar:** Dərslik, iş dəftəri, iş vərəqləri, qlobus.

**Motivasiya:** Stolun üstünə qlobus qoyulur.

**Köməkçi sual:** Qlobus nəyi ifadə edir?

Beyin həmləsi.

**Köməkçi sual:** Deyə bilərsinizmi, Yer kürəsinin nə qədər hissəsi quru, nə qədəri isə sudan ibarətdir? Eşitmisinizmi ki, buzlaqlar yavaş-yavaş əriyir, kainatda istiləşmə gedir? Gürəsən, bunun qarşısını almaq olarmı?

**Tədqiqat sualı:** Necə düşünürsünüz, biz ana təbiəti qorumasaq, o bizi qoruya biləcəkmi?

**Tədqiqatın aparılması:**

“Yer kürəmiz” şeirinin, “Sərçənin sədaqəti” mətninin oxusu.

Şeirnin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 5, 8-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərslikdə 3, 4, 6, 7, İş dəftərindəki 2, 5-ci çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftərindəki 1, 3-cü çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: iş dəftəri 3, 4, 5-ci çalışmalar.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 6, 8, iş dəftərindəki 2-ci çalışma.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 5, 9, 10, 11-ci çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Get-gedə ekoloji tarazlıq pozulur: dünyanın müxtəlif guşələrində min hektarlarla meşələr yanlıb külə dönür, qırılır, çaylar quruyur, şirin su ehtiyatları azalır... Nəticəni şeirin son bəndi daha gözəl ümumiləşdirir:

Əgər istəmiriksə  
Ağac kimi quruyaq.

Gərək göz bəbəyi tək  
Təbiəti qoruyaq.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 85-ci səhifəsindəki şeirin əzbərlənməsi, “Süsən gülü” şeirinin oxusu tapşırılır.



## VIII BÖLMƏ. NAĞIL – MAĞIL BİLMƏRƏM, BİLSƏM DƏ, SÖYLƏMƏRƏM...

### DƏRS 57. AXI NECƏ DESİN Kİ... (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	R.d.-1.1.1;
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2;
3.	Kiçikhəcmlı mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
4.	Oxuduğu kiçikhəcmlı şeirin məzmununu danışır.	3.1.2.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** “Biri vardı, biri yoxdu” ifadəsi səslənəndə daha çox nə yada düşür?

**Köməkçi sual:** Necə düşünürsünüz, nağılları ancaq balaca uşaqlar sevirilər?

Beyin həmləsi.

**Tədqiqat sualı:** Nağıllar sizi əyləndirir, yoxsa düşündürür?

**Tədqiqatın aparılması:** “Axı necə desin ki...” şeirinin, oxusu.

Şeirin mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərslikdə 10, 11, iş dəftərindəki 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftərindəki 2, 6-cı çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: İş dəftəri 6, 7-ci çalışmalar.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 2, 3, iş dəftərindəki 3, 5, 6-cı çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə “Çoxbilmişin sirri” başlıqlı məlumat, 6, 7, 8, 9-cu, iş dəftərindəki 1, 5-ci çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Nağılları oxuyarkən müxtəlif nağıl qəhrəmanları ilə tanış oluruq. Onlar həyatı öyrənməyə, yaxşını pisdən ayırmağa kömək edir. Bu işə insanı düşündürür.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsliyin 88-ci səhifəsindəki şeirin, iş dəftərindəki 5-ci çalışmanın yerinə yetirilməsi tapşırılır.

## DƏRS 58, 59. ARILARIN QƏZƏBİ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.5;
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.2.1;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.2.2;
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
8.	Oxumuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Rollu oyun: **1)** Uşaqlardan biri öz yerinə keçib oturarkən parta yoldaşını kobud şəkildə itələyir, ona kobud sözlərlə müraciət edir: Çəkil o yana, deyirəm sənə! Eşitmirsən, karsan?

Həmin səhnə canlandırılır, ancaq nəzakətlə müraciət edilir: Əziz, olar keçim yerimə?

Yerinə keçib oturanda təşəkkür edilir: “Çox sağ ol!” və ya “Bağışla, mane oldum!”, yaxud “Çox sağ ol, zəhmət verdin!”

**2)** Uşaqlardan biri yoldaşlarından birinin yanından keçərkən onu kobud şəkildə itələyir. Həmin uşaq dönüb baxarkən üzr istəmək əvəzinə, çox kobud davranır: “Nə var, nə baxırsan? Qorxdum səndən! Bəlkə, döyəsən məni?!”

Həmin səhnə canlandırılır, ancaq nəzakətlə müraciət edilir: Əziz, bağışla, bilmədən oldu, üzr istəyirəm. İncitmədim səni?

**Köməkçi sual:** Necə düşünürsünüz, gördüklərinizdən hansı uşağın hərəkəti xoşunuza gəldi? Uşaqların bu cür hərəkətləri nədən irəli gəlir?

Beyin həmləsi.

**Tədqiqat sualı:** Lovğalıq, özündən razılıq yaxşı keyfiyyətdir, yoxsa pis? Lovğa insanlara münasibətiniz necədir?

**Tədqiqatın aparılması:** Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Arıların qəzəbi” nağılının oxusu.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Nağıla aid sözlük və söz ehtiyatı, İş dəftərindəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftərindəki 1, 4-cü çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: İş dəftəri 5-ci çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 1, 2-ci çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 5, 6, 7, 8-ci çalışmalar.

Tərcümə: Nağıldan bir hissə, İş dəftərindəki 2, 5-ci çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Lovğalıq, özündən razılıq, özünü başqalarından üstün tutmaq yaxşı xasiyyət deyil. Belə insanlar heç kəsi və heç nəyi bəyənəmir. Bu da onların hamıdan uzaqlaşması ilə nəticələnir.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsin birinci saatında dərsliyin 90-cı səhifəsindəki nağılın, ikinci saatında isə nəzakətli sözlərdən istifadə etməklə kiçik bir dialoq qurmaq tapşırılır.

## DƏRS 60, 61. ALMA (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.5;
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.2.1;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
4.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
5.	Oxuduğu nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	
6.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun, debat.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri, iş vərəqləri.

**Motivasiya:** Yadıma salın: nə vaxtsa ağıllı məsləhətə, sözə qulaq asmayıb, sonradan peşman olduğunuz bir hadisə olubmu?

**Köməkçi sual:** Qrup daxilində müəyyən mövzularda müzakirə apararkən yoldaşlarınızdan hansınınsa sizdən daha ağıllı fikir söylədiyini bildiyiniz halda, tərslik edib öz variantınızın üstündə durduğunuz hallar çox olur?

Beyin həmləsi.

**Tədqiqat sualı:** “Ağıl ağıldan üstün olar” və “Acıqlı başda ağıl olmaz” atalar sözlərini necə başa düşmək lazımdır.

**Tədqiqatın aparılması:** Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Alma” nağılının oxusu.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Nağıla aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərslikdəki 8, İş dəftərindəki 2, 3, 5, 8-ci çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: İş dəftərindəki 4, 7-ci çalışma.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: İş dəftəri 9-cu çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 2, 7, İş dəftərindəki 5-ci çalışma.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 3, 4, 6, 7, İş dəftərindəki 6-cı çalışmalar.

Məlumatverici material: Dərslikdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası, çalışma 5.

Tərcümə: Nağıldan bir hissə, İş dəftərindəki 1, 5-ci çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Qəbul etmək lazımdır ki, hamının ağılı eyni səviyyədə olmur. Bu və ya digər bir məsələ ilə əlaqədar ətrafımızda bizdən ağıllı söz söyləyən insanlar ola bilər. Ağıllı adam ağıllı sözə qulaq asmağı bacarandır. Tərslik edib lüzumsuz yerə öz qərarının üstündə durmaq əvəzinə, kompromis qərarlar qəbul etməyi bacarmaq lazımdır.

**Qiyətləndirmə** oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsin birinci saatında dərsliyin 92-ci səhifəsindəki nağılın, ikinci saatında nağılın məzmununu danışmaq və sözlüyə aid cümlələr qurmaq tapşırılır.

## DƏRS 62. İKİ QARDAŞ ( 1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	R.d.-1.1.5;
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
6.	Oxumuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

**Resurslar:** Dərslik, İş dəftəri.

**Motivasiya:** Bəlkə, eşitmişsiniz, kimlərə “Hacı qara” deyilir?

Müəllim aşağıdakı nağılı danışır:

Biri vardı, biri yoxdu, bir xəsis ağa vardı. O, Allahın var günü öz muzdurlarına yeməkdən əvvəl bir dolu cam su içirdi:

– “Su içsələr, çox yeməzlər”, – deyər düşündü.

Amma bir muzdur bir dəfə su dolu parçı başına çəkdi və üstəlik də birini doldurub yanına qoydu.

– Nə çox su içirsən?–Ağa xəbər aldı.

– Qoy qarnım yekəlsin, yeməyi çox yeyim.

“Aha!”– deyər xəsis ağa düşündü. – Ona görə mənim muzdurlarım çox yeyir ki, çox su içirlər”.

O gündən xəsis ağa muzdurları su içməyə məcbur etmədi.

**Köməkçi sual:** Necə adamları xəsis hesab edirsiniz?

**Tədqiqat sualı:** Adamlar niyə xəsis olurlar? Xəsisliyi necə bir xüsusiyyət hesab edirsiniz?

**Tədqiqatın aparılması:** “İki qardaş” nağılının oxusu.

“İki qardaş” nağılının rus dilinə tərcüməsi.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 11-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 7, 8, 9, 10, İş dəftərindəki 2, 3, 4, 7-ci çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: İş dəftəri 5-ci çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 1, 3, İş dəftərindəki 1-ci çalışma.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 2, 4, 5, 12, İş dəftərindəki 1-ci çalışmalar.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Bəzi insanlar gecə-gündüz ancaq varlarını artırmaq haqqında düşünürlər. Onlar var-dövlətlərindən nəinki başqalarına pay verir, heç öz yaxınlarına, bəzən hətta özlərinə belə qiymirlər. Xalq arasında bu cür insanlara “Hacı Qara” deyirlər. Xəsislik yaxşı xüsusiyyət deyil.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı, müzakirə və debat əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsləyin 95-96-cı səhifəsindəki nağılın öyrənilməsi və yeni sözlüyə aid cümlələr qurmaq.

### DƏRS 63. DOVŞAN VƏ TISBAĞA (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	R.d.-1.1.5;
2.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	T.i.-2.2.1.
4.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun, debat.

**Resurslar:** Dərslək, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Dovşan və tısbağa şəkilləri asılır.

**Köməkçi sual:** Tülküyə aid olan əlamət hansıdır? Bəs dovşan deyərkən hansı əlamət gözümüzün qabağına gəlir?

Beyin həmləsi.

**Tədqiqat sualı:** Dovşan qaçmaqda tısbağaya uduza bilərmə?

**Tədqiqatın aparılması:**

“Dovşan və tısbağa” nağılının oxusu.

“Dovşan və tısbağa” nağılının rus dilinə tərcüməsi.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Nağıla aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərsləkdəki 5, 8, 9, İş dəftərindəki 2, 3, 4, 5, 10-cu çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərsləkdəki 10-cu, İş dəftərindəki 5-ci çalışma.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: İş dəftəri 6-cı çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərsləkdə 9-cu, İş dəftərindəki 5-ci çalışma.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərsləkdə 1, İş dəftərindəki 1, 8, 11-ci çalışmalar.

Məlumatverici: İş dəftərindəki 6-cı çalışma.

Tərcümə: “Ərəb və dəvə” məsəli.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** Lovğalıq insana məqsədinə çatmağa imkan vermir. Odur ki, yeyin ayaqlar da gopçulara kömək edə bilmir.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Dərsləyin 98-ci səhifəsindəki nağılın öyrənilməsi, “Dava yorğan davasıdır” məsəli haqqında olan rəvayəti tapıb oxumaq.

“Tısbəgə və dovşanın yarıışı” mövzusunda şəkil çəkmək.

## DƏRS 64. YEKUNLAŞDIRICI DƏRS: QARI VƏ BUZOV (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	R.d.-1.1.5;
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	1.2.1;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.3.1;
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
5.	Kiçikhəcmlı mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
6.	Oxuduğu kiçikhəcmlı mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Oxuduğu mətni ana dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
9.	Kiçikhəcmlı məktub yazır.	4.1.3.	

**Dərsin tipi:** İnduktiv.

**Dərsin forması:** Bütün siniflə, qruplarla iş.

**Dərsin üsulu:** Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

**Resurslar:** Dərslək, İş dəftəri, iş vərəqləri, şəkillər.

**Motivasiya:** Lövhədən çoxlu şəkillər asılır: Qadınlar çörək sexində çörək bişirirlər; Zəhmətkeşlər tarlada tərəvəz yığırlar; İnsan təyyarə sürür; Neft buruqları və orda çalışan insanlar; İnsan kompyuterin arxasında oturub işləyir; İnsan beynəlxalq konfransda; Səhnədə ansaml, rəqqasələr rəqs edirlər; Müəllim sinifdə dərs keçir və s.

**Köməkçi sual:** Çoxbilmiş deyir ki, bütün şəkilləri bir anlıq insanlarsız təsəvvür edin. Bu işləri insandan başqa, kim görə bilərdi?

Beyin həmləsi.

**Tədqiqat sualı:** Dünyada ən güclü varlıq niyə insan hesab olunur? Özünüzü güclü hesab edirsinizmi? Necə düşünürsünüz, bu dərs ilində Azərbaycan dilini öyrənərkən öz gücünüzü göstərə bildinizmi? Qarşıya qoyulan məqsədlərə yaxınlaşırsınızmi?

**Tədqiqatın aparılması:** “Qarı və buzov” nağılının oxusu.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 1, 2, 3-cü çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 5, 6, 8, İş dəftərindəki 4, 8, 11-ci çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməs üzrə iş: İş dəftərindəki 2, 12-ci çalışmaları.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: Dərsləkdə 4, 7, İş dəftərindəki 3, 9, 10-cu çalışmaları.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərsləkdə 8, 9, İş dəftərində 4, 5, 10-cu çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 3, İş dəftərindəki 6-cı çalışmaları.

Məlumatverici material: İş dəftərindəki 7-ci çalışma.

Tərcümə: Nağıldan bir hissə.

**Nəticə və ümumiləşdirmə:** İnsan şəhərlər, kəndlər salır, yollar çəkir, məktəblər, xəstəxanalar açır, susuz yerlərə kanallarla su aparır, kosmosa uçar, yerin altından neft, qaz, kömür çıxarır, ağac əkir, elmi kəşflər edir... Bütün bunlar insan üçündür, onları yaradan da insandır. Dünyadakı heç bir canlı insanın əvəzinə, bunları edə bilməz.

4-cü sinfdə Çoxbilmişin sayəsində Azərbaycan dilinə bələdliyimiz bir az da artdı: lüğət ehtiyatımızı genişləndirdik, düzgün tələffüz, yazı və oxu bacarıqlarımızı xeyli inkişaf etdirdik və təkmilləşdirdik, dilin qrammatik quruluşu ilə praktik tanışlığımız davam edir. Bu, bir insan kimi, bizim gücümüzü göstərir.

**Qiymətləndirmə** oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

**Ev tapşırığı:** Azərbaycan dilində müəllimin təklif etdiyi sinifdən xaric oxu.

Çap üçün deyil

## NİTQ ETİKETLƏRİ

### Tanişlıq

- Sizinlə tanış olmağıma çox şadam. – Очен рад (-а) с вами познакомиться
- İcazə verin, sizə ... təqdim edim. – Разрешите вам представить ... .
- Tanış olun, bu ... . – Познакомьтесь, это ... .
- Mən sizinlə (səninlə) tanış olmaq istəyirəm. – Я хочу с вами (с тобой) познакомиться.
- Mən istərdim sizinlə (səninlə) tanış olam. – Я хотел (-а) бы с вами (с тобой) познакомиться.
- Gəl(-in) tanış olaq. – Давай (-те) познакомимся (знакомьтесь)!
- Tanış olmağıma çox şadam. – (Мне) очень приятно с вами познакомиться.
- Biz artıq tanışıq! Biz rastlaşmışıq. – Мы уже знакомы! Мы встречались.
- Biz rastlaşmışıq. – Мы встречались.
- Mən sizi tanıyıram. – Я вас знаю.
- Siz məni tanımadınız? – Вы меня не узнаете?
- Siz məni tanıyırsınız? – Вы меня знаете?
- Mən sizi harada isə görmüşəm. – Я вас где-то видел (-а).
- Mən sizə harada isə rast gəlmişəm. – Я вас где-то встречал (-а).
- Sizin sifətiniz mənə tanış gəlir. – Ваше лицо мне знакомо.
- Mən sizin haqqınızda eşitmişəm. – Я о вас слышал (-а).
- Buyurun, tanış olun, bu mənim böyük qardaşım Əkbərdir. – Познакомьтесь, пожалуйста, это мой старший брат Акбар.
- Siz haradan gəlmisiniz? – Откуда Вы приехали?
- Siz Bakıda ilk dəfəsiniz? – Вы в Баку впервые?
- İcazə verin, özümü təqdim edim! Səfərov Nəbib. – Разрешите представиться! Сафаров Габиб.
- Si z də bu kupədə gedirsiniz? – Вы тоже едете в этом купе?
- Bəli. – Да.
- Tanış olaq, Ofeliya. – Будем знакомы, Офелия.
- Çox gözəl! Nəgminə. – Очень приятно! Нармина.
- Çox xoşdur! – Очень приятно!
- Çox şadam! – Очень рад!

### Dil bilmə

- Siz rusca danışsınız mı? – Говорите ли вы по-русски?
- Aranızda rus dilini bilən varmı? – Есть ли среди вас владеющие русским языком?
- Mən bir az ingilis (fransız, alman) dilini bilirəm. – Я немного говорю по-английски (по-французски, по-немецки).
- Mən rus dilini öyrənirəm. – Я изучаю русский язык.
- Mən rusca danışmağı (oxumağı, yazmağı) öyrənmək istəyirəm. – Я хочу научиться говорить (читать, писать) по-русски.
- Siz məni başa düşürsünüz? – Вы меня понимаете?
- Mən sizi başa düşürəm. – Я вас понимаю.
- Mən sizi başa düşmürəm. – Я вас не понимаю.
- Mən sizi yaxşı başa düşürəm, ancaq danışmaqda çətinlik çəkirəm. – Я вас хорошо понимаю, но затрудняюсь говорить.
- Zəhmət olmasa, bir də təkrar edin. – Повторите, пожалуйста, ещё раз.
- Bu sözün mənası nədir? – Что значит это слово?
- Rusca bunu necə demək lazımdır? – Как это можно сказать по-русски?
- Bu sözü necə düzgün tələffüz etmək olar? – Как правильно произнести это слово?
- Rusca buna nə deyirlər. – Как называется это по-русски?
- Bunu necə tərcümə etmək lazımdır? – Как надо перевести это?
- Xahiş edirəm, bu haqda ətraflı danışın. – Расскажите, пожалуйста, об этом подробно.
- Siz rusca danışsınız mı? – Вы говорите по-русски?



- Sizməni başa düşürsünüzmü? – Вы меня понимаете?
- Xahiş edirəm, nə dediyinizi bir də təkrar edin. – Пожалуйста, повторите, что вы сказали.

### Ailə. Yaş

- Sizin neçə yaşınız var? – Сколько вам лет?
- Siz neçənci ildə (nə vaxt) anadan olmusunuz? – В каком году (когда) вы родились?
- Biz yaşıdıq. – Мы ровесники.
- Mən sizdən üç yaş böyüyəm (savanam). – Я на три года старше (моложе) вас.
- Sizin ad gününüz nə vaxtdır? – Когда ваш день рождения?
- Mənim ad günüm Martın 8-dir. – Мой день рождения 8 Марта.
- Qohumlarınız çoxdurmu? – А много ли у вас родственников?

### Müraciət formaları

- Zəhmət olmasa, ... – Будьте добры ... (Если вам не трудно) Будьте любезны...
- Bağışlayın, bilmək istərdim... – Извините, я хотел(-а) бы узнать ... .
- İcazə verin, sizə ... təqdim edirəm. – Разрешите представить вам ... .
- İcazə verin, mən deyim ... . – Разрешите мне сказать ... .
- Bağışlayın! – Простите, извините.
- Bir dəqiqə! – Одну минутку!
- Qulaq asın (bura baxın). – Послушайте (слушайте!)
- Deyə bilərsinizmi ki, saat neçədir? – Скажите, пожалуйста, который час?
- Vaqif, bu gün boşsanmı? – Вагиф, ты сегодня свободен?
- Bəli, mən bu gün boşam. (Xeyr, mən bu gün (məşğulam) məşğul deyiləm). – Да, я сегодня свободен. (Нет, я сегодня (занят) не занят).
- İdris, mənə məsələni həll etməyə kömək et. – Идрис, помоги мне решить задачу.
- Ömər! Lövhənin qarşısına keçin və məsələni həll edin. – Омар! Идите к доске и решите задачу.
- Nənə, oturun. Bu yer boşdur. – Бабушка, садитесь. Вот свободное место.

### Görüşmə. Vidalaşma

- İşin-gücün ... . – Как дела?
- Necə getdiniz? – Как доехали?
- Xudahafiz! Sağ ol(un)! – До свидания!
- Gecəniz eyrə qalsın! – Спокойной ночи!
- Yeni (gələn) görüşə qədər! – До новой (скорой) встречи!
- Hamıya salam deyin. – Передайте всем привет.
- Sağlıqla qalın! – Счастливого оставаться!
- Hələlik, sağ ol(un). – Всего хорошего.
- Nə yenilik var? – Что нового?
- Nə xəbər var? – Что слышно?
- Nə xoş təsadüfdür! – Какая приятная встреча!
- Bu sənənmı? – Ты ли это?
- Sizi (səni) burada görəcəyimi gözləməirdim. – Не думал (-а) вас (тебя) встретить здесь.
- Neçə vaxtdır sizi (səni) görmürəm. – (Как) давно я не видел (-а) Вас (тебя).
- Mən gecikməmişəm ki? – Я не опоздал (-а)?
- Siz çoxdanmı gözləyirsiniz? – Вы (ты) давно ждёте (ждёшь)?
- Siz vaxtında gəlmisiniz. – Вы (ты) пришли (-шла) вовремя.
- İcazə verin vidalaşaq. – Разрешите попрощаться.
- Biz bir daha görüşəcəyik. – Мы ещё увидимся.
- Bizi unutmayın! – Не забывайте нас!
- Gecdir. – Поздно.
- Getmək lazımdır. Ayrılmaq vaxtı çatmışdır. – Надо идти. Настало время расставаться.

- Artıq getmək vaxtıdır. – Ну, мне пора.
- Mən getməliyəm. – Я должен (-на) идти (уходить).
- Sizinlə söhbət etmək çox xoş idi. – Мне было приятно с вами поговорить.
- Görüşümüzdən çox razı qaldım. – Я доволен (-льна) нашей встречей.
- Vaxtımız çox yaxşı keçdi. – У вас было очень хорошо.
- Vaxtınızı aldığım üçün məni bağışlayın. – Простите, что я (он) отнял (-а) у вас время.
- Özünüzü necə hiss edirsiniz? – Как вы себя чувствуете?
- Təşəkkür edirəm. Çox gözəl. – Благодарю вас. Прекрасно.
- Ailəniz necədir? – Как поживает ваша семья?
- Sağ olun, hər şey yaxşıdır. Sizə salam göndərilər. Sağ olun. – Спасибо, все в порядке. Передают вам привет.
- Qatarın yola düşməyinə on dəqiqə qalır. Sizə yaxşı yol. – До отхода поезда осталось десять минут. Счастливого вам пути.
- Sevda, axır ki, səni gördüm. Harada itib batmışan? Neçə vaxtdır görüşürük! – Севда! Наконец-то я тебя вижу. Где ты пропадаешь? Давно мы не виделись!

### Dəvət

- Buyurun içəri keçin (soyunun, əyləşin) – Войдите, (раздевайтесь, садитесь) пожалуйста.
- İcazə verin, sizi kinoya (teatra, muzeyə, restorana, rəqsə) dəvət edirəm. – Разрешите пригласить вас в кино (в театр, в ресторан, на танец).
- Axşamı bizimlə keçirmək istərsinizmi? – Не хотите ли провести вечер с нами?
- Mən sizi (səni) ... dəvət edə bilərəmmi? – Могу ли я пригласить вас (тебя).
- Sizi (səni) dəvət etmək olarmı (olmazmı)? – Можно ли (нельзя ли) пригласить вас (тебя)?
- Mənimlə razısınızmi? – Вы согласны со мной?
- Yaxşı olar ki, muzeyə gedək. – Хорошо бы сходить в музей.
- Sabah (axşam, bazar günü) bizə qonaq gəlin. – Приходите завтра (вечером, в воскресенье) к нам в гости.
- Sizin dəvətinizi məmnuniyyətlə qəbul edirəm. – Я с удовольствием принимаю ваше приглашение.
- İcazə verin, ünvanınızı və telefonunuzu götürüm (yazım). – Разрешите записать Ваш адрес и телефон.
- İcazə verin, Sizi yola salım. – Разрешите проводить Вас.
- Siz çox diqqətlisiniz. – Вы очень любезны (внимательны).
- Mən Sizi şənbə günü tamaşaya baxmağa dəvət etmək istəyirəm. – Я хочу вас пригласить Вас в субботу на просмотр спектакля.
- Məmnuniyyətlə. Sağ olun. – С удовольствием. Спасибо.
- Saat 5-də kinoya gedəkmimi? – Пойдём в часовой в кино?
- Bir qədər gec olarmı? Saat 5-də mən məşğulam. – А можно попозже? В 5 часов я буду занят (-а).
- Onda saat 7-də. Danışdıq. – Ну тогда в 7.
- Gəlin meşəyə gedək! – Давайте сходим в лес!
- Bilirsən, mən uşaq ki, gedə bilməyəcəyəm, mənim təcili işim var. – Ты знаешь, я, наверное, не смогу, у меня срочная работа.
- Bəs sabah axşam Siz nə edirsiniz? – А что Вы делаете завтра вечером?
- Yox, yaxşısı budur ki, sabah axşam Siz bizə qonaq gəlin. – Нет, лучше завтра вечером вы приходите к нам в гости.
- Sizin dəvətinizi məmnuniyyətlə qəbul edirəm. İcazə verin Sizin ünvanı və telefon nömrəsini yazım. – С удовольствием принимаю Ваше приглашение. Разрешите записать ваш адрес и номер телефона.
- Sizi ötürümmü? – Проводить Вас?
- Sağ olun, lazım deyil. – Спасибо, не надо.

### Arzu. Xahiş

- Siz nə istəyirsiniz (arzulayırsınız)? – Что вы желаете?

- Mən sirkə getmək istəyirəm. – Я хочу пойти в цирк (музей).
- Mən istərdim ki, ... yadigar üçün bir şey alım. – Я хотел бы купить что-нибудь на память.
- Otağa girməyə (keçməyə) icazə verirsinizmi? – Разрешите войти (пройти).
- Rica edirəm, götürün (verin). – Возьмите (дайте, подайте) пожалуйста.
- Lütfən göstərin (örtün, açın, dayanın, durun, yaddan çıxartmayın, yazın, başa salın, təkrar edin, gözləyin, çağın, zəng eləyin, kömək eləyin) – Покажите (закройте, откройте, остановитесь, не забудьте, напишите, объясните, повторите, подождите, позовите, позвоните, помогите) пожалуйста.
- Olarmı ... (keçim, içəri girim). – Можно ... (пройти, войти).
- Xahiş edirəm, qapını (rəncəgəni) açın (bağlayın). – Откройте (закройте), пожалуйста, дверь (окно)

... .

- Zəhmət olmasa, mənə kömək edin. – Помогите, пожалуйста мне.
- Mən “Koroğlu” operasına baxmaq istəyirəm. – Я хочу посмотреть оперу «Короглы»
- Zəhmət olmasa ... – Будьте добры, ...
- ... kitabı bura verin. – ... подайте, пожалуйста книгу.
- ... öz işinizi göstərin. – ... покажите, пожалуйста, вашу работу.
- ... bir də izah edin. – ... объясните, пожалуйста, ещё раз.
- ... mənə gözləyin. – ... подождите, пожалуйста, меня.
- ... qardaşını telefona çağırın. – ... позовите, пожалуйста, брата к телефону.
- ... bir qədər gec zəng edin. – ... позвоните, пожалуйста попозже.
- ... məsələni həll etməyə kömək edin. – ... помогите, пожалуйста, решить задачу.
- Sizin kitabınıza baxmaq olarmı? – Можно мне посмотреть вашу книгу?
- İcazə verin, sizin kitabınıza baxım – Разрешите мне посмотреть вашу книгу.
- Zəhmət olmasa işığı söndürün. Artıq gecdir, yatmaq vaxtıdır. – Будьте добры, выключите свет.

Уже поздно, пора спать.

- Xahiş edirəm, yavaş-yavaş danışın. Mən Sizi pis başa düşürəm. – Прошу говорить медленнее. Я Вас плохо понимаю.
- Oldu. – Пожалуйста.
- Xahiş edirəm, bərkdən danışsınız. Mən Sizi pis eşidirəm. – Прошу Вас говорить громче. Я Вас плохо слышу.
- Xahiş edirəm, rəncəgəni örtün. – Закройте, пожалуйста, окно.
- Bura küləklidir (Mənə soyuq olur. Mən soyuqlamışam). – Здесь дует (Мне холодно. Я простужен).

### Razılıq. Təşəkkür

- Diqqətinizə (köməyinizə, xoş qəbulunuza, məsləhətinizə, hədiyyənizə) görə çox sağ olun. – Спасибо за внимание (помощь, теплый приём, совет, подарок).
- Mən Sizdən (səndən) çox razıyam ki, ... – Я благодарен (-на) Вам (тебе) за то, что ... .
- İcazə verin, Sizə təşəkkürümü bildirim. – Разрешите поблагодарить Вас (выразить Вам свою благодарность).
- Mən sizin üçün yeni lüğət almışam. – Я купила для вас новый словарь.
- Mən sizdən çox razıyam. – Я вам глубоко признателен.
- Dəyməz. Mənim yerimə kim olsaydı, belə hərəkət edərdi. – Не стоит. На моем месте так сделал бы каждый.
- Bilsəydiniz, mən Sizə necə minnətdaram?! – Если бы Вы знали, как я вам благодарна?!
- Nə danışırısan, boş şeydir! – Да что ты, какие пустяки!
- Ola bilsin, bəlkə. – Быть может.
- Çətin ola bilsin, çətin ki. – Вряд ли.
- Güman etmirəm – Не думаю.
- Qorxuram ki, ... . – Боюсь, что...
- Sabah hava necə olacaqdır? – Какая завтра будет погода?
- Deyəsən (yəqin ki), 10°-yə yaxın isti gözlənilir. – Кажется (пожалуй), ожидается около 10° тепла.
- Qorxuram ki, soyuq olacaq. – Боюсь что будет холодно.

# İMLA YAZI ÜÇÜN MƏTNLƏR

## Balaca Rəna

Qapıdan bayıra çıxanda Rəna kənarında qara bir itin sərilib yatdığını gördü. İt balaca olduğu üçün Rəna ondan qorxmadı. İtə yaxınlaşdı. İtin yatıb-yatmadığını öyrənmək istədi. Əlindəki yaş papağın suyunu onun üstünə sıxdı. İt bundan hirsələndi. Dişlərini qıcaıyıb qıza hüddü. Rəna qorxub qaçdı. İt də onun dalınca yüyüdü. Rəna gizlənməyə yer axtarırdı. Elə bir yer də yox idi. Axırda divar dibində qoyulmuş qutunun dalına girib gizləndi. İt daha onun dalınca gəlmədi. Yol ilə gedənlərdən biri iti qovmuşdu. Rəna isə hələ qutunun dalında oturub qorxusundan əsirdi. *(X.Hasilovadan)*

## Cəmilə

Bu gün anası saat üçdə Bakıda olmalı idi. Cəmilə dərslərini hazırlayıb təyyarə meydanına getdi. O, üçüncü sinifdə oxuyurdu. Dəmir çəpərin arxasından yerə enən təyyarələrə göz qoyurdu. Yenicə meydançaya enmiş bir təyyarənin qapısı açıldı. Pillələrin üstündə sürməyi kostyumlu bir qadın göründü. Bu, Cəmilənin anası idi. Anasının çoxlu xarici qonaqlarla gəldiyini görcək qız sevindi. Onların içərisində afrikalı da, hindli də, ərəb də vardı. Qadınlardan birinin yanı ilə balaca bir qız gedirdi. Bu, balaca ərəb qızı idi. *(X.Hasilovadan)*

## Bu nə göz yaşlarıdır

Sahab dayanacaqda maşından düşüb gözlərini uzanan rellərə zillədi.

Bir azdan ağacların arasından tramvay özü də göründü. Əvvəlki zəng səsləri, çarxların xırçılısı... Tramvay düz onun qabağında dayandı. Sahab dəstəkdən yapışıb, çox çətinliklə yuxarı qalxdı. İçəridə cəmi beş-altı sənişin vardı. Ancaq keçib oturmadı. Elə oradaca, tamburda sürücünün yanında durdu. Nəzərləri həsrətlə sürücünün əllərinə zillənib qaldı. Nə qədər belə qaldığını özü də bilmədi. Bayaقدan bəri zümzümə edən gənc sürücü qocanın tamburda durduğunu görüb:

– Əmican, dedi,– boş yer çoxdur, keçin oturun.

– Yerim yaxşıdır, bala. Burada durmuşam ki, görüm tramvayın necə gedir.

Tramvay çox sürətlə irəli şütüyüdü.

Sürücü qanrılıb, qocaya bir də baxanda onun gözlərini yaşlı gördü. Ancaq başa düşmədi ki, bu nə göz yaşlarıdır... *(Q.İlkindən)*

## Çil toyuğun cücələri

Nərdivan tapıb gətirdilər. Mən dama qalxdım. İndi cücələrin səsinə lap yaxından eşidirdim. Damın o başında iri bir yeşik vardı. Bu yeşiyin içərisində həmişə sarı gil olardı. Mən yeşiyə yaxınlaşanda Çilin qaqqılısını eşitdim. Yeşiyin aralı qalmış qapağını qaldırdım. Nə görsəm yaxşıdır? Çil qanadlarını açıb oturmuşdu. Onun qanadları arasından isə qırmızı dimdiklər görünürdü. Çili qaldırdım. On beş dənə cücə: kəhrəba rəngli, sarıdimdik cücələr!

Cücələri səbətə yığıb, aşağı endirdim. Nənəm onlar üçün hində rahat yer düzəltdi. Çil də dövrəmizdə hərlənirdi. *(Q.İlkindən)*

## Cik-cirik... Cik-cirik...

Oğlan bütün gecəni sığırçının gözü barədə fikirləşdi. Eləcə də yuxuya getdi. Yuxuda da sığırçını gördü. Gördü ki, həkim olub sığırçın üçün göz düzəldib. Bundan sevinib anasını çağırırdı. Öz səsinə yuxudan ayıldı. İstədi ki, yuxuda gördüyünü anasına danışsın, ancaq nə qədər fikirləşdisə, yuxusu yadına düşmədi. Axı uşaqlar yuxuda gördüklərini tez unudurlar.

Sığırçın isə qəfəsdə atılıb düşürdü:

– Cik - cirik... Cik - cirik... *(Q.İlkindən)*

### **Ana qaranquş**

Bahar çoxdan girmişdi. Bağçalardan, bağlardan, başı qarlı dağlardan bahar ətri gəlirdi.

Bizim eyvan bu dağlara baxırdı. Burdan hər yer çox gözəl görünürdü. Bəlkə də, elə buna görə qaranquş yuvasını burada tikmişdi. Qaranquş bütün günü çəmənlərdə, bağlarda gəzirdi. Yalnız gün dağların dalına çəkildiyi zaman yuvasına qayıdırdı. O xeyli cükküldəyir, sonra susur, yuxulayırdı.

Səhər onun yuvadan nə vaxt uçub getdiyini heç kəs görə bilmirdi. Babam deyirdi ki, quşlar insanlardan tez oyanır. Çünki günəşin ilk telləri onların gözüne düşür. Bizim qaranquş da hamıdan qabaq oyanıb bağlara uçurdu. *(X.Hasilovadan)*

### **Bala qaranquş**

Bir gün səhər qaranquş yenə uçub getmişdi. Ancaq birdən yuvadan zəif cükkültü səsi gəldi. Babam dedi ki, yəqin, qaranquşun balası çıxıb.

Bir neçə gün də ötüb keçdi. Ana qaranquş dimdiyində yem gətirmişdi. Biz bala qaranquşun sarı dimdiyini, hələ tüklənməmiş xırdaca qanadlarını gördük. O ancaq anası gələndən-gələnə cükküldəyirdi. Sonra onun bir neçə dəfə atılıb yuvanın üstünə çıxdığını gördük. Onun qanadları yavaş-yavaş möhkəmlənməyə başlayırdı. İndi o, günün çox vaxtını yuvanın üstündə keçirirdi. Hətta bir dəfə yuvanın üstündə oynarkən yerə düşmüşdü. O hələ uça bilmirdi. *(X.Hasilovadan)*

### **Xuraman və yoldaşları**

Axşam yeməyindən bir az keçmiş otağın qapısı aralandı. Oradan bir neçə uşağın başı göründü. Xuraman yoldaşlarını mənimlə tanış etməyə gətirmişdi. Ancaq uşaqlar içəri girməyə utanırdılar. Mən onları çağırdım. Hamıdan əvvəl iri alagözlü Taras, onun dalınca sarışın Nataşa içəri girdi. Qıyıqgözlü, xırdahörüklü bir qız isə qapının ağzında durmuşdu. Bu, qazax qızı Gülümcan idi. Onlar divanda oturdular. Öz aralarında nə isə pıçıldadırdılar. Sonra Xuraman çəkinə-çəkinə uşaqların nağıl istədiklərini bildirdi.

Mən onlara bir neçə nağıl danışdım. Bu nağıllar onların öz ata-anaları, xam torpaqlar haqqında idi.

*(X.Hasilovadan)*

### **Qaraca qız və Ağca xanım**

Qaraca qız qavalını götürdü. Qızlar gəzməyə və oynamağa getdilər. Ağca xanım və Qaraca qız əl-ələ verib bağda qaçmağa və oynamağa başladılar. Ağca xanım başına gələni Qaraca qıza nağıl etdi. O da Baba otağından necə çıxdığını ona söylədi. Qızlar tez-tez Baba otağında görüş üçün bir-birinə söz verdilər. Qaraca qız Ağca xanıma qaval çalıb mahnı oxumağı və oynamağı öyrədirdi. Axırda onlar göy otun üstündə oturub söhbət etməyə başladılar. Ağca xanım bu halından çox şad idi. Ancaq anasının tezliklə qayıtması yadına düşdükcə ürəyi sıxılırdı. *(S.S.Axundovdan)*

### **Qara köpək və Qaraca qız**

Piri kişi Qara köpəyi heç vaxt zəncirləməzdi. Gecə və gündüz Qara köpək asudə idi. Bununla belə Qara köpək bağdan kənara çıxmazdı. Ancaq bəzi vaxt Hüseynqulu ağa ova getdikdə o da həvəslənib ov tulalarına qoşulardı.

Piri kişi komadan çıxdıqda qapını açıq qoymuşdu. Bu halda Qara köpək içəri girib evdə bir adamı yatmış gördü. Qulaqlarını şəkəlyib ona tərəf yönəldi. Sonra Qaraca qızı tanıyıb quyruğunu buladı və irəli gəlib yanında uzandı. Əllərini yalamağa başladı. Bu vaxt Qaraca qız gözlərini açdı. Yuxulu olduğu üçün Qara köpəyi tanımayıb qışqırdı. Onun səsinə Piri kişi cəld içəri girdi.

*(S.S.Axundovdan)*

# SİNİFDƏNXARİC OXU ÜÇÜN

## QIZIM , LAYLAY

Dağın dumanı gəlsin,  
Çayın ümmanı gəlsin.  
Gül qızımın yuxusu,  
Bəs hanı, hanı, gəlsin!  
Laylay, qızım, a laylay,  
Körpə quzum, a laylay.

Qapımızdan çay axır,  
Salıb bir haray axır.  
Sanki enib sulara  
Təzə çıxmış ay axır.  
Laylay, qızım, a laylay,  
Körpə quzum, a laylay.

Mürgülədi dağ, qaya,  
Yarpaq düşdü saf suya.  
Əsmə, külək, dayan, çay,  
Qızım getdi yuxuya,  
Laylay, qızım, a laylay,  
Körpə quzum, a laylay.

*Nəbi Xəzri*

## YAZ GƏLİB

Yaz gəlib, el bəzənib,  
Çöllərimiz sevinir.  
Sınələrə taxılan  
Güllərimiz sevinir.

Hər qəlbə nur süzülüb,  
Dağlar məğrur yüksəlib,  
Durnalar uçub gəlib,  
Göllərimiz sevinir.

Ağ günlərə yar olan,  
Dünyalara car olan,  
Hər günü bahar olan  
İllərimiz sevinir.

Sən də durma, ey ürək,  
Söz qoşub, nəğmə deyək.  
Biz necə sevinməyək,  
Ellərimiz sevinir.

*Nəbi Xəzri*

## KƏPƏNƏK

Qaçma, dayan, kəpənək,  
Bax gülə, bax çiçəyə,  
...Uçdu əlvən kəpənək,  
Qondu bir ağ çiçəyə.

Tutacaqdım onu mən,  
Birdən kəpənək uçdu.  
Elə bil ki, əlimdən  
Əlvən bir çiçək uçdu.

*Nəbi Xəzri*

## RƏSSAM GÜNƏŞ

Rəssam günəş ertə durdu,  
Təbiətə min rəng vurdu.  
Fırçasını çəkdi dağa,  
Göy dənizə, yaşıl bağa;  
Gah soluna, gah sağına,  
Uşaqların yanağına.  
Günəş gözəl bir rəssamdır,  
Hər tərəfə rəngi çatdı.  
Elə ki gördü axşamdır,  
Dağ dalına enib yatdı.

*X.Əlibəyli*

## MIXƏK

Xəzan yoxdu mənimçün  
Yamyaşılmaq qış, bahar.  
Al qırmızı gülümün  
Xoşagələn ətri var.

Elə bil ki alışır  
Qırmızı ləçəklərim  
Tünd qonur rəngdə olur  
Quruyan çiçəklərim.  
*Rafiq Yusifoğlu*

## YOD

Barmağımı kəsəndə  
Anam sürtdü bir dərman.  
Bilmədim ki, neyləyim  
Yaramın ağrısından.

Adını da soruşdum,  
Anam dedi ki, yoddu.  
Barmağımı yandırdı,  
Bu ki, yod deyil, oddu?  
*Rafiq Yusifoğlu*

## YARAŞARMI?

Atdığın tullantılar  
Yığılsa qalaq-qalaq,  
Gərək ömrümüz boyu  
Zibil içində qalaq.

Bu gözəl dünyamızdan  
Sən gözəllik umsana?!  
Təbiəti korlamaq  
Yaraşarmı insana?

Bəs sənə söyləməyib,  
Müəllim, atan, anan  
Elə özü zibildi  
Zibili yerə atan.

Gəlin verək əl-ələ,  
Dünya tərtəmiz olsun.  
Qəlbimizdə məhəbbət  
Kükürəyən dəniz olsun.  
*Rafiq Yusifoğlu*

## QANADLI MEYVƏLƏR

Gözəl bir bağ salmışıq,  
Hər cürə meyvəsi var.  
Armut, alma, albalı,  
Ərik, zoğal, heyva, nar...

Ən çox xoşuma gələn  
Quşların şən səsi.  
Onlar bizim bağçanın  
Qanadlı meyvəsidir.  
*Rafiq Yusifoğlu*

## QARPIZ TUMLARI

Qarpız kəsdik şipşirin,  
Qıpqırmızı, bal kimi.  
Tumları görünürdü  
Qara-qara xal kimi.  
Belə dedi onlara  
Baxıb balaca Bahar:  
– Gör bunun köynəyinin  
Nə qədər düyməsi var?..  
*Rafiq Yusifoğlu*

## MƏN YUXUDAN DURANDA

Axşam yetişən kimi  
Ay yerə şölə salır.  
Gecələr səhərəcən  
Ulduzlar oyaq qalır.

Dağların arxasından  
Gün çıxanda, ay batır.  
Mən yuxudan duranda,  
Ulduzlar gedib yadır.  
*Rafiq Yusifoğlu*

## MEŞƏNİN QORXUSU

– Qucağında şir, pələng,  
Ayı gəzir həmişə.  
Bu vəhşi heyvanlardan  
Qorxmursanmı, ay meşə?

– Qoynuna sığınandan  
Meşənin nə qorxusu?  
Sən də qonaq gəl mənə,  
Dinlə, quşlar oxusun.

Sinəmdəki güllərin  
Əyil öp yanağından.  
– Yəni heç qorxun yoxdu?  
– Var.  
– Nədəndi?  
– Yanğından.

Əlini cibindən çək,  
Yoxsa səndən küsərəm.  
Kibrit çöpü görəndə  
Əsim-əsim əsirəm.  
*Rafiq Yusifoğlu*

## KİTAB

Kitab ki, var, həmdəmidir,  
Bu dünyada hər bir kəsin.  
Elə insan varmı görə  
Çevirdiyi vərəqlərdən  
Qəlbi əsib, titrəməsin?!..

O öz şirin söhbətində  
Nə usanar, nə yorular,  
Nə vaxt onu danışdırsan  
Sənə bir dost, həmdəm olar.  
O nə küsər, nə inciyər,  
“Daim sənə dostam” – deyər.

Kitab sirdaş, yaxın yoldaş,  
Sənəndə min aləm var.  
O səni bir insan kimi  
Gah güldürər, gah ağladar.

Dili yoxdur, o danışır,  
Hər bir şeydən xəbər verir.  
Ata kimi sənə bəzən  
Kitab doğru yol göstərir.

Yalan deməz, verdiyi  
Hər xəbəri o düz verir.  
Gözü yoxdur, bu dünyanı  
Görmək üçün o, göz verir.

Bir kitabı sən ilk dəfə  
Oxuyanda min ilhamla;  
Elə bil ki, dost olursan  
Görmədiyini bir adamlar.

Sevə-sevə o kitabı  
Oxuyanda sən təzədən,  
Sanki köhnə dostun ilə  
Görüşürsən bir daha sən.

Qurtaranda bir kitabı  
Elə bil ki, sən bu zaman  
Ən mehriban bir dostundan  
Həmişəlik ayrılırsan.

Dili yoxdur, o danışır,  
Hər bir şeydən xəbər verir.  
Yaxşı kitab ata kimi  
Sənə doğru yol göstərir.

*B. Vahabzadə*

## ŞƏHİDLƏR

Qatil gülləsinə qurban gedirkən,  
Gözünü sabaha dikdi şəhidlər.  
Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla  
Vətən torpağına çəkdi şəhidlər.

O şənbə gecəsi, o qətl günü,—  
Mümkünə döndərdik çox namümkünü.  
Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü,  
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər.

Tarixi yaşadıb diləyimizdə,  
Bir yumruğa döndük o gecə biz də.  
Yıxıb köləliyi ürəyimizdə  
Cəsarət mülkünü tikdi şəhidlər.

Dözdü hər zillətə, dözdü hər şeyə,  
“Dünyada mənim də haqqım var”, – deyər.  
Kütləni xalq edən müqaviləyə  
Qanı ilə qolunu çəkdi şəhidlər.

İnsan insan olur öz hünəriylə,  
Millət millət olur xeyri, şəriylə.  
Torpağın bağına cəsədləriylə,  
Azadlıq tumunu əkdik şəhidlər.

*B. Vahabzadə*

## MƏNİM ANAM

Savadsızdır,  
Adını da yaza bilmir  
Mənim anam...  
Ancaq mənə,  
Say öyrədib,  
Ay öyrədib,  
İl öyrədib;  
Ən vacibi:  
Dil öyrədib  
Mənim anam...

Bu dil ilə tanıyısam  
Həm sevinci, həm də qəmi...  
Bu dil ilə yaratmışam  
Hər şeirimi,  
Hər nəğməmi.  
Yox, mən heçəm,  
Mən yalanam,  
Kitab-kitab sözlərimin  
Müəllifi – mənim anam!..

*B. Vahabzadə*



## AZƏRBAYCAN

Sıra dağlar, gen dərələr,  
Ürək açan mənzərələr...  
Ceyran qaçar, cüyür mələr,  
Nə çoxdur oylağın sənini!  
Aranın, yaylağın sənini.

Keç bu dağdan, bu arandan,  
Astaradan, Lənkərandan.  
Afrikadan, Hindistandan  
Qonaq gəlir bizə quşlar,  
Zülm əlindən qurtulmuşlar...

Bu yerlərdə limon sarı.  
Əyir, salır budaqları;  
Dağlarının dümağ qarı  
Yaranmışdır qarlı qışdan,  
Bir səngərdir yaranışdan.

Min Qazaxda köhlən ata,  
Yalmanına yata-yata,  
At qan-tərə bata-bata,  
Göy yaylaqlar belinə qalx,  
Kəpəz dağdan Göygölə bax!..

Könlüm keçir Qarabağdan,  
Gah bu dağdan, gah o dağdan;  
Axşam üstü qoy uzaqdan  
Havalansın xanın səsi,  
Qarabağın şikəstəsi.

Bir dön bizim Bakıya bax,  
Sahilləri çıraq-çıraq,  
Buruqları hayqıraraq  
Nərə salır boz çöllərə,  
İşıqlanır hər dağ, dərə.

*Səməd Vurğun*

## AZƏRBAYCAN

Dosta möhkəm sədaqətli,  
Qoynu bahar tərəvətli,  
Beynəlmiləl təbiətli,  
Bir diyardır Azərbaycan.

Öz odundan alovlanan,  
Gələcəyə qanad çalan,  
Milyon qışı yola salan  
İlk bahardı Azərbaycan.

Bir nəğmədi, bir şeirdi,  
Dinəndə Vurğun deyirdi,  
Füzulidi, Üzeyirdi,  
Şəhriyardı Azərbaycan.

Qəlbi dağlar baş-başadır.  
O, Şəkidi, bu, Şuşadır,  
Doğrudan da, tamaşadır  
Başdan-başa Azərbaycan.

Baxdım ana torpağıma,  
Aranıma, yaylağıma,  
Min səs gəldi qulağıma  
– Yaşa,  
Yaşa, Azərbaycan!

*Hüseyn Arif*

## BAHAR NƏĞMƏSİ

Aşib qarlı dağları,  
Gəlir bəzəkli bahar.  
Sinəsi qızılgüllü,  
Qoynu çiçəkli bahar.

Quşlar verir xəbəri,  
Gəzir kəndi, şəhəri.  
Döyür pəncərələri,  
Sərin küləkli bahar.

Ot qalxıb dizə çıxır,  
Hər nə var üzə çıxır.  
Maşınla düzə çıxır,  
Dəmir biləkli bahar.

Cana gəlir çöl-bayır,  
Çəmənələr ətir yayır.  
Aləmə nur paylayır,  
Günəş ürəkli bahar.

*Hüseyn Arif*

## LAYLA, XOCALIM, LAYLA

Duz basdılar yarama,  
Layla, Xocalım, layla.  
Düşdün gülləborana,  
Layla, Xocalım, layla.

Namərdi kim çağırdı?  
Göydən ölüm yağırdı.  
Dilnən demək ağırdu,  
Layla, Xocalım, layla.

Daş üstə daşımı qaldı,  
Salamat başımı qaldı,  
Gözümdə yaşımı qaldı,  
Layla, Xocalım, layla.

Yara sarıyan hanı?  
Haqdan yarıyan hanı?  
Yurdu qoruyan hanı?  
Layla, Xocalım, layla.

Dünya darmı görəsən?  
Qulaq karmı görəsən?  
Allah varımı görəsən?  
Layla, Xocalım, layla.

*Zəlimxan Yaqub*

## BU CİNASLI ŞEİRLƏR, GÖR SƏNƏ NƏ DEYİRLƏR:

Sənə versələr sual,  
Dinmə, ağzına su al!

Elə iş gör, ay Elşad,  
Sevinsin, olsun el şad.

Bekar gəzmə, işlə, qazan.  
Boş qalmasın evdə qazan.

Söz deməmiş qız durdu,  
Soyuq çayı qızdırdı.

Belə deyir Quşüzümü:  
Dimdikləyir quş üzümü.

Sözü deyəndə açıq  
Niyə edirsən acıq?  
Yemək hələ bişməyib,  
Axı hamımız acıq!

Mənə deyirlər  
Ayıdöşəyi,  
Neyləyir axı  
Ayı döşəyi?

*Rafiq Yusifoğlu*

## MOLLANIN YORĞANI

Molla Nəsrəddin evdə yatdığı zaman gecəyarısı küçədə hay-küy eşidir. O, tez yorğanına bürünüb küçəyə çıxır. Bu vaxt qaçaqaç düşür. Adamlar bir-birinə qarışır. Bu qaçaqaçda Mollanın yorğanını çiyindən çəkib aparırlar. Yorğan gedən kimi səs-küy kəsilir.

Molla soyuqdan titrəyə-titrəyə evə qayıdır. Arvadı soruşur:

– Ay kişi, küçədə nə xəbər var? Dava nə üstə imiş?

Molla başını bulaya-bulaya arvadına cavab verir:

– Heç, elə bir şey yoxdur. Bu hay-küy bizim yorğanın üstündə imiş. Yorğan getdi, hay-küy də kəsildi.

## 300 İLLİK ÖMRÜN SON GÜNÜ

Bir şəkili bazarda qəfəs quşları satırdı. Ətrafına çoxlu adam toplaşmışdı. Baxan çox idi, alan yox. Yaşlı bir kişi quşsatana deyir:

– Qarğa satsan alaram.

– A dayı, sənə quzu kəsim, qarğanı neynirsən, almağa quş seçə bilmirsən? – deyə quşsatana təəccübünü bildirir.

– Eşitmişəm ki, qarğa 300 il yaşayır. Yoxlamaq istəyirəm, görüm, düzdü, ya yox?

Azcana gözlə, ha bu saat sənə qarğa gətirdərəm, – deyib quş satan yanındakı uşağa işarə edib, hara isə göndərir. Beş-on dəqiqə keçməmiş uşaq əlində bir qarğa geri dönür. Quşsatan sövdələşib qarğanı 10 manata satır.

Səhəri gün müştəri həmin yerə gəlib quşsatana deyir:

– Qarğa öldü. Axı o, 300 il yaşamalıydı! Pulumu qaytar!

Quşsatan oğlan təəssüflə:

– Mənim yadımdan çıxmışdı sənə deyim ki, dünən həmin qarğanın 300 yaşı tamam olub, – deyir.

*Şəki lətifəsi*

## QIZMAR GÜNƏŞ ALTINDA

Balaca Osman:

– Ana, ana can, səhər gün çıxmamış məni oyat, – dedi.

– Yenə oyanmayacaqsan.

– Oyanmasam, bədənimə iynə batır, saçımdan dart, döy məni!

– Hərgah oyanmasan?

Qadın uşağı bərk-bərk qucaqlayıb bağına basdı:

– Can bala! – dedi.

Balaca Osman:

Oyanmasam... – deyib bir az fikirləşdi və birdən: – Ağzıma acı bibər sürt! – dedi.

Ananın gözləri yaşardı, şəfqətlə oğlunun üzündən öpdü. Uşaq hey deyirdi:

– Bax oyanmasam, ağzıma bibər sürtərsən ha!

Anası can dedikcə o:

– Bibər çox acı olsun, – deyər şıltaqlıq edir, atılıb-düşür, hay-küy salırdı:

– Acı bibər, qırmızı bibər, ağzımı elə yandırsın... Elə yandırsın ki, o saat... o saat oyanım!

O atıla-atıla gedərək cəld çardağa çıxdı və yatağına girdi.

Bürkülü yay gecəsidir... Göydə solğun ulduzlar və yupyumru ay görünür...

Osman yatağında gah o böyrü, gah bu böyrü üstə çevrilir. Gah da səksənib dikəlir: “birdən oyana bilmərəm”, – deyir. Sonra qərara gəlir: “səhərə kimi yatmaram”. Sevinir. Səhər tezdən anası “Osman” deyər-deməz qalxıb onun boynuna sarılacaq. Anası məəttəl qalacaq. Sevindiyindən Osman az qalır oynasın. Bir an keçməmiş sevinci yox olur. Ürəyinə qorxu çökür: “Bəlkə, yatıb qaldım, onda necə olsun?” Öz-özünə cavab verir: “Yatmayacağam. Yox, yatmayacağam. Axı nə üçün yatmalıyam?”

Bir azdan anası gəlib Osmanın yanında uzanır. Onun başını sıgallayır:

– Mənim balam, yatıbsanmı?

Osman səsini çıxartmır. Anası onu qucaqlayıb öpür. Duyduğu sevgi, məhəbbət, ana nəvazişi balaca Osmanın gözlərini yaşardır. Səhərin tez açılmasını arzulayır. Tezdən onu oyanmış görəndə anası nə qədər sevinəcək! Onun bütün fikri səhər anasını təəccübləndirməkdir.

Ana yatıb. Osman yavaşca başını qaldırır ağır-ağır nəfəs alan anasına baxır. Ay işığında anasının üzü parıldayır. Onun yoğun hörükləri indi daha qalın görünür. O uzun hörüklər ağ yastığın üstündə qıvrılıb durur. Osman anasının ağappaq üzünə xeyli baxır. Axırda başı ağırlaşmış yastığa düşür.

Gecəyarıdan xeyli keçmişdi. Amma hər yer gündüz kimi aydınlıq idi. Çardağın altında yatan inəyin kövşəyi eşidilirdi. Yuxu Osmanın gözündən tökülürdü. Yatmamaq üçün dişlərini qıcayır, əl-qolunu gəmirirdi. Amma yuxu onun dörd tərəfini su kimi bürüyür, durmadan onu basırdı. Osman gah gülür, gah acıqlanırdı... Səhər açılanda anasının boynuna sarılar... Qolları anasının boynunda...

Ay qərbdəki obaya enib. Onun bir yanı sanki indicə yerə dəyəcəkdir.

Qızarıb batmağına az qalıb.

Şərqdəki dağların başı yavaş-yavaş ağarır, üfüqlərdən işıq koma-koma səməyə səpələnirdi. Kənddən mal-qara böyürtüsü eşidilir, yer-yurd oyanmağa başlayırdı.

Ana diz çöküb səssiz-səmirsiz uşağın üzünə baxır. Osmanın başı yatağın üstündən yana sürüşüb. Boynu napnazik, üzü sapsarı... Nəfəs almağını hiss etmək olmur. Ala-qaranlıqda onun kiçik üzü yaxşı görünür. Ana dərddi-dərddi köks ötürür...

Osman bir qolunu yorğanın altından bayıra çıxardı. Qolu baş barmaq nazikliyindədir. Ana gözlərini oğlunun qoluna zilləyib:

– Of! Balam mənim, off!.. – dedi. Başını bulayıb qalxdı.

Ana hiddətlə:

– Yox oyatmaram, – dedi. Acından ölsək də qoy ölək. Bir uşağın işləməyindən nə çıxacaq?

O, gözlərini uşağın napnazik qolundan çəkə bilmirdi. Oğlunun bu qədər arıq olduğunu indiyəcən görmədiyinə təəccüb edirdi.

– Acından ölsək də qoy ölək!

Uzun hörüyünün ucunu ağzına alıb hirsələ çeynədi. Aşağıdan əri bağırıdı.:

– Yenə oyanmadı?

Qadın yumşaq, yalvarıcı səsle:

– Sən uşağdan nə istəyirsən? – dedi, – o hələ əl boydadır. Sümükləri bərkiməyib.

Əri acıqlandı:

– Bu gün mütləq oyanmalıdır. Sənə deyirəm “oyat”. Qoy işləsin. Tənbəl öyrənməsin. Qoy canı bərkisin.

Kişi pilləkənləri qəzəblə dırmanıb çardağa çıxdı. Uşağın iki qolundan tutub qaldırdı. Uşaq onun əlində dovşan balası kimi asılı qalmışdı. Yuxudan sərsəm oyandı. “Ana, ana!” deyər qışqırdı. Kişi onu çardaqdan düşürüb qadının qabağına atdı.

Qadın uşağına baxa-baxa qaldı. Birdən onu qucaqlayıb bəgriyə basdı.

– Allah heç bəndənin uşağını əllərdə qoymasın, – dedi.

Uşağın gözləri açıq idi. Amma hələ özünə gəlməmişdi. Anası onun üzünü soyuq su ilə yudu. Uşaq özünə gələn kimi:

– Ana! – çığırdı.

– Can ana!

– Ağzıma qırmızı bibər sürtdünmü?

Bu zaman Mustafa ağanın arabası evin qabağında dayandı.

– Osman!..

Osman qaça-qaça gedib arabaya mindi. Şadlığından yerə-göyə sığmır, mahnı oxuyurdu.

Ana Mustafa ağaya günəməzd işləməyə gedən Zeynəbi kənara çəkib:

Sənə qurban olum, Zeynəb, – dedi, – Osmanda gözün olsun! Uşaq bir dəri, bir sümükdür.

Zeynəb onu sakitləşdirdi:

– Bacım, qorxma, qoymaram sənin oğlunu incitsinlər.

Onlar araba ilə tarlaya gəldilər. Hələ gün çıxmamışdı. Taxılbiçən maşının cərgə ilə düzdüyü dərzlər şəhli idi. Dərzləri arabaya yükləməyə başladılar. Arabaya tək at qoşulmuşdu. Araba dolar-dolmaz Osman atın başını çəkib xırmana aparırdı.

Dərz yükləyənlər hərdən Osmana sataşırdılar:

– Osman, necəsən?

– Əhsən sənə, Osman!

Osman sevinirdi.

Bir azdan günəş qarşıdağı dağların dalından qıpqırmızı od yumağı kimi çıxdı. Dərzlərdən yavaş-yavaş buxar qalxırdı. Göydə parça-parça ağ buludlar hərələnirdi.

Osman xırmanla tarla arasında qalmışdı. Bu yolu hey gedib gəlirdi. Osman qıvraq yeriyirdi, cəld idi.

Zeynəb tez-tez :

– Ay qoçağım, ay igid Osmanım! – deyib onu həvəsləndirirdi.

Günəş lap hündürə qalxmışdı. Hər yan işığa qər q olmuşdu. Günəşin şüaları sünbüllərin, dərzlərin üstündə bərq vururdu. Dərz bağlayanlar toza bulaşmışdılar, tər dabanlarından axırdı. Ətraf od tutub yanırıdı.

Osmanın üzü daha da nazılmış, iri gözləri kiçilmişdi. Köynəyi yamyaş idi.

Səhər o nə qədər qıvraq idi! İndi güclə yeriyirdi. Az qalırdı atın ayaqları altına yıxılsın. Özünü zorla saxlayırdı.

Torpaq qızmış dəmirə dönmüşdü. Osman ayağını yerə basdıqca atılıb-düşürdü. Ona görə də yerşi əcaib görünürdü.

Dərz yığan qadınlar araba gələnə qədər dərzlərin üstünə uzanıb yorğunluqlarını alırdılar.

Osman hey göyə baxırdı. Bir parça bulud... Bəzən bir ağ bulud kölgəsi bir an göyün üzündə qalır

ötürdü. Osmanın gözləri bu kölgənin arxasınca gəzirdi.

Günəş günorta yerinə qalxanda taxıl istidən buğlanmağa başladı. Çat-çat olmuş torpaq Osmanın ayaqlarını yandırırdı. Osman tez-tez ayağının birini götürüb birini qoyurdu. Onu yer də yandırırdı, göy də. Elə bil, ürəyinə qızmış dəmir soxurdular..

Hər yan bürkü idi. On metrədən uzağı görmək olmurdu. Arabaya dərz yükləyəndə Zeynəb dönüb Osmanı baxdı. Gördü ki, Osman ayaqlarını yerə basa bilmir.

– Osman, Osman!.. Osman bala, piyada gedib-gəlmə! Gəl səni atın üstünə mindirim! – dedi.

Zeynəb Osmanı qaldırıb atın üstünə qoydu. Osmanın ayaqları hələ də əsirdi. Atın üstündə gedib-gəldi. Zeynəb uzaqda dərz bağlayırdı. Osman atdan düşüb Zeynəbin yanına getdi.

Zeynəb:

– Atı niyə qoyub gəldin? – dedi. – Birdən at qaçar.

Osman Zeynəbə yaxınlaşıb onun əlindən tutdu:

– Zeynəb xala, mən böyüyəndə sənə qızıl sırğa alacam, – dedi. Qaç-qaç atın yanına qayıtdı.

Adam istidən boğulurdu. Zərrə qədər külək yox idi. Osmanın ayaqları ağrıyırdı. Gözləri heç nə görmürdü. Atın üstündə güclə oturmuşdu. Atı Osman sürmürdü, at özü gedib-gəlirdi.

Nahar vaxtı gəldi. İstidə yemək?.. Qan kimi ilıq su... Zeynəbin yalvarmağına Osman ağzına bir tiki də almadı. Amma hey su içirdi..

Zeynəb Osmanın başına bir vedrə su tökdü. Uşaq ondan sonra özünə gəldi.

Təzədən iş başlayanda Zeynəb:

– Osman, sən indi get otur, – dedi. – Atı qoy başqası sürsün.

– Yox, Zeynəb xala, olmaz, mən yorulmamışam.

Atı əlindən alanda Osman: “mən yorulmamışam, vallah yorulmamışam, – deyə hönkür-hönkür ağlamağa başladı.

– Vallah yıxılmaram, billah yıxılmaram. Mən yorulmamışam!

Osmanı ata mindirdilər. Amma üç dəfə gedib-gələndən sonra başı hərləndi.

Bir azdan ikiqat olub atın yalından yapışdı. Zeynəb tez yüyürüb Osmanı atdan düşürtdü. Osmanın halı özündə deyildi. Zeynəb onu aparıb dərzin üstünə uzandırdı.

– Quzu... Quzu bala... Yaman tərs imişsən, – dedi. Yenə su gətirib uşağın başına tökdü. Günəşin qabağını kəsib özünü Osmanı kölgəlik elədi. Xeyli vaxt keçəndən sonra Osman ayıldı. Axşama qədər dərzin üstündə yumaq kimi yumrulayıb işləyənlərə baxdı. Utandığından başını qaldıra bilmirdi.

İş qurtarandan sonra Zeynəb Osmanın əlindən tutub onu arabaya mindirdi.

– Osman can, – dedi, – sən bu gün çox yaxşı işlədin. Mustafa ağa zəhmət haqqını artıqlaması ilə ödəyəcək...

Osman öz qulağına inanmadı:

– Doğrudanmı? – dedi.

– Əlbəttə, sən çox iş gördün.

Osman sevindi.

... Bütün ailə bayırda, qapının ağzında oturub şam edirdi. O biri yanda araba, arabaya bağlı atlar dayanmışdı. Atlar başlarını ota soxub xışıldada-xışıldada yeyirdi. Hər yanı təzə ot iyi bürümüşdü.

Yavaş-yavaş hava qaralırdı. Osman atlardan bir az o yanda durmuşdu. Yemək yeyənlərə baxırdı. Ev adamlarının ondan xəbərləri yox idi.

Osman işdən qayıdandan bəri burda durub gözləyirdi. Axırda səbri tükəndi. Öskürdü. Yerdən götürdüyü çubuğu şaqqıltı ilə qırdı. Süfrə arxasında oturanlar, deyəsən, heç nə eşitmədilər. Osman qırdığı çubuqla torpağa dairələr cızdı. Sonra çubuğu bütün gücü ilə torpağa vurdu. Bu səsə də məhəl qoyan olmadı. Süfrə arxasında oturanlar danışib gülürdülər. Osman əsəbiləşdi. Çubuğu tez-tez yerə vurdu. Torpaqda cızdığı dairələri tapdaladı. Çubuğu yerə sancdı. Qaç-qaç çubuğun başına dolandı.

Osman birdən səs eşidib qaçmaq istədi, amma qaça bilmədi.

Mustafa ağanın arvadı təəccüblə:

– Baho! Osman! Osman burdaymış ki?.. Gəl, Osman! – dedi.

Osman yerindən tərpənmədi.

– Gəl bala, gəl otur, çörək ye!

Osman ona baxmadı, susdu.

– Səni ananmı göndərdi?

Osman başını aşağı saldı.

– Yoxsa çöldən qayıdandan sonra evə getməyibsən, ay dəli? Yəqin, indi anan nigarandır, səni axtarır.

Qadın əyilib ərinə nəşə dedi. Süfrədəkilər güldü.

Osmanın ürəyindən keçdi ki, qaçsın, amma mıxlanıb yerində durdu.

Mustafa ağa:

– Hələ siz bir mənə baxın ha ...Osmanın haqqını vermək tamam yadımdan çıxıb, – dedi. Kəsəni çıxarıb Osmana bir iyirmi beş quruşluq uzatdı. Osman pulu havada qapdı.

– Hurreyy! – deyib götürüldü.

Qaç-qaç evə gəldi. Anasının boynuna atıldı:

– Al! – dedi.

Ana iyirmibeşliyi üç dəfə başına hərlədi... Dodaqlarına apardı.

*Yaşar Kamal Göyçəli*

## LEYLƏK YUVASI

Günəş pəncərədən içəri boylananda Nurlan hələ də şirin yuxuda idi. O bir az da aşağı əyildi və Nurlanın tərlənmiş alnını, pörtmüş yanaqlarını mehribanlıqla oxşadı. Nurlan gözlərini açdı və tez yerindən qalxıb, pəncərəyə yaxınlaşdı. Atasının işlədiyi kranın kabinəsini boş görüb, anasını səslədi:

– Ana, atam kranda yoxdur.

Anası dedi:

– Kran daha onlara lazım deyil. Görmürsən, evi tikib qurtarıblar.

Bir də təzə ev tikməyə başlayanda lazım olacaq. Təzə evi bax o iki hündür ağacın yerində tikəcəklər.

Nurlan təəccüblə soruşdu:

– Bəs ağacın başındakı leyləklər? Onlar necə olacaq?

– Yəqin, o vaxtadək uçub gedərlər.

– Bəlkə, getmədilər?

Anası vacib işi olduğu üçün ona cavab verməyə vaxt tapmadı. Tez mətbəxə keçdi.

Bir azdan nənəsi bazardan qayıtdı. İçəri girən kimi Nurlan ona gileyləndi:

– Nənə, bilirsən leyləklərin yuvasını uçuracaqlar. Yerində təzə ev tikirlər. Bəs nə eləsinlər? Onlara görə adamlar evsiz qalsınlar? Quşlara nə var ki başqasını tikərlər.

Nənənin sözləri Nurlanın xoşuna gəlmədi. Atasına da acığı tutdu: “Başqa yer yoxdur ki, evi gərək elə orada tiksinlər...”

O bütün günü pəncərənin qabağından çəkilmədi.

Ata və ana leylək tez-tez uçub gedir və bir azdan dimdiklərində yem qayıdırdılar. Onlar yuvanın qırağında oturan kimi üç dənə qırmızı dimdik onlara tərəf uzanır və ağızlarını açırdılar. Balalarını yedirdikdən sonra leyləklər yenə uçub gedirdilər. Nurlan fikirləşirdi ki, bəs yuvaları uçulandan sonra onlar balalarını harada yemləyəcəklər?

Axşam işdən qayıdan atası oğlunu çox qüssəli gördü.

– Oğul, nə olub, niyə belə qaşqabaqlısan?

Nurlanın əvəzinə anası cavab verdi:

– Hırlənib ki, leyləklərin yuvasını uçuracaqsınız.

Ata bərkdən güldü:

– Elə buna görə mısmırığını sallamısan? Eh səni...

Atasının sözlərindən o daha da tutuldu.

İndi evdəkilərdən elə küsmüşdü ki, yatağına uzananadək heç kəslə dinib- danışmadı.

Ertəsi gün atası həmişəki kimi yenə yemək fasiləsində evə gəlmişdi. Gedəndə oğluna dedi:

– Geyin, sən də gedək. Gör sənə nə göstərəcəyəm.

Nurlanın dünəndən hirsli soyumamışdı. Buna görə də getmək istəmədi.

Sonra fikirləşdi ki, atası, yəqin ki, onu özü ilə krana qaldıracaq. Bu həvəslə tez geyinib, atası ilə getdi.

İş yerinə çatanda iki nəfər gənc fəhlə əllərində mişar atanı gözləyirdilər.

– Hə, hazırsınız? – atası soruşdu.

– Biz çoxdan hazırıq, səni gözləyirik.

– Bu saat, – deyib, atası Nurlanı kölgə bir yerə apardı. – Sən burada otur, tamaşa elə.

Sonra o öz kranına qalxdı. Bir azdan kranın çalovunu lap aşağı endirdi. Əllərində mişar olan fəhlələr çalova oturdular və atası onları yuxarı qaldırdı. Aşağıdakı fəhlələr də işlərini buraxıb, onlara tamaşa edirdilər. Eynəkli bir adam aşağıdan yuxarı onlara çıxırdı:

– Əldən cəld olun ha. Qayıdan vaxtlarıdır.

Nurlan onun dediklərindən heç bir şey başa düşmədi. Çalov kranın lap yuxarisına çatdıqda atası kranın milini leyləklərin yuvasına tərəf döndərdi. Bu zaman baş verən hadisə Nurlanı sarsıtdı. Əllərində mişar olan fəhlələr yuvanın yerləşdiyi budaqları altdan mişarlamağa başladılar. “Atamın dediği maraqlı şey budur? Bundan ötrü məni buraya gətirib?” – fikirləşdi və hirsindən onu ağılamaq tutdu. Ancaq yan-yörəsindəki fəhlələrdən utanıb özünü zorla saxladı. Bu müddətdə isə fəhlələr budaqları mişarlayıb, qurtarmışdılar. İndi onlar yuvanı başları üstündə iri papaq kimi tutub saxlayırdılar. Atası kranın milini başqa istiqamətə yönəltdi. Mil havada dövrə vurub, yaxındakı parkın hündür ağaclarına yaxınlaşdı. Yuvanı başları üstə tutan fəhlələr onu ağaclardan birinin başına qoydular və sonra yuva ilə birlikdə kəsilmiş qısa budaqları məftillə ağacın budaqlarında möhkəmlətməyə başladılar. Yenə eynəkli adam aşağıdan onlara tərəf çıxırdı:

– Bir az tələsin. İndilərdə qayıdacaqlar.

Eynəkli adamın sözlərini Nurlan başa düşdü. Ata və ana leylək yuvadan uçub getmişdilər. O istəyirdi ki, leyləklər qayıdanadək yuvanı möhkəmləndirib qurtarsınlar.

Bir-iki dəqiqədən sonra atası yenə kranın uzun milini təzə binalara tərəf döndərdi və əllərində mişar olan fəhlələri aşağı endirdi. Eynəkli adam onlardan sotsuşdu:

– Möhkəm bağladınız?

– Əlbəttə. İstəyir xəzri yox, lap tufan qopsun, ona heç nə eləyə bilməz.

Atası da bir azdan krandan aşağı endi. Nurlana yaxınlaşıb dedi:

Hə, necədir, bizdən razı qaldın? Onları da təzə mənzilə köçürdük. İndi gedək evə. Pəncərədən bax gör, leyləklər təzə mənzili necə axtarıb tapırlar.

Evə qayıtdılar. Nurlan pəncərənin qabağında durub gözlədi. Bir azdan leyləklər uçub gəldilər. Yuvalarını yerində görmədikdə üst budaqları kəsilmiş ağacların üstündə həyəcanla dövrə vurmağa başladılar.

Aşağıdakı fəhlələr də işlərini buraxıb, onlara tamaşa edirdilər.

Nurlan quşlardan ötrü narahat oldu. Atasına dedi:

– Təzə yuvanı tapa bilmirlər.

– Taparlar.

Bir azdan hər iki leylək parka tərəf uçdular. Onlar yuvanı görmüşdülər. Ancaq yuvaya birdən-birə enmədilər. Əvvəlcə onun ətrafında bir neçə dəfə dövrə vurdular. Elə bil nədənsə çəkinirdilər. Axırda ata leylək, onun dalınca da ana leylək yuvaya qondular. Yenə qırmızı dimdiklər uzandı, ağızlar açıldı. Bala-larını yedirəndən sonra leyləklər təzə yuvanı sahmana salmaqla məşğul oldular.

Nurlan nənəsini səslədi:

– Nənə, nənə, gəl bax, leyləklər təzə mənzilə köçüblər.

Nənə isə mətbəxdə ləngiyirdi. O özünü çatdırınca leyləklər yuvanı səliqəyə salıb qurtarmışdılar. İndi bir ayaqları üstə durub, elə bil, fikrə getmişdilər.

*Qılman İlkin*

## İLK MƏKTUB

Solmazın yaşadığı həyatə poçtalyon tez-tez gəlirdi. O, yuxarı mərtəbələrə qalxır, qapıları döyür, uzaq ellərdən gələn məktubları sahiblərinə çatdırırdı. Solmaz istəyirdi ki, onun da adına məktub göndərsinlər. Ancaq heç kəs ona məktub yazmırdı.

Bir gün yenə poçtalyon həyatə gəldi. Uşaqlar həyatə top-top oynayırdılar. Poçtalyon əlindəki məktubun üstünə baxıb həyatə göz gəzdirdi. Solmaz yoldaşlarından ayrılıb poçtalyona yaxınlaşdı:

– Əmi, siz kimi axtarırsınız?

– Məsmə Rəsulovagilin mənzilini tanıyırsanmı?

– Bəli, əmi, tanıyıram. Siz onlara məktub gətirmisiniz?

– Bəli, onlara məktub var.

Solmaz poçtalyonla üçüncü mərtəbəyə qalxdı. Solmaz qapını tıqqılatdı. Otaqdan Məsmə xalanın səsi gəldi:

– Kimdir?

– Mənəm, Solmazam. Poçtalyon məktub gətirib.

– İçəri keçin.

Solmazla poçtalyon otağa girdilər. Məsmə xala çarpayıda uzanmışdı. Solmaz soruşdu:

– Məsmə xala, sizə nə olub? Xəstələnmişiniz?

– Bəli, qızım, bərk soyuqlamışam. İki gündür, işə də getmirəm.

Poçtalyon məktubu verib getdi. Ancaq Solmaz Məsmə xalanın yanında qaldı. Məsmə xala yatağında dikəlib məktubu oxumaq istədi. Solmaz tez balışı düzəldib, onun kürəyinə söykədi.

Məsmə xala eynəyini taxıb məktubu oxumağa başladı. Solmaz çarpayının qabağındakı balaca stolun üstündə çirklə qabları gördü. O tez qabları götürüb mətbəxə apardı. Yuyub şkafa qoydu. Stolun üstündəki süfrəni düzəldəndə orada bir resept gördü. Bir saat qabaq yaxşı tanıdığı həkimin həyətə nə üçün gəldiyini o indi başa düşdü. Solmaz resepti götürüb dedi:

– Məsmə xala, gedib aptekdən dərman alımmı?

Məsmə xala əvvəl razı olmadı. O, Balaca Solmaza əziyyət vermək istəmirdi. Qızın təkid etdiyini gördükdə dedi:

– Yaxşı, ancaq əvvəlcə anana de, sonra get. Yolda ehtiyatlı ol.

İki saatdan sonra Solmaz Məsmə xalanın dərmanlarını alıb gətirdi.

Məsmə xala onun kiçik, yaraşlıq alından öpdü.

Bir həftədən artıq idi ki, uşaqlar Solmazı az-az görürdülər. Qız qatıq, dərman və başqa şeylər almağa gedəndə uşaqlar ondan soruşurdular:

– Solmaz, hara gedirsən? Gəl oynayaq.

Solmaz deyirdi:

– Mənim işim var. Oynamağa vaxtım yoxdur.

Məsmə xala artıq sağalmışdı. Bu gün birinci gün idi ki, işə çıxırdı. Solmaz həyətdə uşaqlarla oynayırdı.

Uşaqların səs-küyü həyəti bürümüşdü. Çantası qəzet və jurnallarla dolu olan poçtalyon yenə də həyətdə girdi. Uşaqlar poçtalyondan soruşdular:

– Əmi, bizə də məktub varmı?

– Solmaz sakitcə durub baxırdı. Poçtalyon çantasından çıxardığı məktubun üstünü oxudu:

– Bu həyətdə Solmaz Cəlilova kimdir?

Uşaqlar təəccüblə dönüb Solmaza baxdılar.

Qızlardan biri çəkinə-çəkinə dedi:

– Hə, var.

Uşaqlar aralandılar. Solmaz ortada tək qaldı.

Poçtalyon eynəyinin altından diqqətlə Solmaza baxdı və birdən gülümsədi.

– Hə, belə de.

Uşaqlar bərkdən gülüşdülər. Bundan Solmaz daha da pərt oldu. Poçtalyon məktubu ona verdi.

Solmaz məktubu aldı. O, məktubu evdə oxumaq istəyirdi. Ancaq uşaqların istəyini nəzərə alıb məktubu ucadan oxumağa başladı. Məktubu Məsmə xalanın qızı Gülnaz müəllim göndərmişdi. Xəstə anasına qulluq etdiyi üçün ona minnətdarlıq edirdi.

Uşaqlar Solmazı dövrəyə aldılar.

Solmaz sevinirdi. Axı bu, onun adına gəlmiş ilk məktub idi.

*Xalidə Hasilova*



## ŞAGIRD NAILIYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi şagirdlərin biliklərə yiyələnmək, onlardan istifadə etmək, nəticə çıxarmaq bacarıqları haqqında məlumatların toplanması kimi qəbul edilir və aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- şagirdlərin irəliləyişlərinin (geriləmələrinin) izlənməsi (monitorinqi)
- təlim prosesində qərarların qəbulu
- şagirdlərin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi
- kurirulumun qiymətləndirilməsi

### Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi

Şagirdlərin fənlər üzrə məzmun standartlarına uyğun bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinin yoxlanılması davamlı və dinamik olmaqla nailiyyətlərin izlənilməsini təmin etmək baxımından çox əhəmiyyətli və sistemli bir prosesdir.

Şagird fəaliyyəti üzərində fasiləsiz, davamlı müşahidə aparılmadan, irəliləmə və geriləmə qeydə alınmadan və bunlara müvafiq zəruri mənimləmə şəraiti yaradılmadan məzmun standartlarında qəbul edilmiş təlim nəticələrinə nail olunması təmin edilə bilməz. Bunun üçün hər bir dərstdə şagirdin fəaliyyəti – onun yazılı və şifahi cavabları, ev tapşırıqlarını yerinə yetirməsi səviyyəsi, sinifdəki müstəqil işləri, oyun və yarışlarda qrup daxilindəki fəallığı əhəmiyyətlik baxımından eyni dərəcədə nəzərə alınmalı və dəyərləndirilməli, qiymətləndirmədə bunlara vacib faktor kimi istinad edilməlidir.

Müəllimin şagird fəaliyyətinin dinamikasını fasiləsiz və davamlı olaraq müşahidəsi təlim prosesində daha yüksək səviyyəyə nail olunmasına təkan verən yol və vasitələrin, resursların tapılmasına imkan verir. Odur ki, məzmun standartlarının mənimlənməsi prosersində müəllim hər bir şagirdin fəaliyyətini daim diqqət mərkəzində saxlamalı, onun irəliləyişini və geriləməsini vaxtında müşahidə etməli, zəruri fəaliyyət sahəsini stimullaşdıracaq qərarların qəbul edilməsinə etinasız yanaşmamalıdır.

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi müəllimə həmçinin öz fəaliyyətini təhlil etməyə, lazım gəldikdə tədrisin planlaşdırılmasında müəyyən zəruri dəyişiklik etməyə və buna uyğun yol və vasitələrin, forma və üsulların seçilməsində ləngimədən qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Beləliklə, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi onların irəliləyişinin və geriləməsinin izlənilməsi, təlim prosesində müəyyən qərarların qəbul edilməsi, şagirdlərin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi, eyni zamanda, kurikulumun qiymətləndirilməsi üçün zəruridir.

Təsədüfi deyildir ki, qiymətləndirmə və təlim proseslərinə təhsilin qarşılıqlı əlaqədə olan iki tərəfi kimi baxılır. Çünki qiymətləndirmə təlim nəticələri ilə maraqlı tərəflər arasında əks-əlaqə vasitəsi kimi, sistemli bir prosesdir.

Məzmun standartlarının mənimlənməsi səviyyəsinin müəyyənəşdirmək üçün, əsasən, diaqnostik (ilkın səviyyənin qiymətləndirilməsi), formativ (irəliləyişin izlənilməsi) və summativ (yekun) qiymətləndirmə növlərindən istifadə olunur.

İlkin səviyyənin qiymətləndirilməsi (diaqnostik) şagirdin bilik və bacarıqlarının səviyyəsinin müəyyən etməyə xidmət edir və təlim prosesini düzgün təşkil etməkdə müəllimə kömək göstərir. Şagirdlərin artıq nələri bildiklərinin aşkara çıxarılması öyrənilmiş materiallara yenidən vaxt itirilməsinin qarşısını alır, şagirdi sonrakı fəaliyyəti üçün düzgün istiqamətləndirməyə şərait yaradır. Bu prosədə, eyni zamanda, yeni materialın mənimlənməsinə hazırlıq səviyyəsi aşkar edilir, həmçinin yeni materialı mənimləməyə hazır olduğu ehtimal olunan şagirdləri müəyyən etmək imkanı yaranır.

Şagird irəliləyişlərinin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə) tədrisin düzgün istiqamətləndirilməsini təmin edir, şagirdin bilik və bacarıqlarının səviyyəsində daha irəli getməsi üçün nələri etmənin üzərində düşünməyə, şagird fəaliyyətini stimullaşdıracaq alternativ üsul və vasitələrə müraciət etməyə ehtiyac olub-olmadığını müəyyənəşdirməkdə müəllim üçün indikatora çevrilir.

Məzmun standartlarının reallaşmasına istiqamətlənən formativ qiymətləndirmə sinifdə hər bir şagirdin fəaliyyətinin səviyyəsinin müəyyən etməklə tədris prosesinin tənzimlənməsinə, sinifdəki bütün şagirdlərin irəliləyişinin təmin olunmasına, geridə qalan şagirdlərin ehtiyaclarını aşkara çıxararaq, onlara əlavə kömək göstərilməsinə imkan verir, beləliklə, müəllimin fəaliyyətini istiqamətləndirir. Odur ki, şagird irəliləyişinin monitorinqi müntəzəm xarakter daşmalıdır. Müəllim bunu ev tapşırığını yoxlamaqla, sinifdə şagirdin mənimləmə fəaliyyəti üzərində müşahidə aparmaqla, müəyyən tapşırıqların icra vəziyyətini müxtəlif formalarda yoxlamaqla həyata keçirə bilər. Hər bir dərstdə şagirdin fəaliyyəti izlənilməklə yanaşı, hər altı

həftədən gec olmayaraq, şagirdlərin standartlar üzrə nailiyyətlərinin daha ümumi yoxlanılması təşkil edilməlidir.

Hər bir növbəti mərhələdə monitorinq şagirdlərin əldə etdiyi nailiyyətlərin standartlara uyğunluğunu öyrənməyə xidmət edir. Bu monitorinqlər nəticəsində əldə edilmiş materiallar tədris prosesinin tənzimlənməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Nəticələr müəllimə imkan verir ki, öz fəaliyyətini bir daha nəzərdən keçirsin: irəli getməli, yoxsa kifayət səviyyədə mənimsənilməmiş hissəyə yenidən vaxt ayırmağı olduğunu müəyyənləşdirsin; şagirdlərin öyrəndiklərini yaradıcı tətbiq edə bilmələrini təyin etsin; planlaşdırmada hər hansı bir dəyişiklik aparılmasına ehtiyac olub-olmadığına, olarsa, hansı formada həyata keçirilməsinə qərar versin.

Yekun qiymətləndirmə (summativ) standartda nəzərdə tutulmuş məzmun xətləri üzrə təlim nəticələrinə şagirdlərin hansı səviyyədə nail olduqlarını müəyyən edir. Yekun qiymətləndirmə müəllimə imkan verir ki, şagirdin materialı mənimsədiyini və lazımını səviyyədə qavradığını aşkar etsin, şagirdin mənimsədiyini tətbiq etmə səviyyəsini müəyyənləşdirsin, irəli getmək üçün lazımını səviyyəyə nail olunduğuna əmin olsun.

Yekun qiymətləndirmə şagirdlərin irəliləyişini dəyərləndirir. Bu qiymətləndirmə mövzusunun, bəhs və ya bölmənin, yaxud da tədris ilinin sonunda eyni qaydada həyata keçirilir. Yekun qiymətləndirmədə məqsəd şagirdin mənimsədiklərini tətbiq etmə bacarığına nə dərəcədə malik olduğunu aşkara çıxarmaqdır.

Hər bir fənn kurikulumunda məzmun standartları, təlim strategiyaları ilə yanaşı, mənimsənilmiş təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq qiymətləndirmə standartları da müəyyənləşdirilmişdir. Qiymətləndirmə standartları milli kurikulumda əks olunmuş nailiyyətlərə (nəticələrə) uyğun hazırlanır.

Qiymətləndirmə standartları 4 səviyyə üzrə qiymətləndirmə sxemləri (QS) şəklində hazırlanır.

Səviyyə – 1 ən aşağı, səviyyə – 4 ən yüksək səviyyəni əks etdirir. Səviyyə 1 və səviyyə 2 əksər şagirdlər, səviyyə 3 və xüsusilə, səviyyə 4 isə daha istedadlı şagirdlər üçün nəzərdə tutulur.

Qiymətləndirmə sxemləri qiymətləndirmənin daha ədalətli, obyektiv aparılmasına imkan verir, etibarlılığı və ardıcılığı təmin edir, tədrisin səmərəli təşkili üçün müəllimləri zəruri məlumatlarla təmin edir. Bu isə müəllimə imkan verir ki, konkret şəraitdə müvafiq şərtlər üzrə öz qiymətləndirmə meyarlarını müəyyənləşdirsin.

Qiymətləndirmə sxemləri mahiyyət etibarilə holistik (QS) və analitik (QS) olmaqla 2 növə ayrılır.

Holistik (QS) şagirdin işi ilə bağlı ümumi təəssürat yaradır, sürətli qiymətləndirmə aparmaqla şagirdin nailiyyətləri barədə ümumi mənzərəni təsvir etməyə imkan verir. Bu növ qiymətləndirmə şagird fəaliyyətlərinin səviyyəsini əks etdirən 4-5 ballıq şkalaya əsaslanır.

Analitik qiymətləndirmədə də, əsasən, 4-5 ballıq şkaladan istifadə edilir. Bu zaman şagirdin ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə bacarıqlarının səviyyəsi qiymətləndirilir. Qiymətləndirmə ardıcıl aparılır, şagird nailiyyətlərinin səviyyəsi barədə daha ətraflı informasiya toplanır. Analitik qiymətləndirmə üçün daha artıq vaxt tələb olunur.

Fəaliyyət səviyyələrinin qiymətləndirilməsi üçün hər bir səviyyə üzrə şagird tapşırıqları hazırlanmalı, əvvəlcə “ən yüksək”, sonra isə “ən aşağı”, daha sonra isə “aralıq səviyyə” müəyyənləşdirilməlidir. Tapşırıqlar hazırlanarkən “ən yüksək səviyyə”nin real olmasına diqqət yetirilməlidir.

Şagirdlərin məzmun standartlarına nail olduğunu dəyərləndirmək və əldə edilmiş bacarıqlar üzrə yekun qiymətləndirmələr aparmaq üçün qiymətləndirmə vasitələrinin (testlərin, tapşırıqların, sualların) hazırlanması zamanı bütün səviyyələrin, eləcə də ayrı-ayrı məzmun xətlərinin təmsil olunmasına diqqət yetirmək lazımdır. Tapşırıqlar elə tərtib olunmalıdır ki, hətta orta səviyyəli şagirdlər tərəfindən yerinə yetirilə bilsin. Yekun qiymətləndirmə üçün tapşırıqların tərtibində sualların səviyyələr üzrə bölgüsü aşağıdakı şəkildə müəyyənləşdirilir:

Səviyyə 1 üzrə suallar 20%, səviyyə 2 üzrə suallar 30%, səviyyə 3 üzrə 30 %, səviyyə 4 üzrə suallar 20 %.

# QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLLƏRİ

Müəllim şagirdlə birlikdə qiymətləndirməni həyata keçirir.

*Cədvəl 1. Qrupları qiymətləndirmək üçün meyarlar:*

Qrupların №-si	Əməkdaşlıq	Dinləmə	İntizam	Əlavələr	Ümumi nəticə
1.					
2.					
3.					
4.					

Dərsin əvvəlindən sonunadək qrupun işindən asılı olaraq hər meyarın altında “+” və ya “-” yazılır. Sonuncu sütunda “+” və ya “-”lar hesablanır.

*Cədvəl 2. Müəllim meyarlar üzrə qrupların fəaliyyətini qiymətləndirir.*

Meyarlar / Qruplar	Müzakirədə iştirak edir	Təpşiriqləri yerinə yetirir	Öz fikirlərini aydın ifadə edir	Yoldaşlarını dinləyir və suallar verir	Nəticə
1.					
2.					
3.					
4.					

Dərsin əvvəlindən sonunadək müəllim təyin edilmiş ballar üzrə qrupun fəaliyyətini qiymətləndirir.

*Cədvəl 3. Şagirdin özünüqiymətləndirməsi*

Sıra №-si	Adı, soyadı, atasının adı	Meyarlar			Nəticə
		Müzakirədə iştirakı	Bir-birini dinləməsi	Mühüm fikirlərin irəli sürülməsi	
1.	Şagirdin öz adı				
2.	Yoldaşının adı				
3.	Yoldaşının adı				
4.	Yoldaşının adı				

Cədvəldə hər şagird həm özünə, həm də yoldaşına 1 baldan 10 bala qədər qiymət yazır.

*Cədvəl 4. Qrupların qiymətləndirilməsi*

Meyarlar / Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Fəal iştirak edir				
Təpşiriqləri yerinə yetirir				
Öz fikirlərini ifadə edir				
Yoldaşlarını dinləyir və suallar verir				
Ümumi nəticə				

Müəllim təyin edilmiş ballar üzrə şagirdlərin fəaliyyətini qiymətləndirir.

*Cədvəl 5. Müəllim qrupların fəaliyyətini onların dərstdə iştirak etmə səviyyəsinə görə qiymətləndirir*

Meyarlar / Səviyyə / Qrup №-si	Fikrini sərbəst ifadə edir				Nəticə çıxarır				Mühakimə yürüdür				Əməkdaşlıq edir			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.																
2.																
3.																
4.																

Müəllim qiymətləndirməni 1-10 bal əsasında aparır.

*Cədvəl 6. Şagirdin özünüqiymətləndirmə cədvəlləri:*

Meyarlar / Şagird	Təqdim edir	Cümlə qurur	Fərqləndirir	Nəticə çıxarır
1.				
2.				
3.				
4.				

**Cədvəl 7.**

Meyarlar / Şagird	Təsvir edir	Müqayisə edir	Nəticə çıxarır
1.			
2.			
3.			
4.			

**Cədvəl 8.**

Gözlənilən nailiyyətlər	Bəli	Qismən	Xeyr
Çətinlik çəkmədən səlis və aydın oxuyuram			
Oxuduğum mətni başa düşürəm			
Yazanda və danışanda öyrəndiyim qaydalara riayət edirəm			
Dinlədiyimə öz münasibətimi bildirirəm			

**Cədvəl 9.**

Ballar / Meyarlar	5	4	3	2
1. Tapşırığı başa düşdüm				
2. Yoldaşlarımla əməkdaşlıq etdim				
3. İşin müəyyən hissəsini yerinə yetirdim				
4. Fəallıq göstərdim				
5. Fikirlərimi qrupla bölüşdüm				

### Yeni mətn keçiləndə müəllim bütün sinfin oxu texnikasını bu üsulla yoxlayıb qiymətləndirə bilər:

1. Müəllim öz dərslindəki həmin mətdə hər bir sözün üzərində karandaşla onun sıra nömrəsini yazır.
2. Şagirdlərdən əllərinə karandaş götürmələrini xahiş edir.
3. Müəllimin **“Başladıq”** komandası ilə şagirdlər səssiz oxuya başlayırlar.
4. İki dəqiqədən sonra müəllim **“Dayan”** komandası verir.
5. Hər bir şagird **“Dayan”** komandasını eşidən andan oxuduğu sözün üstündə karandaşla nöqtə qoyur.
6. Şagirdlər növbə ilə üzərində karandaşla nöqtə qoyduqları sözü tapıb oxunmuş sözlərin sayını müəyyənləşdirir və həmin miqdarı ikiyə bölürlər. Alınan miqdar şagirdlərin bir dəqiqədə oxuduğu sözlərin sayıdır.

### Cədvəl 10. Qiymətləndirmə aşağıdakı cədvələ əsasən aparıla bilər:

Şagirdin sıra №-si	Sözün sıra №-si	Sözün miqdarı	Nəticə
1			
2			
3			
4			
5			
6			

Hər yarımilin sonunda müəllim oxu texnikasını yoxlamaq üçün bu cədvəldən istifadə edə bilər.

### Cədvəl 11.

№	Şagirdin adı, soyadı	Oxu texnikasının göstəriciləri			Oxunan mətnin başa düşülməsi
		Oxu üsulu	Səhvlərin sayı	Oxu müddəti	
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

### İzahat:

#### Oxu üsulu:

- Hərfləyərək oxuyur – hərf
- Hecalarla qırıq oxuyur – heca/q
- Hecalarla səlis oxuyur – heca/s
- Bütöv sözlərlə oxuyur – söz

**Oxu müddəti:** mətnin oxunmasına sərf olunan vaxt göstərilir.

## BÖLMƏLƏR ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLİ

Şagirdin adı, soyadı \_\_\_\_\_

Tarix \_\_\_\_\_

Gözlənilən nailiyyətlər	Bəli	Qismən	Xeyr
<b>Dinləyib-anlama</b> Sinif daxilində müraciətləri yerinə yetirir.			
Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.			
Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.			
<b>Danışma</b> Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.			
Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.			
Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.			
Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.			
Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.			
<b>OXU</b> Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.			
Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.			
Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.			
<b>Yazı</b> Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.			
Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.			
Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.			

# MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
ÇOXBİLMİŞLƏ TANIŞLIQ .....	24
<b>I BÖLMƏ. AİLƏMİZİ QORUYAQ!</b>	
Uşaqlıq həyatımdan xatirələr .....	25
Ananın iş otağı .....	27
Layla. Oxşamalar .....	28
Tofiqin ad günü .....	30-34
Ümumiləşdirici dərslər .....	34
<b>II BÖLMƏ. MƏKTƏB ZAMANI GƏLDİ!</b>	
Məktəbə çağırış! Oyan oğlum! .....	36
Sənə üzük nə gərəkdir .....	38
Bir xatirə... ..	40
Mətn (I hissə, II hissə) .....	42-43
Ümumiləşdirici dərslər .....	44
<b>III BÖLMƏ. DOST-DÜŞMƏN SEÇİLƏR, VƏTƏN SEÇİLMƏZ!</b>	
Vətən .....	45-48
Çiçək dənizi .....	48
Sazlı-sözlü diyar .....	50
Ümumiləşdirici dərslər .....	51
<b>IV BÖLMƏ. MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ</b>	
Ana dili .....	52
Qazan xanım oğlu Uruz .....	53
Ədalətin sazi .....	55
İtə ataram, yada satmaram (I hissə, II hissə).....	56-58
Kosa-kosa .....	58
<b>V BÖLMƏ. İNSAN İNSAN OLUR ƏMƏLLƏRİYLƏ!</b>	
Əsl dost .....	59
Eynək .....	60
Dənizin sevinci .....	61
İş canın cövhəridir .....	63
Ərköyün .....	64
Ümumiləşdirici dərslər: Söz sizinkidir .....	65
<b>VI BÖLMƏ. HEYVANLAR ALƏMİ</b>	
Kiçik bir xatirə .....	66
Maralın etibarı .....	68
Dialog.....	69
Tağı əmidən öyrəndiklərim .....	70
Tağı əmidən siz də öyrənin! .....	71
<b>VII BÖLMƏ. GƏLİN TƏBİƏTİ BİZ DƏ DÜŞÜNƏK, O ÖZÜ HƏR ŞEYİ DÜŞÜNƏN KİMİ...</b>	
Baba və nəvə .....	73
Təbiət düşünür .....	74
Yaşıl ayna .....	75
Dialog .....	76
Təbii sərvətlərimiz .....	77
Dünyamızı bəzəyək .....	78
Şaxta baba .....	79
Ümumiləşdirici dərslər: Yer kürəmiz .....	80
<b>VIII BÖLMƏ. NAĞİL-MAĞİL BİLMƏRƏM, BİLSƏM DƏ, SÖYLƏMƏRƏM...</b>	
Axı necə desin ki.....	81
Arıların qəzəbi .....	82
Alma .....	83
İki qardaş .....	84
Dovşan və tısbağa .....	85
Ümumiləşdirici dərslər: Qarı və buzov .....	86
<b>NİTQ ETİKETLƏRİ</b> .....	88
<b>İMLA YAZI ÜÇÜN MƏTNLƏR</b> .....	92
<b>SİNİFDƏNXARİC OXU NÜMUNƏLƏRİ</b> .....	94
<b>QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLLƏRİ</b> .....	107